

Михайло Ломацький

У ГОРАХ КАРПАТАХ

(Видання для молоді)

"Лисаний Камінь"

**Косів
2018**

ББК 84 (4 Укр) 6
Л174

Упорядник
Адріан Алиськевич

ISBN 978-617-7436-10-1

Михайло Ломацький. У горах Карпатах. (Видання для молоді).— Косів. Писаний Камінь. 2018. — 196 с.

(Видруковано за виданням: М. Ломацький. У горах Карпатах (Видання для молоді). Мюнхен. LOGOS. 1962).

ББК 84 (4 Укр) 6

ISBN 978-617-7436-10-1

© М. Ломацький. 2018
© Писаний Камінь. 2018

СЛОВО ДО ЧИТАЧА

Хоч не маю певності, чи будеш читати ці, для Тебе написані оповідання, то все ж таки називаю Тебе «читачем», бо знаю, що любиш читати книжечки — читаєш їх... Але не свої, чужі, не нашою, а чужою мовою написані; книжечок, написаних мовою твого батька, не читаєш...

Так якось дивно й неприродно склалось, що в Тебе зродилась думка: гарне й цікаве чуже, не наше, тому волієш чужу, не нашу книжку читати.

Щоби полюбити мову українську, мову батьків, треба її знати й говорити нею, щоби полюбити українське друковане слово, треба читати українські книжки...

Може оця книжечка, якщо візьмеш її в руки, поцікавишся нею і перечитаєш її, захопить Тебе читати ще й Другі українські книжки.

Оповідання в цій книжечці написані приступною, зрозумілою Тобі мовою — є в них і дещо, що може зацікавити Тебе.

В них описані наші гори Карпати, їх багата й чудова природа та їх краса, що їй рівної не знайти в світі.

Та наша Гуцульщина — частина високого, зеленого, лісистого Besкиду; наші гуцули, мешканці того Besкиду — гуцульське плем'я, частина великого українського народу — гуцули, діти прекрасної Карпатської природи.

Гуцули діти природи..., тієї природи, що сам Бог її сотворив, верхи гір до хмар підніс, гори темними лісами покрив, їх звірями наповнив, пташкам наказав співати, світ звеселяти, бистрим потокам шуміти, рибкам у них гуляти, — полонини покрив буйними травами для овечок і коровок, луки засіяв запашними чічками-квіточками, і все це подарував нашим гуцулам...

А гуцули, люблячи і прославляючи Творця гір і їх красу, любили всім серцем ту природу, подаровану їм Богом — у тій природі бачили на кожному кроці, на кожному місці, велич Господа, Його доброту й щедрість...

Природа й любов до неї ушляхотнювала й ублагороднювала душі й серця наших гуцулів, тому вони не в одному різнилися від других племен нашої української природи. Направду, тільки той, хто пізнав прекрасну природу нашої України, любить її — він справжній український патріот.

Нема в світі ціннішої книги понад ту книгу, що її нам Господь дав — книгу природи.

А Ти, молодий чоловіче, не знаєш тієї книги, не хочеш і не вмієш її читати так, як її читали наші гуцули. В Тебе природа — телевізія, радіо,

кіно, розвага... Усе те, що відриває від природи й її Творця, що вносить в твою душу розлад і виявляє її, що гноїть і заморожує серце, що розбуджує найнижчі інстинкти й залишає жахливі спустошення в душі...

А наші гуцули — діти природи, можуть не в одному присвічувати нам прикладами: любов'ю до свого й нехиттю і відразою до чужого, ненавистю до ворога, що посягав і посягає по наше, сміливістю, відвагою, непокірністю і неподатністю супроти ворога, певністю себе й своєї сили, почуттям своєї людської і національної гідності й гордоців, характерністю і свободолюбністю, людяністю і укладністю, ба й лицарством і геройством. У всіх боях України з ворогами на першому місці були завжди наші гуцули...

Оповідання в цій книжечці — це не видумка, а правда — те, що колись було й діялось і те, що переповідали собі гуцули. Як казала стара гуцулка:

«Сидит поте (пташка) на вороте (на воротах, на брамі).

На вітер си здуло... (надулась — прочуває вітер).

Я бих це не повістувала (не оповідала),

Єк би так не було»...

Гуцульська говірка — диялект дещо відмінна від української літературної мови, але ж не так, щоб її не зрозуміти...

У других народів бувають диялекти, що їх люди одної нації зовсім не розуміють...

Ще раз звертаюся до Тебе, молодий читачу, візьми цю книжечку в руки й перечитай її з такою любов'ю, з якою до Тебе вона написана — може не пожалуєш часу й труду. — Старші теж можуть з зацікавленням перечитати ці оповідання, ще й другим переповісти їх... —

М. Ломацький

«Чортківська округа» — історично-мемуарний збірник (Нью-Йорк — Париж — Сідней — Торонто: НТШ, Український Архів — Т. XXVI, 1974. — 927 с.). Редакція залишила в тексті деякі особливості місцевої мови.

Статистичні відомості про село Суходіл (Suchodol) Загальна поверхня — 1235 га (в тому числі 320 двірської посілості), з того — орного поля 1070 га. Число домів: 1921 р. — 144, 1931 р. — 265 (польські колоністи).

Число населення 1900 р. — 1049 чол., 1910 р. — 1117 чол., 1921 р. — 970 чол., 1931 р. — 1242 чол. (польська колонізація). За австр. 1900 р. в громаді 710 гр. католики, 223 гр. римо-католики, 5 мойс.

Мова в громаді: 634 укр., 304 поль.

Михайло Ломацький

СПОГАДИ ПРО РІДНЕ СЕЛО СУХОДІЛ

В давніх часах були по ту і цю сторону Збруча великі ліси: простягалися від села Шидлівців ген поза Гусятин. Росли в них вікові дуби, а між ними граби. Сягали ті ліси теж поза село Сидорів до місця, де пізніше була побудована в Суходолі дерев'яна капличка, а з неї церковця. У давнину осів тут був монах, «Божий чоловік», він то й побудував капличку, при ній хатинку, в якій жив. Людських осель близько не було. Мало було і тут орного поля. Безкінечні ліси, виминаючи Гусятин, простягалися аж до села Чабарівки. З тих лісів залишилися лише малі кусняки: невеличкий ліс лише за Сидоровом у бік Шидлівців, від Шидлівців ліс т. зв. Дубина, а понад Збруч — Стінка в бік Гусятин, а далі Грабник. Більшу частину лісів витереблено, викорчовано й змінено в орне поле.

Крім лісів були в тих сторонах великі рибні ставки. Перший був у Чабарівці, другий за Чабарівкою в бік пізнішого села Суходолу, а далі ще один. За цими ставами на південь було, але вже геть пізніше, орне поле, зване «Межистав'я», а за ним знову кілька ставів. Ті стави лучили з собою два потоки, що перепливали даліше Сидорів і вливалися до Збруча.

Геть пізніше розкопано глибокі греблі, воду із ставків випущено, залишилися лише річки, а над ними зелені, широкі луки-сіножаті. Річки були колись рибні. Над ними виростали високі, грубі й кріслаті верби й лози. Вони надавали багато краси й примани, гніздилося там багато птаства.

Первісна людська оселя була там, де сьогодні поле-лан «Межистав'я». Про це залишилися згадки-перекази; а крім того виорювано там часто різний

череп'яний посуд, жіночі прикраси й господарське знаряддя. Шкода, що ніхто не провів там розкопів.

За переказами колись напали несподівано на оселю Межистав'я татари. Оселю спалили, людей вимордували — врятувалося лише кілька людей у шуварах над ставами. Врятувався теж один найбагатший з усіх Ропій, що жив подальше за ставами у придолинку, що й понині зветься «Ропійова долина». Цю долину оминув напад татарів.

Врятовані люди знайшли притулок у лісі гіри капличці, залишивши зруйноване Межистав'я, вони то дали початок оселі, що її названо Суходолом. Була тут висока рівня, що спадала до річки й ставу, не було тут мочарів, було сухо, тому й Суходіл. Навіть пізніше, коли постало тут село, нелегко було дістатися до води, були лише три глибокі криниці.

Перші «суходільці» були: Хвали, Піхніі, Галібарди, Галиняки, Саски, Стуси, Шинькарики й Щигли, до них долучилися згодом і Ропії, що були тут найбагатшими господарями.

Колись Суходіл ховався в садках, а низом понад річками шуміли верби й зеленіли луги і сіножаті. Пізніше все змінилось, посіріло і почорніло. Садки замінено на городи, верби вирубано, сіножаті розорано, зникла й барвіста, домашнього виробу одежа наших селян.

Після загарбання Поділля поляками польський пан Каліновський за посів усі ліси й лани, де нині Суходіл, Сидорів, Шидлівці, поза Гусятин і Вільхівчик по Чабарівку. Він побудував для себе замок у Сидорові. Коли рід Каліновських вимер, їх двори-фільварки діставалися дорогою купна в руки «Доробкевичам»: Сидорів — Пайгертам, Гусятин і Вільхівчик — Голуховським, Суходіл — Кориткам. До Коритків належав ще й фільварок присілку Троянівка. Двір у Суходолі знаходився за річкою, на південь від села.

Дідичі спроваджували для себе «форналів» із Польщі. Було їх трохи й у Суходолі, але вони скоро зукраїнізувалися, що забули й свою мову, залишивши за собою тільки римо-католицький обряд.

Із хвилиною знесення панщини громада дуже потерпіла: дідич загарбав для себе громадське пасовисько-толоку, що простяглася від села аж по чабарівські поля. Селяни не мали вже де випасати худобу. Дідич замінив ту толоку в орний, урожайний лан, що даліше носив назву «Толока». Інші лани мали назви: Межистав'я, Горішні і Долішні Гони, в Липах, за Дрогомирецьким, від Сидорова й за Долиною.

Двір став розсадником розпусти й деморалізації. Його старий власник Коритко забрав від одного селянина молоду жінку на полюбовницю для себе, вона мала від нього трьох синів, що були хрещені в нашій церкві на рахунок її шлюбного чоловіка. Дідич обдарував її кільканадцятьма моргами поля і вибудував для неї серед села хату й господарські будинки. Найстаршому з її

синів дав у вжиткування фільварок у Троянівці, другого оженив із багачкою в Сидорові, третій наймолодший залишився на господарстві при матері. Всі три держалися нашої віри й відвідували наші церкви.

Шлюбний син старого Коритка був незвичайно гордий, вести господарство не вмів. Щоліта виїжджав за кордон за позичені гроші. Згодом дав в оренду двір двом гусятинським жидам, торговцям яйцями. Сам осів у Кракові, лише часом відвідував Суходіл. Його син після першої світової війни хотів завести модерне господарство з різними машинами й здовжив двір так, що мусів усе поле в Суходолі й на Троянівці розparcelювати за допомогою банку у Львові. Сам забрався до Гдині. З parcelяції наші суходільські селяни нічого не скористали. Землі продано латинникам із Сидорова та Чабарівки, а головню «мазурам»-колоністам.

Стара церква у Суходолі добудована до давньої каплиці, була довга, але вузька. Вівтар стояв у давній каплиці, престіл та іконостас, і були старі ікони. Димитрієм, казали, називався старий монах-пустельник, на св. Димитрія відбувався тут храм-празник. У давнину померлих ховали довкола церкви. Коли село розрослося, побудовано недалеко церкви парохіяльні будинки, мешкальний дім, стодолу й стайні, осів тут парох. Усі будинки були вкриті соломою. Як церква, так і дзвіниця були дерев'яні, а на дзвіниці вміщалося шість дзвонів, незвичайно милозвучних. Їх голос — це була музика, мало хто вмів заграти на них. Їх забрано в часі першої світової війни. Все село плакало за ними.

Старовинну дерев'яну церкву розібрано, а на її місці побудовано (1909 р.) нову, муровану церкву. Парохи — священники не засиджувалися довго в Суходолі: суходільська парохія належала до «бідних», парох мав усього сорок вісім моргів поля. До парохії належали ще й два присілки селища — Троянівка і Боднарівка над Збручем. Тільки двох парохів померло тут. Ще найдовше парохом був о. Іван Ульванський; коли ж він перенісся в Бучацький повіт, то по ньому парохі змінювалися тут щокілька літ.

Латинники належали до польської парохії в Сидорові, туди й ходили брати шлюби, там їх схоронено по смерті. Щойно за Польщі перемінено один будинок із розparcelьованого двора на костел, до якого приїжджав у неділі священник із Сидорова.

Довший час по знесенні панщини не було в Суходолі школи, побудовано її геть пізніше з сирої цегли, покрито соломою. Маленька була шкільна зала, скромне приміщення для вчителя. Спочатку були тут учителі українці, пізніше — поляки, які, одначе, говорили до дітей українською мовою, польонізаторства не вели. Мовою навчання була українська мова. Інакше стало за Польщі. Побудовано велику муровану школу зараз за церквою, заведено польську мову навчання. Учителями стали поляки-шовіністи, що намага-

лися полонізувати дітей.

Селяни займалися виключно рільництвом, у селі був лише один швець і один коваль. У селі було багато малоземельних селян, що допомагати собі заробітками на панських ланах; самовистачальних було дуже мало. Із Суходолу люди не виемігрували, було тільки два випадки еміграції за море. Матеріальна скрута малоземельних настала з хвилиною розparcelювання двірських земель між колоністів: як не стало ланів, не було де заробити збіжжя на прожиток.

Першу читальню заснував у Суходолі парох І. Ульванський. Була це читальня ім. Качковського. Священник був москвофільних переконань, але москвофільства не поширяв. Селяни радо вступали в члени читальні, що містилася в приватній хаті, передусім тому, що священник був музикальний і мав гарний голос, а вони любили дуже спів; священник учив їх у читальні співати. Опісля читальню Качковського замінено читальнею «Просвіти».

Щойно по першій війні побудували суходільці дім читальні «Просвіти». За австрійських часів стояла в середині села велика корчма, яку орендував у дідача жид Лейбиш. Ту корчму зліквідовано, а на її місці поляки збудували великий «Дом Людови». Тоді суходільські українці збудували за польським домом свій дім, де приміщувалась кооператива й читальня «Просвіти» з великою залєю із сценою. Там улаштовувано театральні вистави, концерти, а молодь сходилася на танці й співи. Крім театального й хорового був і самоосвітній гурток, при читальні була й бібліотека, молодь радо й багато читала. Із газет найбільше читали «Свободу» і «Народну Справу», потаємно читали й «Сурму». При виборах не було хрунівства, всі голосували за кандидата українця, за винятком малого числа латинників, що віддавали свої голоси на польських кандидатів. Ще більше справа змінилась на польську користь, коли з'явилися колоністи. За Польщі поляки заснували «Стшельца».

Національне усвідомлення приходило більше самочинно й стихійно. Чим більший був національний гніт, тим більший був відпір. Можна сміло сказати, що самі поляки спричинювали національне усвідомлення наших селян і формували їх політично-ідейний світогляд.

До середніх шкіл вислали булі селяни Суходолу лише трьох хлопців: один тільки закінчив високу школу і був директором банку, другий після закінчення гімназії помер, третій був народним учителем.

Стародавня дуже гарна народна одежа пропала з початком ХХ століття.

Коли сьогодні лину думками в рідні сторони, бачу їх передусім очима серця і душі, бачу всіх колишніх знайомих, бачу й чую старого «нанашка» Василя Саску, «русина-воєка» з орденами за хоробрість у 1866 р. біля Кеніцгерц-садової, чую його розповіді, бачу, як, похиливши голову, закінчує оповідання сумною співанкою:

«Гей, як собі нагадаю мої давні літа,
Сльози очі заливають, що не бачу світа».

А йому вторує сивоволосий Шинькарик, музикант на все село:

«Та як собі нагадаю молодії літа,
Болить мене головонька, що не бачу світа».

Все давнє ношу в пам'яті, а старі очі плачуть не лише за самою молодістю, але й за ланами, завітчаними червоними маками й синіми волошками, та й за лугами зеленими, та й за вербами над річками, а хоч сльози очі заливають, я їх бачу і бачитиму в хвилині смерті на чужині...

Німеччина, 1963 рік.

Від редакції. Автор спогаду Михайло Ломацький народився 22 листопада 1886 р. в Суходолі. До народної школи ходив у Гусятині (5 км). У листі до голови Ділового Комітету Земляків пише про себе: «Брив осінніми болотами, бродив глибокими снігами, іноді доводилося стрічатися з вовками, що переходили Збруч із дубового лісу з «російського Поділля». Опісля почав науку в Учительській семінарії в Тернополі, покінчив у Заліщиках 1906 р., але посади на Поділлі не дістав, бо, як писав, «я був завжди «неспокійним

духом», а цього не терпіла влада». Вчительську посаду вдалось йому отримати в Снятинщині, де ближче познайомився із Стефаником. Але 1913 р. шкільна влада перекинула його в карпатську закутину, до гуцульського села Голови Косівського повіту, над Черемошем. У часі другої війни втратив сина: розстріляли його гітлерівці. На еміграції залишився самотній у Німеччині. «Живу, — писав, — на жебрацькім, швабськім хлібі, на ласці тих, що розстріляли мені сина». Помер 24 жовтня 1968 р. у Фройденштадті.

Згадуючи своє довголітнє перебування на Гуцульщині, написав багато нарисів та оповідань про гуцулів: «Верховино, світку ти наш», част. I — 1956, II — 1960, «З Гуцульщини» — 1955, «Країна чарів і краси» — 1959, «Бескидом зеленим» — 1962, «Заворожений світ» — I, 1965, II, 1966 та інші. Про свої рідні сторони написав: «Поділля. Спомини з молодих літ» — 1968.

Початок повищих спогадів про рідне село приоздоблений письменницькою уявою, спогади про пережиті автором події мають реальну основу.

На наші листовні звернення автор додав ще спогади із своєї молодости. На наші питання про рільничі страйки в 1912 р. М. Ломацький, що був у тому часі 16-літнім юнаком, згадує в листі: «У страйковій акції брали активну участь майже всі студенти й учні середніх шкіл. Усіх опанувала була страйкова гарячка. Ми читали селянам газети, в яких було дуже багато про страйки в різних околицях Поділля, чим закривали й заохочували слухачів до страйкового завзяття й витривалості, хоч на селян натискали жандарми і спроваджене військо. І селяни держалися, не давали застрашити й стерори-

зувати себе, хоч тисячі було арештованих. Велика заслуга молоді була в тому, що майже ніде не було стайколомів, а як трапився, то не минала його кара».

На наш запит про кольпортаж революційної літератури до Росії в 1905 р. через Збруч, ми дістали в листі такі спогади: «Кольпортували передусім видання РУП, а саме газети «Гасло» та «Селяни», також брошуру «Похід князя Оболенського — на голодних селян» або революційні оповідання Винниченка, що підписувався Деде. У Шидлівцях керував пачкуванням нелегальної літератури Омелян Темницький, у Гусятині, де був над Збручем ліс Стінка, а Збруч розливався широко по кам'яній плиті, так що вода сягала тільки по коліна, то тут вже я займався «пачкарством». «Пачкувати» не було тяжко, ні небезпечно. У випадку потреби треба було дати пограничному солдатові, а стояли тут скрізь самі родовиті москалі з глибини Росії, плящину австрійської горілки, і тоді вже «валяй», куди хочеш, неси, що маєш. Одного разу удалось було мені занести бібулу аж до Проскурова без пригод. А знову раз у часі феєрій прийшли були до мене по бібулу два студенти, здається, з Кам'янця Подільського були. Один говорив трохи українською мовою, другий «только па-русскі». Він переконував мене, що «велікарус, малорус і беларус — ето фсьо равно, ані ж фсе русскіє». По українські газети й книжки приїхав, бо він революціонер, а бібула для мужиків, які ще не знають «харащо русскаво язика». Він потім, як мене повідомлено, видав у руки поліції свого товариша з бібулою, за що отримав 25 рублів. Так, бувало і таке...»

Батько: Лукас Ломацький, син Івана

Мати: Гелена, дочка Якова Гримата і Парасковеї Маліновської

Повитуха: Лавата Єрфімія

Священик: Гловацький

Хрещені: ІванБурба, Пелагея, жінка Василя Івахіва

Вид у Карнаму

Олекса Довбуш

I

Гуцули — Гуцульщина

ПРО ГУЦУЛІВ-ГУЦУЛЬЩИНУ

Гурток Гуцулів

його і захоплюватись ним, а своє принижувати й не цінити, наче б ми були обтяжені якоюсь дідичною хворобою недоцінювання скарбів, якими обдарив нас Господь!

Таке то й з нашою Гуцульщиною... Чи знаємо її, чи цікавились і цікавимося нею так як повинні?

Дивно: того, що маємо, того, що наше — не цінимо, наші думки линуть

Чудний і дивний народ ми, українці...

Безперечно, наша Україна найкраща й найбагатша країна світу, — а чи знаємо її і чи любимо так, як годиться любити свою батьківщину?

Щоби щось полюбити, треба його якслід пізнати.

Наша, українська мова, ніжна, співуча, милозвучна, квітиста й запашна, напевно краща від других мов, а чи любимо її і дорожимо нею й радо вживаємо її? Чи горді ми нею?

Наша, голосна на весь світ пісня, дорогоцінна перлина, діамант-бриліант, — чи цінимо й гордимось нею?

А наші звичаї і обряди, наші традиції, наша духовна культура, — чи дороге нам це все, чи в пошані воно в нас?

Якось дивна сила тягне нас до чужого, ба, каже нам подивляти

до того, чого в нас нема; нашим же цікавляться більше чужинці. Вони й цікавились нашою Гуцульщиною більше, ніж ми... Ба, дехто з них, як поляки, намагались привласнити її собі, «польською Гуцульщиною» називали вже її...

I

Так, нашою Гуцульщиною цікавились чужинці, а передовсім поляки. Один із поляків писав:

«Туристи їдуть у далекі краї, щоб побачити й пізнати тамтешніх мешканців, а чи гуцул у своїй прекрасній, барвистій ноші, де б не був, на полонині зі своєю чотириметровою трембітою, чи у весільному поході на завітчаному коні, чи врешті на «летючій» по спіnenих водах Черемошу дарабі, не є стократ оригінальним, мальовничим, притягаючим до себе й гідним пізнання?..

Притягають нас до себе таємничі води чужих рік, а чи багато з них можуть рівнятися з Черемошем, що на своїх бурхливих філях, перевалюючись по каменюках тисячними каскадами, несе в далекі світи десятки дараб?

А відвічні пуці карпатських лісів, де лише ведмеді і вовки свої леговища мають, а вікові смереки та ялиці, чи не рівні вони таємничим пушчам Курвуда й Лондона?!»

Багато поляків цікавились нашою Гуцульщиною, між ними, напр., Й. Корженьовський, що перебув у Бескиді 1820-30 рр. Він то написав прекрасну драму з життя-буття гуцулів «Верховинці», перекладену на нашу мову, а навіть і на московську.

Про Гуцульщину писав у 1873 р. поляк Вл. Завадзкі, а д-р Й. Коперніцкі, звидівши Гуцульщину 1888 р., написав про неї книжку...

Писав між іншим:

«Гуцули цікавлять дуже оригінальністю побуту й життя, нею збуджують подив!» — Був захоплений уродою гуцулок. Про Гуцульщину писали поляки Грегоровіч і Турчинські. Поляк Осемдовський написав об'ємисту книжку «Гуцульщина» та намагався Гуцульщину привласнити зовсім Польщі.

Поляк Вінценц видав книжку оповідань із Гуцульщини «На високій полонині», якою прославив себе й між чужинцями, а поляки назвали його «співцем польської Гуцульщини»...

Найцінніший твір про Гуцульщину видав австрійський німець Раймунд Кайндль, професор чернівецького університету – «Die Huculen». Сьогодні не легко найти цю книжку.

Німецький письменник, з походження жид, К. Француз, написав пре-

красну повість з життя гуцулів і опришків «Kampf ums Recht» (Боротьба за право). Ця повість була перекладена на українську мову — її варто було б перевидати. Оповідання з Гуцульщини писав німецькою мовою Сахер Ма-сух, писали й чехи, а останньо і москалі.

Також, десь у 1899-1900 рр. звиділа була Гуцульщину англійка М. Дові, а потім написала повість «Дівчина з Карпат».

З наших письменників черпали матеріяли до своїх творів із Гуцульщини: передовсім О. Ю. Федькович, уроженець Гуцульщини, автор гарних віршів і прекрасних оповідань з життя гуцулів. К. Устіянович, який одначе помішав Гуцульщину з Бойківщиною, Ів. Франко написав кілька гуцульських оповідань, М. Коцюбинський і Гн. Хоткевич написали — перший «Гіні забутих предків», другий «Камінна душа»...

Знані й цінені наші письменники В. Стефаник і М. Черемшина (Семанюк) уроженці сусіднього з Гуцульщиною Покуття, писали говіркою, зближеною до гуцульської. Матеріяли з Гуцульщини до своїх творів брали А. Крушельницький і Козоріз. З наших дослідників Гуцульщини видав цінну книжку в п'яти томах Вол. Шухевич «Гуцульщина» — сьогодні вони вже рідкісні. Кінцеві слова Шухевичової «Гуцульщини» проймають нас тривогою. Він пише:

«Наш гуцул, що був пострахом сусідів, що в нього кінь і стрільба були невідступними товаришами, що ще й нині вітає трембітою схід сонця і пращає нею друга в домовині, він і Гуцульщина стануть скоро лише мітом...»

Етнограф В. Гнатюк зібрав дуже багато гуцульських переказів і пісень. Н.Т.Ш. видало багато гуцульських матеріялів у «Записках».

II

Де ж та наша Гуцульщина й чим є вона для нас? Гуцульщина — це Східні Карпати. Верховина, Бескид Зелений або Лісистим званий. Покритий низом листковими деревами, буками, яворами, кленами й вільхами; вище — шпильковими, чатинними смерековими лісами, а ще вище ялицями, а за ними жерепом.

Поза границею лісів простягаються полонини з буйними, сочистими травами. На них випасаються стада великого скоту (маржини) й «дроб'єт», овець — найбільше багатство гуцулів.

Дерево з гуцульських лісів дуже високо цінене — надається не лише як досконалий матеріял будівельний, але й на виріб фортеп'янів і інших інструментів та меблів. Колись будували венеціяни з карпатських кедрів кораблі. На жаль, кедри зникли вже, нема кедрових лісів у Карпатах, а модринів теж уже дуже мало залишилось.

Наша Гуцульщина — це найвищі гори Східних Карпат; по цій стороні бистротечих рік — Черемошу й Прута, повіти: Косівський, Надвірнянський і давніше — Печеніжинський; по другій стороні, на Буковині, повіти: Вижницький і Сторожинецький по Радівці і Кімполюнг, а на Закарпатті лісисті простори над двома річками Чорною і Білою Тисами, т. зв. Мараморощина.

Найвище пасмо в гуцульських Карпатах — Чорногора з «королевою» гірських верхів Говерлею, «королем» Піп Іваном і стрімким Петросом.

Гуцульські Карпати, їх «Бескид Зелений, у три ряди саджений» — це просто рай на землі! Красі наших гуцульських гір немає рівної в цілому світі. Наша Гуцульщина, це наче святиня, здвигнена руками найбільшого мистця-будівничого, самого Господа, повна краси й чарів, яким не можна начудуватися й надивуватися.

III

А наші гуцули, мешканці Зеленого Бескиду?

Гуцул невідродний, вірний син своїх гір. Серцем і духом пов'язаний тісно з гірською природою; Карпати й гуцул у них — це щось одне, нерозлучне. Всім серцем любить гори, а до їх краси долучує себе, свою барвисту ношу, свої звичаї, обряди й вірування. Гори для нього не лише джерело краси, але й життєвої мудрости, природа гірська — для нього книга, з якої черпає усе, що йому потрібне в житті. Знав: життя, це безпереривна праця і вічна боротьба; багатий — хто працює, сильний — хто бореться і перемагає; гуцул шляхетний і мужний, в його серці доброта і любов до рідних та всього, що своє. Вони перлами блистять і чічками цвітуть. В очах гуцула велич і краса гір, у його думках орлині лети...

Проходили віки над горами, а гуцул жив тим самим буйним життям, яким жили його прапредки. Нічим були для нього несамовиті бурі зимові, що виривали з землі вікові дерева, і літні громовиці та повені, він не лякався їх, як і не лякався звірів у лісах...

Одне тільки непокоїло його: підсвідомо вичував і причував загрозу, що йшла на його гори й на нього — це чужинці-зайди, які силою пхалися в Карпати й несли гуцулам свою «культуру» — загибель гуцулам, загладу Гуцульщині. Йшли тоді гуцули в опришки, щоб своїми топорами-бартками й пушками відганяти від гір зайдів, чужу погань, нехар, огиду. Опришківські загони бували перед славним опришківським отаманом, Олексою Довбушем, були й після його трагічної смерті.

Як гаряче любили гуцули свої гори, так і ненавиділи їх ворогів.

Були гуцули завжди одною з найоригінальніших й найкращих віток нашого народу. Було це плем'я фізично здорове, морально туге, наділене при-

родою додатніми властивостями, випосажене великими здібностями.

Гуцули були набожні й глибоко релігійні, хоч підложжям їх віри в Бога й Христа були залишки з часів поганства. Свят у гуцулів дуже багато, але найважливіші з них, це Христове Різдво, Великдень і день св. Юрія — «полонинський вихід» із світських обходів, день народження, весільний обряд і день смерті. З ними пов'язано дуже багато звичаїв, яких не знайти не тільки на других наших землях, але й у всій Європі. Невід'ємною частиною життя гуцулів — забави-набутки зі співами й танцями. Співали гуцулки:

«Єкби я не заспівала й не поданцувала,
Давно би мні на цвинтарі зазуля кувала...»

Гуцули були веселі й забавні, свободолюбні, відважні, горді, завзяті й уперті, свідомі своєї гідності й вартости, свідомі своєї окремішности від сусідів-чужинців.

Найбільшим багатством гуцулів і джерелом та основою їх життя були стада рогатої худоби й овець. Найбільш улюбленим заняттям гуцулів була годівля скоту й випас на полонинах. Побут на полонині — це найрадісніший час у житті гуцула. З домашніх звірят цінили найбільше овечки. З них же були шкіри на кожухи й киптарі й шапки, з них і вовна на сукно й ліжники та килими, з них і м'ясо, а передовсім від них молоко, а з нього сир-бриндзя.

Любив гуцул свою полонину, радів овечками на ній, тими чорними й білими. Співав:

«Вівці, мої, вівці, то чорні, то білі,
Хто вас буде випасати святої неділі? (Зелені свята)

Вівці, мої, вівці, тай сірі ягнята,
Хто буде вас віпасати на Зелені свята?

Вівці мої, вівці, писаний бутею,
Хто буде вас віпасати, як я си оженю?»

Кінчив свою пісоньку сумно й жалісливо:

«Вівці мої, вівці й ти, сивий баране,
Хто буде вас віпасати, як мене не стане?»

Та й ще співав гуцул:

«Гей, що ми там Поділля край?

В нас полонина Поділля!»

— «А звіря голос — весілля...»

Передусім голос-рев ведмедя...

Ведмеді робили гуцулам багато шкоди — вбивали воли і корови. Мимо цього в гуцулів не було ворожости й ненависти до ведмедя, хоч і найбільш улюбленим було полювання на ведмедя.

Ведмедя називали гуцули «вуйком»...

IV

Звідкіль і коли зайшли в Карпати, завоювали їх і записали предки гуцулів, цього ніхто не знає, про це ніде не записано, нема про це згадок у літописах, ні в історії. Спершу були ті предки кочівничими людьми, переходили з місця на місце, вдираючись у глибину гір. Жили з ловецтва —стріляли й ловили дику звірину, з якої мали смаковите м'ясо й дорогі шуби. Жили примітивно в колибах-шаласах, де посередині горіла «вічна» ватра, що давала світло й тепло і над якою варено й жарено м'ясо. Геть пізніше взялись гуцули до випасу рогатої худоби й овець, тоді, коли вдалося їм зайняти полонини, з яких найбільші в Чорногорах: Гаджана, Шкорушний, Погорілець, даліше полонини Чівчинські, Лустун, Гостовець, Палениця, полонини Гринявські, Баба «Лудова, Штефульці, Дуконя і Явориста.

Гуцули вирубували й палили безщадно ліси, щоб мати царинки — сіножаті з травами на сіно для маржини в зимі.

Пізніше почали будувати вигідні доми-хати й пристроювати їх і себе.

*

В останніх часах, перед другою світовою ювіною, було гуцульських осель в Галичині — 44 громади, на Буковині — 28, а на Закарпатті — 8 громад.

Кількості гуцулів точно означити важко; в кожному разі понад двісті тисяч душ.

Гуцульські містечка: Косів і Кути в Галичині, Вижниця і Селятин — на Буковині, Рахів — на Закарпатті. Хоч гуцули казали: «Не тото, брате гуцул, хто погуцуливи, але того, брате, гуцул, що в горах родивси», то все ж таки вважано столицею Гуцульщини місто Коломию над Прутом, на Покутській рівнині.

Найбільші села на Гуцульщині — Жаб'є і Гринева, на Закарпатті Ясіння і Богдан, на Буковині найбільше знані Усте-Путилів і Сторонець-Путилів.

*

Грізні, темні, аж чорні хмари й густа мряка-негура, окутали нашу Гуцульщину з приходом до неї москалів. Того, що довелося переживати гуцулам під страшним, московським гнітом, не знали й не переживали вони ніколи досі, хоч і не легко було їм жити під «опікою» Польщі. Чесних і заможних гуцулів-газдів вивезли москалі на Сибір, других заголодили, а дуже багато загнали в землю, поширивши весною 1945 р. на Гуцульщині тиф. Вигинуло тоді багато-багато гуцульських родин. А горами понеслася тривожна-сум-

новита співаночка:

«Не співаєт соловейчик, зазулька не куєт...

Прийшов москаль в наші гори, тай людей мордуєт...»

Зацілілих гуцулів розпиває Москва, топить їх у горілці. Гуцульських дітей деморалізує і москалізує в школах, змушуючи вивчати московську мову. До різьбярської інколи в Косові не може бути прийнятий, хто не опанував московську мову в слові і письмі, у Ворохті майже не чути вже української мови. Красу Гуцульщини — ліси витяла Москва впень, витяла руками гуцулів-колгоспників.

Та мимо цього гуцули не падають духом і не втрачають надії на визволення з московського ярма неволі, вірять твердо, що встане їх пан гір Довбуш і дасть ясний свій топір на голови проклятих москалів, лютих ворогів!

V

Чому повинна цікавити нас та частина нашої великої України, що її названо Гуцульщиною і та вітка нашого народу, що їй дано назву гуцулів?

Гуцульщина ж, це найкраща частина України нашої, замаєна зеленню лісів, верхами гір небес сягаюча, гніздо свободи й волі, до якого не сягала віками ворожа рука!

Оце, коли другі землі України і їх мешканці під впливом політично-господарських перемін і чужого ворожого панування над ними, улягали різним перемінам дотично життя і побуту, то чужі впливи не доходили у нашу Гуцульщину — гуцул жив у 19-тому столітті так, як жив і в 17-тому, як жили колись у давнину його предки, ще за княжих часів... Гуцул задержав у себе нашу старовину, наші давні звичаї і обряди, пересуди-забобони, ба й вірування і магичні практики. Хоч був щирим християнином і глибоко релігійною людиною, то все ж таки, відмовляючи молитву, звертався до «сонечка — Божого очечка», місяць у нього — це вівчар, а зірочки — Божі овечки; вірив у різні добрі й погані дури, бо цю віру внаслідив по прадідах. Від них перейняв легенди, перекази й співанки. Задержав багато старовинних, забутих уже давно деінде, коляд і щедрівок, задержав багато усього й з мови предків. Напр., не казав: «я їздив волами по дрова», а говорив: «їздивсми из воли по дриви».

А що найважливіше, не мав гуцул рабської душі. Заховував предківські чесноти: свободолюбність, мужність, відвагу, войовничість, безбоязкість і лицарскість.

Свої гори, хоча життя в них не було легке й повне всяких небезпек, любили гуцули понад усе, бо в них могли вести свобідне життя. Тому то й боронили їх перед чужинцями, яких називали зайдами — «зайдеями» й чу-

жою поганню — «нехар'ю». Творили озброєні загани — йшли в «опришки» й гнали геть ту «нехар» від гір!

Побудував якийсь «пан-зайда» мурований замок у Пнів'ю біля Надвірної, так зараз зібрались озброєні гуцули, здобули той замок і зруйнували його.

Підняв гетьман Богдан Хмельницький український наряд проти ворога України Польщі, так зараз же без усякої надуми зголосилось під його бойові прапори шість тисяч гуцулів... Прийшла перша світова війна... І от тисячі гуцульських легінів зголосились добровольцями в ряди Українських Січових Стрільців проти ворога українського народу Московії... У першій більшій сутичці з москалями 1915 р. на горі Маківці між погибшими в нерівному бою стрільцями згинуло 22 молоденьких гуцулів на 33 по ляглих вояків ... І так бувало завжди, у війні з поляками, в боях із московськими большевиками, в перший огонь ішли гуцульські сотні й гуцульські курені.

Гинули наші легіники і в першій Укр. Дивізії, гинули і в рядах Української Повстанської Армії.

Любив і цинив гуцул свободу й ненавидів її ворогів, тож і боронив волю свого народу, де, і як міг, бо знав: краща смерть за волю, ніж животіння в неволі... Мали старинні греки свою Гелладу й Спарту, наша ж Гуцульщина була одночасно Гелладою і Спартою.

VI

Пригляньмось же ближче до тієї нашої славної Гуцульщини, яка любила свободне життя і довгі віки жила ним і його обороняла, довго ворогам не здавалась...

Гуцульщина, це гори, це частина Карпат, це Бескид лісистий, зелений, із темними віковічними лісами з найвищим гірським пасмом Чорногорою, понад яку спинаються до небес її верхи.

Понад лісами, під верхами тягнеться просторий килим буйних зелених трав — це полонини, на яких випасали гуцули літом стада рогатого скоту — «маржину», «ботеї» овець і табуни коней.

Кожна полонина, подібно як і село, чи присілок, мала свою назву. Найбільше знані і просторами перевищуючі другі, це полонини: Гаджина, Марішеска, Шпиці, Менчул, Смотрич, Кукул, Стайки, Кострича, Радул, Погорілець, Копилаш, Попада, Старостая, Альбин, Мокрин, Балтагул, Перелуки, Пірс, Штевйора, Чівчин, Куманова, Палениця, Лустун, Гнитеса, Штефулець, Дуконя, Лудова, Скупова...

Понижче полонин мають свої джерела численні гірські, дикі, шалені потоки. Пробиваються крізь темні ліси й несамовито-скорим бігом продираються крізь звалища скал, і, поборюючи всі перешкоди й перепони, «ле-

тять» усе нижче й несуть срібно-зеленаві води до двох гуцульських рік Черемошу й Прута.

Гуцульські гори не знали ніколи тиші й супокою — бували завжди «голосні»: шумами лісів зимою і літом, клекотом бистрих потоків, ревом збурених филь рік, блискавицями й громами в літі, свистом бурей взимі, ревом ведмедів і виттям вовків, літом грою сопілок і трембіт та співаночками на полонинах.

БАГАТСТВО ГУЦУЛЬСЬКИХ ГІР

В гуцульській частині Карпат немало різних мінералів — є там брунатне вугілля, графіт, залізні й манганні руди, каміння й потасова солі, нафтова ропа й земний газ, є дуже багато мінеральних джерел. Але найбільшим, просто неоцінним багатством гуцульських гір були ліси, що їм колись ніхто не знав, ні початку, ні кінця.

Ліси ті простягались нижче полонин — під самими полонинами росли стрімкі ялиці, нижче них були смерекові ліси, ще нижче листикові, букові, часто й мішані, росли теж клени й явори, в давніших часах були й ліси кедрові, за Чорногорою росли тиси.

Все лісове багатство було колись, як казали гуцули, «Боже й наше, людське»... Коли ж Галичина, а з нею і Карпати дістались 1772 р. під владу Австрії, тоді австрійський уряд загарбав майже всі ліси, зробив із них «державне майно» — «камеральні ліси»... До того ще й величезні простори лісові купили від австрійського уряду два польські графи, Скарбек і Баворовські — це ліси по обох берегах Чорного Черемошу, від Ясенова Горішнього аж ген у глибину Карпат.

Почалася безщадна експлуатація лісів, нищення багатства й краси гуцульських гір... Частина збіднівших гуцулів наймались до вирубу лісів — ставала «бутинарями», зрубане дерево «спускали» з гір над ріки, потім «збивали» їх у «талби», а талби зв'язували в «дараби». Тоді сплавлювано їх Черемошем і Прутом, а відтак у далекі світи, де дуже дорого цінено карпатське дерево.

Дараби сплавлювали «корманичі».

Гірські ріки в їх горішніх бігах не були сплавні, замало мали води й завалені були обривками скель, величезними каменяками, які виставали з води — не легко було потокам і рікам продиратись між них. Тому то будовано в «горіщах» на Черемоші і його допливах запори — клявзи-гаті — збирали в таких штучних озерах воду, а потім підношено застави-шлюзи й на спінені філі ріки спускали дараби. Летіли дараби з незвичайною швидкістю, вдарили в підводні скелі, то підносились вгору, то опадали. Корманичі мусі-

ли добувати не мало сил і вміння, щоб дараба не розбилась і не розірвалась на підводних каменяках, або на прибережних скалах, як це не раз бувало, а передусім на Черемоші під могутньою скалою Сокільським, де щорічно гинуло по кілька керманичів.

А праця бутинарів у лісах і керманичів на дарабах була дуже важка й небезпечна — «варівка»... Одні гинули в лісах, другі на водах рік.

Великим багатством гуцулів були просторі полонини з буйними сочистими травами, де випасалась літом їх «маржина». Підставою ж життя й добробуту гуцула були вівці, корови й воли.

Невичерпаним джерелом багатства для гуцулів була дика звірина, що наповнювала ліси. На неї полював гуцул і ловив її в «сильки» та мав із неї м'ясо й дорогі шуби. В лісах плодилися і проживали ведмеді, вовки, жбіки, рисі, дики, олені, сарни, лисиці, зайці, куниці й видри та й множество різного птаства з чорногірським орлом. Потoki й ріки кишіли від риби — пстругів (форелів) і головатиць. Але найбільшим, безцінним багатством нашої Гуцульщини була краса її гір — краса, якій не знайти рівної в усьому світі!

ГУЦУЛЬСЬКЕ ПЛЕМ'Я

Гуцульське плем'я, це невід'ємна вітка українського народу — антропологічно належать гуцули до динарського типу: високий зріст, округла голова, волосся і очі темні. Від сусідів відрізнялись передусім мальовничою ношею, а ще більше вдачею, способом життя, звичаями, обрядами й говіркою.

Головним заняттям гуцулів були колись мисливство й риболовство, пізніше скотарство, годівля і випас худоби.

Майже всю свою «маржинку» виганяв гуцул весною на полонину. Там «газдою» був «ватаг», а його помічниками були пастухи овець — вівчарі, — доглядачі великого скоту «бовгарі», «гайдеї», коней «стадарі», до порядків у стаї був «спузар». В затишньому місці полонини було «стоїще» зі «стаєю» і загородою для худоби, довколо загорожі були «застайки» для нічлігу вівчарів.

Стая збудована з круглого дерева, покрита коленими дошками — вікон у стаї звичайно не було, не було й повали, лише «подра» — на середині стаї вічний вогонь, ватра, що горіла від весни до осені. У стаї піддаше, ватерник і кліть-комора, переховок усього, що потрібне на полонині.

Молоко від корів і овець зливано в бочку «путину» — з молока робили сир, «будз» і бриндзю — бриндзю «набивано» в «бербениці».

Гуцули жили в селах, де мали свої «посидки» — хати з господарськими будівлями — «гражди». Сусід від сусіда жили далеко.

Гуцульська хата, збудована з коленого, вигибльованого дерева, покрита дошками-драницями, гонтами просторі сіни — «хороми» й дві мешкальні кімнати, при них комори — «кліті» або «гамбарі» на переховок одягу й харчів. Були ще й за хатою кліті, а далі стайні — «колешні» для худоби й овець. Довкола посидку була звичайно висока огорожа з піддашем на господарське приладдя і знаряддя.

Кімнати не були білені вапном, а миті. «Лавиці» застелені ліжниками, столи скатертями. Гуцульські хати-кімнати відзначались незвичайною чистотою і всякими прикрасами. Було багато мистецької різьби — столи й стільці були різьблені, як і вся дерев'яна посуда — миски, ложки, коновочки й бочівки, ракви, мисники-шафки, а передовсім скрині. Великим мистецтвом різьби відзначались свічники, трійці і хрести. Був завжди в кімнаті різьблений сволок, на якому був і різьблений хрест. Взагалі різьба стояла на Гуцульщині дуже високо й була цінена за велике мистецтво.

Різьблено не лише в дереві, але й у міді і мосяжі. Розповсюджене було на Гуцульщині і гончарство та кахлярство.

Знані були на весь світ і цінені за мистецтво гуцульські писанки й вишивки. Деякі з гуцульського мистецтва зібрано було в Покутському музею в Коломиї, в музею Дідушицьких у Львові, в Наук. Тов. Шевченка й Українському національному музею у Львові.

Поляки збудували були в Жаб'ю-ільці величаве приміщення для Гуцульського музею, але це було перед другою світовою війною і не знати, що сталося з тим музеєм. Великої вартости стародавні гуцульські речі зібрав був жид Гертнер у Жаб'ю-Слупейці.

Що сталося з ними, теж не знати...

ГУЦУЛЬСЬКА НОША

Одяг гуцульський відзначався мальовничістю, кольоритністю і мистецьким смаком. На гуцулові біла, власного виробу сорочка, з переду вишита, пущена по штанях — «портіницях», звичайно з чорного або крашеного на червоно сукна — зимою білих вовняних «гачах», підперезаних широким ремнем «чересом» — із різними прикрасами-витисками й «дармовисами».

На ногах шкіряні ходаки-постоли, прив'язані «волоками», ноги у вовняних панчохах — «капчурах», обплетені кольоровою волічкою. Через плече перевішена шкіряна торба — «тобівка», завжди прикрашена витисками й

мосяжними гудзиками. Поверх сорочки «киптар», кожушок без рукавів, нашитий кольоровими саф'яном із мідяними і мосяжними капелями й гудзиками, часто ще й прикрашений кольоровою волічкою.

На голові чорна кресаня з «гальоном», трісунками й павами. На киптарі сердак — «байбарак» із чорного або крашеного сукна, теж пристроєний різними нашивками й кутасами.

У руках легіня був завжди топорець-бартка, чи то «келеф» різно ритовані, у старих палиця — «клебука».

Давно майже в кожного гуцула були за чересами (широкий складаний ремінь) пістолі з різьбленими рукоятями, через одне плече порошниця з оленього рога, різьблена, через друге — рушниця-пушка.

Ще більш барвистою була ноша гуцульського жіноцтва. Дівчата не прикривали голов, уплітали в коси жовті «поплітки» з мосяжними «бовтицями».

На сорочках «плечики», а то й рукави — пізніше й «брацарі» були вишиті, — киптарики, різно нашивані, або гафтані, поверх них сердаки, багато прикрашені. Переважали краски: червона й чорна з додатками жовтих, зелених, часом синіх і рожевих.

Замість спідниць носили по дві запаски, перетикані часто срібними й золотими нитками. Запаски прив'язували мистецьки тканими крайками «попружками». На шиях мали шнурки кольорових паціорок венеційських, коралі і «згарди» зі срібних і золотих монет — «дукачів» і мосяжні, різьблені хрестики.

Найважливішою прикрасою у молодичь, навіть і в старших, були «шалінові», квітисті хустки з довгими «френзлями», якими по-мистецьки, з «фантазією» покривали — завивали голови.

Йдучи кудись, мали гуцулки в руках різьблені палички — «бичики». Кожна, святочно «наріжена» гуцулка притягала до себе очі й збуджувала подив, так, чи ж дивно, що наших гуцулок «гордопишними павами» називано.

«Невченими» були колись наші гуцули — «до школи не ходили, писма си не вчили», але вміли читати одну велику книгу... Книгу, яку дав їм Господь — книгу багату скарбами природи і її краси. Її «читали» і з неї вчилися.

«Невчений» гуцул знав:

«Не добрами землі, а скарбами духа, багата людина»... «Людина не живе тільки хлібом — живе чимось ціннішим: духом і тим, що той дух дає»...

В жилах гуцула кружляла завжди гаряча, лицарська кров наших предків, його душа була тверда, його серце билось любов'ю до рідних гір, у ньому не гасла ніколи віра в краще, вільне майбутнє... Любив гуцул красу в природі, в житті, в побуті, в звичаях і обрядах і ноші, як любив це все весь український народ, поки не піддався чужим впливам і не уляг ворожим нищівним «вітрам»...

VIII

ГУЦУЛЬСЬКІ СПІВАНОЧКИ

«Верховино, світку ти наш,
Гей, як у тебе тут мило!..

«Ой нема то краю, краю над ту Верховину»... — співається часто в нас.

Велика, простора й багата наша Україна й прекрасна та чудова; не тільки своєю красою приманює до себе, але й гарними звичаями, піснями, культурою.

Недаром же казали чужинці, побачивши й пізнавши нашу Україну: «Хоч би й весь світ перейти, другої країни, як Україна, не найти!» Один же з польських поетів Богдан Залескі, який перебув довший час на нашій Україні, написав в одному з своїх віршів:

«Господи, Тебе я молю, Тебе я благаю:

Як умру, так дай мені Україну в раю».

Цей поет уважав Україну кращою від Божого раю.

Так, прекрасна країна наша Україна — не найти в світі рівної їй красою. Усе там є: широкі й урожайні поля-лани, а на них як море збіжжя, завітчані степи безкраї — одні тихі, другі голосні, бистрі ріки з зеленими над ними лугами, а в землі безцінні скарби. Є і гори, до небес сягаючі, з темними лісами, з бистротечними ріками, шаленими потоками.

Гори ці — це наші високі, зелені Карпати, наш «Бескид зелений, в три ряди саджений!». Карпати на південному Заході, від границь Польщі, Татрів, по границю Румунії, Семигород — це наша Верховина.

Найдальше на Захід висунену частину Карпат замешкували наші Лемки — вона зветься Лемківщина, середущу частину Бойки — це Бойківщина.

Східну частину Карпат, найвищу, заселяють «верховинці»-гуцули.

Найбільше нещастя стрінуло після другої світової війни нашу Лемківщину. Її подарували москалі Польщі, а більшість лемків переселили на середущі й східні землі України, де багато їх вигинуло з голоду й туги за своїми горами-верхами.

Лемки співають тужливу пісню:

«Ой верше наш, верше, наш зелений верше!

Вже нам так не буде, вже нам так не буде, як нам було перше»...

Меншу частину лемків вивезли поляки в Польщу, щоб там наші діти, не маючи українських шкіл, польщилися і ставали яничарами. Та це тяжко прийметься полякам, бо лемки люди тверді, неподатні, а все своє люблять і не замінюють за чуже.

Бойки залишилися на своїй батьківщині. Хоч вона бідна, бойки люб-

лять її, бо на ній родилися і вирости. Самі ж Бойки, це люди дуже працюючі й меткі, люблять купецтво й торгівлю.

Гуцульщина — це найвища і найбагатша частина наших Карпат, а гуцули — своєрідні з наших верховинців. Але ж і вони потерпіли дуже після війни. Найсвідоміших вивезли москалі на Сибір, багато з Гуцулів вимерли з голоду або хворіб, тифу; багато молодих Гуцулів згинули як вояки славної Української Повстанчої Армії (УПА) в боротьбі з московським наїздником. Гуцули були завжди дуже свободолюбні, не зносили неволі, не хотіли нікому коритись і бути наймитами в чужих. Цінили себе високо, були певні себе та своєї людської і національної гідности. Гуцули казали: «лише гуцул у своїх горах — лише гуцул у світі пан». Не заміняв би гуцул своїх гір і вільного життя в них за жодні скарби світу! Понад усе любить гуцул тільки те, що йому близьке й своє — свою мову, свої звичаї і все, що залишили йому його предки, прадіди й батьки. Все те він любить і шанує — його не дасть собі нікому вирвати з серця. Гуцули любили свої Карпати, хоч вони не були врожайні.

Про свою Чорногору співають гуцули:

«Чорногора хліб не родить, нічим їй орати,

Та годує нас, легінів (молодих гуцулів), як рідная мати.

«Чорногора хліб не родить, нічим ї орати,

Та гудує гуцуликів бриндзев і жинтицев» (сирваткою).

Гуцули — люди кріпкої, сильної будови тіла, до безтями сміливі й відважні, готові кожної хвилини до боротьби в обороні своїх гір і вільного життя в них. Вони люди трудовиті, пильні, найтяжчої роботи не лякаються.

Гуцули люблять дуже своїх дітей, а діточки платять батькам послухом і пильністю. «Гуцулета» дуже чемні й слухняні, так супроти батьків, як і вчителів у школах.

Гуцулка-нєня (мама) співала своєму синкові, Іванкові: «Ой, Іванку-Іваночку, срібний колосочку — В хаті сиджу, тебе воджу в вишневім садочку».

А Іванко до нєні:

«Сідай, нєне, коло мене, дивиси на мене, а я піду пізнавати, ци ти любиш мене».

А нєня:

«Дощик іде, роса паде на білу березу, а я своєму Іванкові сорочку мережу» (вишиваю).

*

Гуцули самі склали собі співаночки, а потім співали їх. Ось як про це вони самі співають:

«Ой де ти си дівчинонько співанок навчила?
Як з джерельця в Чорногорі срібну воду пила». Вони казали:
«А в співака, ні сердака, на плечах сорочки...
Від неділі-до-неділі складав співаночки...
Їхні пісні дуже милі — одні веселі, другі сумовиті, одні жартівливі, другі тужливі.

От хоч би ця співаночка:
«Співаночки-гуляночки, де я вас подію?
В полонинці, на царинці, там я вас посію.
Гей ви мете, співаночки, горами співати,
Я си буду молоденька слізками вмивати.
Муть горами вівчарики білі вівці пасти,
будуть мої співаночки за кресаньки класти».
(царинка з травою на сіно; кресанька — капелюх-брить). А скільки кра-

си й туги та жалю в ось цій співаночці:

«Осідлайте гуцулики коні воронії,
та поїдем здоганяти літа молодії...»
«Лише коні воронії ноги потомили,

Літок наших молоденьких та не здогонили». Гуцули любили й музикантів, але часто й жартували з них:

«Заграй мені музиченьку, дуже тебе прошу, Заплачу ти тими грішми, що в зимі закошу.

Заграй мені музиченьку білими пальцями,
А як рано зазоріє, піду за вівцями».

— Співаночки й танці, це прикраса гуцульського життя.

«Ой дівчина вже вмирала, людей си питала:

Чи не грають де музики, щоб поданцювала»...

Та не тільки співи й танці любили гуцули — вони любили дуже гарні строї, що самі їх виробляли, не купуючи нічого. Гуцульську прекрасну, барвисту ношу і мистецькі вироби подивляє весь світ. Гуцул у своїй ноші, це красунь, що не надивитись на нього, ні намалювати його. А гуцулочка це пишнопера пава, що ніде у світі таку другу знайти.

Славились наші гуцулки вишивками й писанками, а гуцули різьбою.

ІХ

З Гуцульщини походить й наша «ватра» (вогонь), яку так любить наша молодь на літніх оселях.

Гуцульські ватри розкладали колись звичайно опришки Довбуша, щоб вони загрівали їх до боротьби з ворогами й освічували їм шлях походу на ворогів; ватрою називають також вогонь у печі.

Гуцули та їх опришки були люди веселі, безжурні, зійшовшись разом, забавлялися, танцювали, а найчастіше — співали, грали на сопілках та фре-лах.

Звертається опришок до побратимів:

«До ватри довержте (докиньте) ще дров,
настрійте ми горло голосом сопілки,
а я вам співати готов» ...

Значіння ватри в тому, щоб, як вона, зразу загаряється поволі, а потім вибухає великим полум'ям, щоб і так «ватра» любови в серцях нашої молоді при ватрі горіла щораз більшим полум'ям любови до всего свого рідного, до мови, пісні, звичаїв, до землі батьків — до України.

II

Гуцульщина в оповіданнях

Опiкун Гуцульщини

Св. Юрiй — опiкун Гуцульщини

Що святий Юрiй, це опiкун Гуцульщини, знають усi верховинцi. Але, як воно дiйшло до цього, що св. Юрiй став цим опiкуном, це знають хiба найстаршi гуцули.

Ось що оповiдають про це цi старики-гуцули: Як усi знають, святий Юрiй їздить завжди на бiлому конi — того коня подарував йому сам Господь. На конi сiрблом кований кантар, iз шовку поводи, а стремена золотi — в однiй руцi Св. Юрiя золотий меч, у другiй гострий спис, чи iнакше «пiка»...

Кiнь св. Юрiя не знає перешкод: нi гора, нi скала, нi рiка, анi густий лiс не можуть його спинити, нi здержати.

Ото їде раз св. Юрій на своєму коні від ранку до ночі — переїхав Молдавщину, Волощину, опинився в Карпатських горах за містечком Селетином. Там уже наші гуцульські села поруч волоських. Втомився св. Юрій цілоденною їздою, мусить припочити та й коневі час би відотхнути. Найшов св. Юрій пригоже для себе місце на шовковій траві під грубим, крислатим буком, поклав під голову сідло й уснув.

Кінь скубе травицю, голодний...

Підглянули волохи коня — кінь варт великі гроші, а коло сплячого золотий меч і срібний спис, ну й золоті стремені. Закрались десь коло півночі і все забрали, тільки кінь не дався їм узяти в руки, чого дуже жалували.

Про цю крадіжку рознеслась другої днини рано вістка по всій околиці. В сусідстві того волоського села було наше, гуцульське село. Як лише почули наші гуцули про це, що зробили волохи вночі, озброїлись, хто чим міг і вирушили на волоське село. Били волохів чим і як могли, а потім зігнали їх усіх разом і загрозили, що будуть бити до крови, якщо не віддадуть усього того, що покрали...

Порадилися волохи, пошептали щось, а тоді вислали двох споміж себе в село й за короткий час було назад усе вкрадене: меч, спис, стремена й кантар із поводом... Усе це передали гуцули св. Юрієві, а його запросили в своє село. Гостили його в себе щось три дні — не було «кривди» ні йому, ні коневі. Погостився св. Юрій, розпрощався і розійшовся з добрими, гостинними гуцулами, сів на коня і поїхав далше.

їхав понад потік Путилівку, доїхав до Черемошу, переїхав його й подався горі рікою у глибокі гори. Тут усюди самі наші гуцули. І переночують, і нагодують, ще й на дорогу обдарують... Таких добрих людей не стрічав ніде й ніколи. Не може надивуватися їх доброті і гостинності...

Доїхав до роздоріжжя на Варятині. Його кінь загубив підкову, а на Варятині кузня коваля. Коваль сам побачив, що кінь налягає на одну ногу — підбився. Вибіг коваль на дорогу з підковою, молотком і вухналями — треба ж підкувати коня, не може ж він іти в дальшу дорогу без підкови. Здержав коня, приглядається, аж у коня золоті підкови — загублена була теж певно із золота. Задержує св. Юрія біля своєї кузні, а сина посилає шукати загублену підкову. Найшов її син далеко-далеко, аж на Вигоді, там, де Дідушкова Річка вливається у Черемош.

Найшов і приніс, св. Юрій хотів заплатити йому, але син коваля не хотів брати заплати.

Підкував коваль коня, але на гроші, що йому давав св. Юрій, не хотів і дивитись. Сказав: «Від подорожних не годиться брати грошей». Ба, запросив св. Юрія до своєї хати й погостив, а коневі дав сіна й напоїв.

Поїхав св. Юрій далше, а все понад Черемошем у «горіщя» — у дальші,

високі гори. Всюди, куди їхав, гостили його й коня добрі люди, годували й молоком напували, коневі давали сіна й вівса. Так доїхав св. Юрій до потоку Бистреця, де був присілок Жабя, теж званий Бистрець. Тут зайшли йому до рогу газди й газдині... Почали оповідати про своє велике нещастя...

Оце в густому лісі між скалами під Кедроватим живе страшний змії-смок. Люди дуже збурені й заплакані, говорять навипередки, всі нараз, св. Юрій не може зрозуміти їх. Аж як трохи втишились, зрозумів ось що: Гуцули просять його, щоб рятував їх від страшного змیا. Вони бачать, що він мусить бути якийсь великий лицар, бачать це по його панцирі на грудях, мечі й списі. Вірять, що він може поконати того лютого «смока» ...

Вислухав їх св. Юрій і подумав, що ці добрі верховинці варті його допомоги й рятунку... Казав запровадити себе до яскині змیا, але дозволив лише трьом старим гуцулам іти разом із ним. Підійшов із ними до яскині — бачить смока... Це справді страшна потвора. Голова величезна, очі, як два горючі кружки, пащека така, що може нею схопити й проликнути вола, а ніг у нього двадцять пар і закінчені гострими пазурами, а покритий лускою, як твердим панцирем...

О, не легка боротьба буде з ним, подумав св. Юрій. Казав гуцулам відійти геть подальше, залишити його самого при яскині смока. Тоді впав на коліна, підняв руки вгору і довго, щиро молився, просив Бога допомогти покорити потвору. Помолившись, узяв у одну руку меч, а в другу спис і розпочав бій із смоком. О, не легкий, дуже важкий був цей бій. Панцир із луски дуже твердий, ні його списом проколоти, ні мечем прорубати. Аж коли змії відчинив пащеку, хочачи всадити в неї св. Юрія, Святий упхав у неї глибоко свого списа й тоді почав рубати панцир із твердої луски мечем. Рубав довго, завзято з усієї сили, аж таки відрубав йому голову... Змії неживий... Слава й дяка Господеві.

Присів св. Юрій на камені, тяжко дише й втирає піт із чола. .. Крикнув на трьох гуцулів, ті зараз були коло нього. Не могли повірити своїм очам... Змії забитий! Голова окремо, тулуб окремо й чути

погану воню, сіркою заносить. Припали до колін св. Юрія, цілують його руки... Один із них побіг понад потік над Черемош занести людям радісну вістку: Нема вже змیا — лицар убив його!

Почули це люди, біжать напроти св. Юрія...

Як дякували йому і як величали його, цього не висказати словами! Один із верховинців, старий-старезний, підійшов зовсім близько до св. Юрія. Обійшов його довкола, потім станув і довго вдивлявся у Святого... А тоді звернувся до людей:

«Людкове, та ж цей лицар, це ніхто другий, а святий Юрій! Бигме, що так. Абим так жив і здоров був, що це св. Юрій!»

Почувши це, закричали всі: святий Юрій, святий Юрій між нами! І почали протискуватися, щоб принаймні доторкнутися рукою святого, або хоч його коня, або стремені. А потім станули перед св. Юрієм три найповажніші газди й почали, кланяючись йому до землі, просити його, щоб став опікуном усіх гуцулів і їх гір, щоб узав Гуцульщину під свій святий омофор...

На це відповів св. Юрій: «Дуже радо й охотно став би я вашим опікуном, вас і ваші гори я полюбив усім серцем, але воно буде так, як Господь скаже. Прийдіть до мене завтра, почувете не моє, а Господнє слово та його волю».

Прийшли другої днини верховинці до св. Юрія. Святий, усміхаючись, сказав:

«Добрий і ласкавий Господь наш дозволив мені стати опікуном вашим і ваших гір, і всього, що в них! Від сьогодні я за Божою волею ваш опікун, оборонець і захисник» ...

О, Боже, як же зраділи гуцули, почувши це від св. Юрія. Вістка про це летом блискавиці рознеслась по селах, горах і полонинах усієї Гуцульщини.

З того часу і понині св. Юрій опікується Гуцульщиною. Гуцули вважають його не лише своїм опікуном, але й величають його найбільшим святецем, першим між другими святими й віддають йому найвищу почесьть.

А св. Юрій перебуває увесь час у гуцульських горах. Крім меча й спису в нього перевішаний на плечах золотий ріг. Затрубить у нього раз — утікає з гір зима. Заграє другий раз — з'являється на місце зими, заквітчана, сонцем усміхнена, весна. А затрубить утретє — починають полонини зеленітись шовковими травами. Це шостий день місяця травня — велике гуцульське свято Юрія... А за ним «полонинський вихід». — Яка ж бо це днинка радісна, весела! Вирушають в полонини

гуцули із кожного села. А в «полонинці веселенько, в полонинці файно»...

Нема для гуцула кращого життя, як на полонині, якою опікується св. Юрій...

Нема на Гуцульщині радіснішого дня, як день Святого Юрія. Тієї днини не лише Гуцулія, але й увесь її гірський світ радіє...

Найкраща ж музика, це голос золотого рога св. Юрія.

Гей, та як затрубить наш святий Юрій,

Зазеленіють гори, долини...

Підуть голоси по всіх долинах,

По буковинах, та й по річинах,

По річинах, по Карпatinaх...

Уся землиця зазеленієт,

Вся буковинка та й зашірієт...»

Як же не радіти, не тішитись, не веселитись? Так воно на Гуцульщині від часу, коли св. Юрій її опікуном став ...

І кожного року з весною повторяють гуцули:

«Як май затрубив пресвятий Юрій,
Гори, долини звеселиси. І ліс си звеселив,
та й садок зацвив. Полонини закосичилиси...»

ЯКА Ж ТОТА ПОЛОНИНКА

Гей, хто не чував про наших гуцулів із зелених гір Карпат, хто не бачив гуцульського «аркана», не милувався скочною гуцульською «коломиєю»?

Гуцул лише взимі жив у селі, у своїй оселі-«гражді», а як блиснула весна, він ішов із своєю маржиною на верхи гір, на «полонини» і там перебував з нею до весни.

Гуцули дуже любили свої полонини і про них співали:

В полонинці веселенько, в полонинці файно,

В полонинці пасуть вівці Петрик і Михайло.

Найбільшою втіхою для малого гуцулика було, коли він підріс аж так, що міг із «дедем»-татом іти на полонину.

А там простірно й широко, там буйні трави, там і гірські квіти, фіялочки, братки й бриндуші — вітер розносить їх пахощі, а сонечко сипле тепле проміння на овечки й вівчарів.

Вийшов гуцулик із дедем перший раз на полонину та й сам не знає, що діється з ним із радощів і втіхи. Співають вівчарі:

Полонинко-гордовинко, чим-ес загорділа,

Чи не тими овечками, що-с їх стільки вздріла?

А їм відповідає співом старий бовгар Марфей із славного гуцульського села Жаб'я:

Яка ж то та полонинка навесні весела,

Як овечки на ню ідуть із кожного села,

Як овечки на ню ідуть та все біленькії,

А за ними вівчарики, хлопці молодії!..

За ним доспіває Мартищук, ватаг із села Криворівні:

Ой, піду я в полонинку, там затрембітаю,

Щоби було мене чути на дів'єту стаю.

Обидва вони, Марфей і Мартищук, від молодих літ до сивого волоса щороку проводять життя на полонинах.

Чує малий гуцулик: уже хтось заграв тужливо на трембіту, пронісся його голос по полонині. Не видержав гуцулик, аж плеснув у долоні, ще й покрик-нув...

Прийшов вечір, а за ним ніч, полонинська ніч. Боже, скільки краси принесла та ніч на полонину! Над нею ясне, погідне небо, а на небі більше зірок, ніж на полонині овечок. І місяць між зірками, як вівчар між овечками.

Нічна тишина спадає разом з росами на полонину. Шумить стиха ліс, що вінком обвив полонинку; десь перекликаються сови, часом пугукне пугач, а ось чути з лісів рев і виття... Що це?

Ах, це реве ведмідь, що його гуцули «вуйком» називають... Це виють вовки, що вночі виходять на лови, щоб заспокоїти голод...

І нараз крик! Хто це кричить?

То кричать вівчарі, що ночують біля загород з вівцями, кричать бовгарі біля волів і корів. Інші б'ють у мідяні бляхи, трублять у роги, ба й стріляють з рушниць. Так вони відганяють звірів від худібки. Бо десь там до загороди з волами й коровами підкрадається «вуйко»-ведмідь, а до загороди з вівцями — неситі вовки підсуваються.

Та незабаром усе затихає...

Гуцулик заснув біля ватри, щоб разом із іншими прокинутись рано-ранесенько і привітати золоте полонинське сонечко.

Умився гуцулик холодною, як лід, водою з джерела, помолився разом із старшими, похарчував кулешею, запив жинтицею та й побіг за вівчарями на полонину. Вибіг на верх полонини, оглянувся на всі сторони. Довго стояв на верху полонини і дивом дивувався, чудом чудувався: який же Бог великий і могутній, що ці гори створив! І який ласкавий, що не жалував подарувати їх нам, гуцулам!

Мав уже сходити з верха, коли глянув на темний, старий ліс. А там — ведмідь! Стоїть під крайньою грубою ялицею і дивиться на полонину. Гуцулик мерщій у стаю до деді! Біжить, от-от погубить постолі! Прибіг задиханий.

— Дедю, дедю, «вуйко»!

— Де той «вуйко»? — питає дедя.

— А гендечки, по правій стороні нашої полонини, стоїть під ялицев і позирає, чи не побачить волика або коровку. Ходіть, ходіть, дедю до того «вуйка», беріть пушку й ходіть! Але я хочу також з вами йти на того «вуйка»! Дозволите? Дозволите? Дозвольте, дозвольте, дуже вас прошу!

Не роздумує старий гуцул довго, бере пушку з клинка — знає, що в ній дві кулі з олова. Виходять із стаї. Коло нього його синок також із набитою пушкою.

Батько йде туди, де «вуйко», а синові каже йти за собою. Ідуть обходом, заходять у ліс, а все так, щоб віяло вітром від ведмедя до них, а не від них до ведмедя. Бо ведмідь не лише чуйний, але й нюх у нього дуже сильний, здалеку занюхає людину й утече.

Гуцул дуже уважно, тихо й обережно ступає, навіть дух запирає в собі, синові також дає знак, щоб тихесенько ступав і, не дай Боже, заговорив.

Бачать батько й син: ведмідь уже ген поза лісом, на полонині, йде пова-

гом і роззирається на всі сторони.

Бачить його добре гуцул, але йти за ним на полонину й там стріляти? — небезпечно; вигідніше й безпечніше було б стріляти до нього в лісі. Ведмедя важко вбити за першим вистрілом — він навіть і з двома кулями в собі має ще стільки життєвої сили, що може кинутись на стрільця й потрошити йому кості. А в лісі стрілець може заховатися перед ним за грубе дерево або й видряпатися на гілячку, чого в чистім полі не зробиш.

Каже гуцул синові забігти сподалеки ведмедеві дорогу, щоб повіяв вітер від хлопця на вуйка, тоді вуйко заверне в сторону лісу, а тут гуцул його привітає двома кулями з пушки.

Так воно й сталося. «Вуйко», муркотячи, завертає й іде до лісу, де нетерпеливо дожидає його гуцул. Іде ведмідь, а за ним — гуцулик. Ведмідь прискорює ходу, а гуцулик уже не йде, а біжить за ним.

Коли ж був недалеко нього, стрілив раз і другий... Видно, поцілив, бо ведмедисько заревів страшно-страшенко, мабуть, з великого болю, але мав ще стільки сили, що обернувся й рушив на гуцулика.

От-от візьме його в свої лапи й потре-потрощить!..

Гуцуликові відняв страх ноги — не втікає...

А батько щосили у ногах підбігає за підстреленим ведмедем, стріляє раз і другий. Цільно стріляє під лопатку, в саме серце. Ведмідь піднявся на задні ноги, але зараз же повалився з ревом на землю...

Батько картав сина за його очайдушність і необережність. Але син радувався, що стріляв до «вуйка», ну й поцілив. Це була його заправка до життя у горах, до безпек.

Пояснення:

Полонина — пасовисько на верху гори; маржина — так називають гуцули свою худобу; бовгар — пастух від волів і корів; файно — гарно; стая — житло, де перебувають вівчарі й бовгари на полонинах; трембіга — довга труба-сурма із-смерекової кори.

МАТІР БОЖА НА ГУЦУЛЬЩИНІ

Зима... Все завіяне снігами, тисне мороз. Зимова тиша залягла гуцульські гори... Вечір... У печі горить, палає ватра, гріє і освічує гуцульську хату... Недалеко печі сіла бабуся, а коло неї внуки. Бабуся сивенька, як голуб, унуки, як писаночки, як чічки літом на царинці. Просять, щоб бабуся розповіла їм щось гарне й цікаве. Подумала бабуся, підсміхнулася і оповіла внукам ось що:

Давно, дуже давно було це, ще тоді, коли наші люди з Богом жили і не грішили, навиділись, любились, гріхів боялись і вистерігалися, одні одним помагали, разом сходились і Бога, Творця світу та їх гір, прославляли...

Була зима, як і сьогодні, але ще тверділа й більше морозна, лютіша. Надходив вечір, мороз кріпшав. На дворі тихо й пусто, люди сидять у своїх теплих хатах, нікого не видно, нічого не чути...

Аж виглянув із хати крізь замерзлу шибку газда Іван і уздрів на дорозі подорожних. Молода жінка на ослику, держить щось у руках і пригортає до себе, а ослика веде старенький чоловік за повід. Боже, це ж зима й мороз! Певно ті подорожні померзли та й утомились, певно й голодні. Он ослик ледви ногами перебирає, та й старенький чоловік ледь-ледь ступає по замерзлій дорозі, а та молода жінка на ослику десь уже геть закоценіла.

Не надумуючись, Іван у двері й бігцем на дорогу. Стає поперек дороги подорожним, кланяється низенько й просить уклінно завертати до його хати.

«Хто ж таке бачив? У лютий мороз, під ніч пускатись в дальшу дорогу? Він мав би смертельний гріх, якщо б їх не взяв у свою хату на нічні!»...

Так кланявся, так просив, що подорожні таки завернули на його подвір'я. Вийшла Іванова жінка, допомгла подорожній злізти з осла й завела її і старенького чоловіка в теплу хату.

Іван завів ослика в стайню і дав йому пахучого сінця. Тоді заходить у хату.

Бачить, подорожна розвиває те, що мала в руках і показується — дитинка, хлопчик. Але, що за хлопчик!? Такої дитини не бачили, ні Іван, ні його жінка.

Головка кругленька, а на ній кучеряве волосячко, очі великі й голубі, як небо в соняшну погоду, а який розумний! Маленький ще, а вже витягає свої ручки й сміється маленькими усточками, здається ось-ось заговорить...

Іваниха зготовила молока й дає хлопчикові.

«Пий, пий, маленька крішко, молочко свіженьке, здоєне недавно від коровки».

Гуцульська «гаражда»

Напоїла хлопчика й положила на постіль, а тоді до печі, щоб зварити щось для гостей. Іван за той час усадовив молоду жінку на лавиці, застеленій вовняним, м'яким ліжником, а старенького посадив на стільці близько печі, щоб загрів старі кости.

Не питав подорожних, хто вони, звідки й куди йдуть — це ж не годилось, це було би непристойно...

Поклала Іваниха на стіл перед гостей теплу кулешу, до неї топлене масло й бриндзю та й гаряче молоко — обоє з Іваном просять подорожних, щоб не «унимались», не гордили даром Божим, щоб харчували, а буде мало, Іваниха додасть ще їжі.

Гостоньки харчують, видно голодні, вечеря смакує їм. Запили вечерю молоком і щиро подякували газдам за харчунок.

Іван хотів дати старенькому подорожному закурити з люльки доброго тютюню, але той відказався від люльки, сказав, що з роду не курил — некурящий, значить...

Положила Іваниха молоду маму з дитиною на ліжко, а старенького на причу коло печі, самі газди полягали на лавиці.

Іван доклав ще дров до печі, щоб цілу ніч горіла ватра й гріла хату й тих, що в ній... Раненько гості ще спали, Іваниха вже куталась коло печі, готувала сніданок. Зварила картоплі, додала ячмінної муки й бриндзі, все вимішала й потовкла, поробила паляниці і всунула їх у гарячу піч, щоб пеклись.

Окремо зварила молоко й розтопила масло. Іван напоїв осла й дав йому сіна.

Коли подорожні встали, помились і помолились, поклала Іваниха на стіл

сніданок і попросила харчувати, сама ж пішла до дитини, що якраз прокинулась зі сну й напоїла теплим молоком.

Гості за прикладом Івана ломили паляниці і занурювали кусники в маслі, а тоді клали в рот. О, певно смакувала їм така їжа.

Похарчувавши, встали, подякували й хочять збиратись в дальшу дорогу. Іван замахав руками, Іваниха сплеснула в долоні!

«Та що вам, гостоньки, прийшло в голову? Та ж там мороз аж тріщить», — каже Іваниха.

А Іван додав: «Та й на бурю заноситься! Десь у дорозі завіяло би вас снігом».

Іваниха: «А що сказали би люди, як би почули, що ми вас випустили з хати?»

— Ні, не пустимо вас з хати! А що ж то, нема в нас для вас місця, пересидите наші лавиці чи перележете нашу постіль?

Узяла Іваниха на руки хлопчика, пригорнула до свого обличчя, обцілувала й каже: «Оцю лялечку, оцю крішечку, оцего хлопчика, мали б ми пустити на студінь, на лютий мороз, щоб десь там замерз!!? Ні, ні, того не буде! Залишайтесь у нас до весни, перезимуєте й тоді з Богом, куда вам дорога! Спиняти не будемо!» Не хотіли подорожні залишатись — дуже не хотіли, але газди були вперті, за ніщо в світі не хотіли пустити їх від себе...

Тож залишились до весни. А весна й не дуже то була забарилась.

Повіяв теплий вітерець, сонечко набрало сили, стопило сніги, полома-ло лід на ріках, зазеленілись луки, всміхнулись до людей фіялочка й бриндуші.

Подорожні зібрались в дорогу. Засмутився Іван, залилась сльозами його жінка, не легко було їй випустити з рук маленького хлопчика.

Іван дав подорожним коня, — в нього були три коні, — осла задержав у себе.

Випровадили подорожних на дорогу, там збіглося пів села людей... Вони часто заходили до Івана на розмови з подорожними. Все село знало й любило їх — немало всяких гостинців-подарунків приносили їм селяни.

Ще й ще раз прощались подорожні з добрими й гостинними людьми, не могли розстатися з ними.

Врешті таки рушили в дорогу...

Нараз почали люди кричати, охати й ахкати. Що це таке?

Оце над головами подорожних ясні, соняшні кружела.

Бачать це люди, що були на дорозі, не можуть зійти з дива й одні в одних питають, що це може бути? Та ніхто нічого не знає і сказати не може. Аж надійшов якийсь старий, сивобородий дідо.

Пристанув і заговорив до людей:

«Оці подорожні, що від'їхали, це пречиста Діва з сином, Ісусином, а той старенький, це святий Йосиф. Вони втікали від поганого лютого Ірода, що наважився зловити й убити Ісуса. Ось, хто ті подорожні».

Почули це люди й упали на коліна.

*

З того часу те село, в якому перебула зиму свята Родина, дуже розбагатіло, не було в ньому ні одного бідного.

А вже Іван, так той став багатієм, що рівного йому багатством не можна було найти. Його син переніс гражду ген далше й вище від дороги, а на тому місці, де стояла стара хата, побудував велику церкву.

Коли церква була вже готова, приїхав із другого села священик, щоб її посвятити; зійшлося людей видимо-невидимо...

Відчинили двері до церкви й ахнули....

В церкві сто засвічених свічок — ясність сліпить очі.

Над вівтаром образ Матері Божої з Ісусом на руках, за вівтарем образ св. Йосифа.

На бічних стінах церкви, на одній образ із Матір'ю Божою на ослі і св. Йосифом, а на другій стіні теж великий образ,, а на ньому, як живі, Іван із жінкою перед хатою...

І напис на образі золотими літерами:

«Гість у дім — Бог у дім» —

Оце розповіла бабуся своїм унукам і додала:

«Кажуть, та церква стоїть там і нині, але, де це воно — того не скажу, бо не знаю, все ж таки це, що чули, було колись, це бачили й чули старі люди й другим розповідали».

Гуцульська церква

ГОМІН ВІКІВ

«Давнічко» було це — ще тоді, коли то в Галичині вимер рід наших князів, а галицькі землі загарбала Польща. Не легко й не скоро піддавалися Польщі наші бояри.

Не хотів піддатись і багатий боярин Судомир. Забрав усе своє рухоме майно, воли й корови та коні, забрав слуг і воїнів, узяв і священника-монаха, а навіть і скоморохів-музикантів і співаків, і опустивши Галичину, перенісся у Закарпатські гори. Побудував собі величавий і просторий палац над Чорною Тисою серед темних, аж чорних, лісів, на високій скалі. Довкола палацу були будівлі для служби і господарські будинки та хліви для скоту.

Зайняв для себе стільки лісів і полонин, скільки сам хотів. У скалі під палацом викуті були круті льохи-пивниці з таємними проходами.

Прославився Судомир на всі надтисянські гори. Славний став своїм багатством і відвагою. Ні одна ворожа нога не заходила в позачорногірські ліси й полонини.

Буйне й гучне життя гриміло на замку Судомира. Літом збирав Судомир своїх воїнів і йшов обороняти свою маржину, воли, корови, вівці і коні перед ведмедами і вовками, яких було тоді дуже багато в карпатських лісах, нижче полонин. Осінню уладжував полювання на оленів і іншу звірину. З таких полювань приносили слуги багато шуб-шкір і м'ясо.

Полювання влаштовувано й у зимі, якщо не було багато снігу та не було бурі. Гучно опроваджувано в палаці Судомира Різдвяні Свята. У Святвечір засідали всі разом, служба теж, за столи у просторих залах палацу. На столах були дванадцять страв, а всі пісні, все варене й печене на олію, але все смачне, приготуване кухарями під наглядом боярині, Судомирихи.

Колядам не було кінця — колядували всі до самої півночі. А тоді йшли до церкви, що була в правому крилі палацу, вниз.

Священик відправляв всеночне, а потім Службу Божу — співала вся церква. Після Служби Божої був обід, окремо в палаці окремо для слуг біля палацу. Від усякого м'ясива угинались столи, перлилося золоте вино в срібних і золотих чашах. Святочні забави — набутки, музика й співи тривали аж поза Йорданські свята.

А потому, до днів великого посту відбувалися в палаці Судомира безпереривні забави й полювання на звірів. Приїжджали до нього бояри з Галичини не так на забави, як більше на полювання. Оживали засніжені гори, грали стрілецькі роги, гриміли вистріли, ревіли зранені звірі.

А прийшов великий піст — говіння, тоді тихо все, палац завмирав.

Три дні перед Великоднем постили всі — ніхто й кусника сухого хліба не взяв у рот.

Щойно у Воскресний день оживали гори й люди в них. Неслася горами, вдаряла в ліси воскресна, радісна пісня — «Христос Воскрес» — гриміли вистріли, звіщали горам радісну новину.

А після Великодня починалась господарська праця, а передовсім вигін скоту на полонини. Величаво опроваджувано свято Юрія — свято весни й виходу на полонини. Це було третє, виличне свято після Різдва й Великодня. — Так то був виповнений гірський рік у палаці Судомира.

Мав Судомир три доньки й двох синів. Доньки повидавав заміж за галицьких боярів. Умер від ран, що їх завдав йому пострілений ведмідь. Перед смертю наказав синам брати для себе подруг руської віри, крові й мови. Інакше прокляв би їх із гробу.

І були сини послушні вмираючому батькові. Подружились з доньками наших, галицьких бояр.

І так воно було довгими роками й кількома століттями — рід Судомира держався своєї прадідної віри, звичаїв, обрядів і мови, вважаючи це за найбільшу святість.

Аж дійшло до того, що палац і всі добра-маєтки Судомира одідичив його пра-правнук Лукіян.

Оцей Лукіян, будши зовсім ще молодим, виїхав у Мадярщину, залишаючи палац і все майно на свого довіреного слугу.

Довгі роки перебував у краю мадярів.

Аж одної весни рознеслася чутка, що пан палацу над Тисою Лукіян вертає у свої гори.

Йдуть вістки за вістками, одна з них страшна, аж несамовита... Лукіян вертає не сам, а з дружиною. Одружився з мадяркою.

А дальша, ще страшніша чутка — Лукіян вирікся віри предків, прийняв мадярську віру — віру й мову — став мадяром.

На цю вістку розбіглися всі слуги, залишили палац пусткою.

Ніхто не вийшов на стрічу Лукіянові. Тишою і пусткою дихнув на нього його палац. Зажив у ньому з дружиною і тією мадярською службою, що її привів з собою.

Почав давний маєток топитися, не вмiла мадярська служба пильнувати великого господарства, похуділи воли й корови, розбіглися вівці по полонинах — стала маржина добичею ведмедів, а вівці вовків. Прийшла зима, забракло сіна, почала маржина гинути з голоду.

Знав Лукіян, що в підземних льохах знаходяться великі скарби, нагороджені ще Судомиром і його синами, внуками й правнуками — пробував дістатися до них, але не міг ніяк відчинити дверей, хоч мав ключі від замків.

Кликав до помочі слуг-мадярів, казав розбивати двері, та ті не подавались під найсильнішими ударами.

А його дружина-мадярка?

Не могла довго видержати в гірському безлюдді — одної ночі втекла, залишила палац, а в ньому нещасного, помадярщеного Лукіяна.

Та на цьому ще не кінець. Повтікали й мадярські слуги.

Лукіяна сам-самісінький — ніхто й не загляне до нього.

Верховинці оминали здалеку палац, як би був зачумлений. У нім же жив не наш, а помадярщений виродок пра-прадіда Судомира, проклятий предками.

Ходив Лукіяна із кімнати в кімнату, сам не свій був, місця для себе не находив, їжа не смакувала йому, сон його не брався.

А вже найгірше було, коли Лукіяна заблукав ніччю у велику залю з портретами предків. Нараз сходили вони всі зі стін, ставали рядом і грізними очима гляділи на нього. Тими очима прошивали його наскрізь, вертіли ними його серце, а потім підоймали крик: виродок, зрадник, відступник! Проклятий на віки-вічні!

Лукіяна утікав, закривав очі, щоб не бачити предків і затикав уха, щоб не чути слів прокляття!

Не знав уже, що йому діяти, що робити?

Пішов у церкву, прикляк перед розп'яттям Христа, хотів молитись, але ж забув усі молитовні слова батьків, ні одне слово не вийшло з його рота.

А тут нараз паде на його голову великий, дерев'яний хрест. Переляканий вибігає з церкви — двері її зачиняються з гуком і лоскотом. Лукіяна упав і довго не міг піднятися і стати на ноги.

З того часу став півбожевільним.

А тут одного разу звіялась шалена буря з дощем, із блискавицями і громами. Давно не було такої бурі над Тисою.

Зашуміли ліси, заревіли потоки. Прорізують блискавиці темінь над горами, б'ють громи, а буря гуде. Вириває з завіс двері і вікна, свище й гуляє по всіх кімнатах. Крізь гук і свист бурі продираються жахом проймаючи Лукіяна грізні слова: виродок, зрадник, відступник! Проклятий, Богом і людьми!

Ці страшні слова сверлять уха Лукіяна, б'ють молотами по голові, ножами крають серце.

Темінь, нічого не видно, а тут блискавиця. В її світлі побачив Лукіяна під своїми ногами грубий мотуз. Без надуми бере його в руки, закладає петлю на шию і вішається на рамі вікна.

Так закінчує життя останній з роду боярина Судомира той, що вирікся предківської віри й мови та потоптав їх, прийнявши чуже за своє.

Довго висіло його тіло на мотузі, аж усе відстало від костей, а висохлі

кості порвали вітри й рознесли по горах.

Рідна земля не прийняла до себе костей зрадника.

А що сталося з палацом Судомира над Тисою?

Ото одної днини в часі бурі і зливи вдарив у нього грім і запалив. Майже весь згорів, мало що залишилося з нього; залишилася тільки церква й таємні пивниці в скалі під палацом із великими скарбами та й гробниці, у яких спочили всі нащадки боярина Судомира... — крім останнього, Лукіяна.

Проходили роки за роками, танули в лісах, топились в Тисі. Довго ніхто не наближався до руїн палацу — говорили, що по тих руїнах ходить уночі останній, нещасний потомок Судомира, що чути там нераз різні, грізні голоси й важкі стогони, а то й плач.

Але по всіх горах ходили чутки про великі скарби в таємних сховках-пивницях у скалі під палацом.

Найшлися були сміливці, які пробували знайти ті пивниці і дістатися до скарбів. Але даремні були їх намагання і труди — до пивниць не дістались, скарбів не побачили.

Але був між тими сміливцями найвідважніший, завзятий і впертий Порфірко з Ясіння.

Він найшов був двері до пивниць, але що ж, коли якась невидима сила відкинула його від тих дверей і вергла ним аж над Тису.

Довго пам'ятав це, але нікому не розповідав про свою «пригоду». Все ж таки не покидав думки дістатися до скарбів під палацом.

Оце знав він, що в Богдані живе великий планетник, Івашко — йде до нього, обіцяє заплатити йому червоними (дукатами), щоб тільки зробив для нього це й те. Перше, щоб мав силу більшу від ведмежої, друге, щоб не мали до нього доступу погані духи, ні земські, ні надземські сили супротивні. Пощо це потрібне йому, цього не сказав планетникові.

Вислухав його Івашко й казав прийти до себе через три дні.

Висмарував Порфірка й натер якоюсь мастю і напоїв виваром із якогось коріння і зілля та дав воду, зачерпнену з дев'яти джерел живущої і цілющої води. В одній плящині дав якусь зеленяву воду й казав щоднини перед сном скроплювати нею голову. Дав ще торбинку з засушеним зіллям і казав носити її в пазусі.

Розплатився і роздякувався Порфірко з Івашком і пішов у своє Ясіня. Почав випробовувати свою силу. Виривав із землі молоді буки — йшло йому легко. Потому пішов у ліс, найшов там ведмедя і став із ним «дужітиси» — боротись. Побачив, що сила в нього більша, як у ведмедя і був задоволений.

Добре. Але ж треба ще «поборотися» з поганими духами. Пішов ген у далекі гори, аж туди, звідки випливає Тиса. Там була велика й глибока печера, а в ній повно всякої нечистої погані, щезники й вовкулаки, Заліз у ту печеру. Засичала, закричала й заревіла погань і кинулася на Порфірка, а він

лише руками махає і відганяє її від себе, як мухи...

Дуже втішний і вдоволений вийшов із печери. Тепер може вже йти по скарби під палацом Судомира.

Пішов. Дістався до дверей пивниць. Починає відважувати їх — раз, другий, а за третім попустили двері і він у пивниці зі скарбами...

Що було далі, про це не дуже любив розповідати Порфірко. Ось що одного разу сказав: «Коли намагався всіма силами виважити двері до пивниці, тоді випав із його пазухи, мішечок із чарівним зіллям проти духів і це було нещастям»...

Увійшов в пивницю зі скарбами, але без того зілля. Його осліпила велика ясність, що йшла від скарбів. Між тими скарбами було багато самоцвітів і від них то йшла осліплююча ясність. А що було далі?

Оце якась надлюдська сила підняла його вгору й викинула з пивниці, а двері до неї зачинилися.

Як довго лежав над Тисою, цього не знає.

Коли ж очуняв, не побачив нічого. Це він від яркого світла самоцвітів отемнів на очі. І темним залишився на все своє життя. А скарби під палацом лежать і по нині.

Та жив у Богдані дуже старий «бадіка» Козьма Козарищук. Він то одного зимового вечора, коли шаліла над горами снігова буря, яка, здавалося, рознесе на всі сторони залишки руїн палацу Судомирів і сліду з нього не залишить, — він, сидячи при палаючій ватрі, підніс угору стару голову, вплялив очі в сидячих при ватрі сивоволосих газдів, сказав:

— Годні газди, затямте, що скаже вам отут Козьма Козарищук. А він скаже ось що:

«Прийде час, не стане нас, перейде над нашими горами й над руїнами палацу онтам над Тисою не одна буря, та всього сокотитиме Господня сила й вона то подбає, що прийде час, коли самі відчиняться пивниці зі скарбами Судомирів. Скарби їх підуть на користь і славу наших Карпатських гір. Із того часу повіки зеленітимуть і шумітимуть, як колись, давні ліси, цвістимуть чічки на полонинах, журчатимуть потоки, ревітимуть ріки, як давно, як колись...

Ліси зашумлять піснями волі, чічки рознесуть по полонинах пахощі радощів і втіхи, ріки й потоки заграють музику свободи для Карпат і всього народу нашого».

В очах і словах Козарищука була тверда віра — в душах слухачів була вона теж.

Старий Молдавчук із Богдана додав від себе:

«Нехай же та віра горить у серцях наших горен — нехай горить і ніколи не погасає, а Господь най криє і сокотить наш нарід від зрадників і відступників, таких, як той Лукіян, нащадок боярина, Судомира»...

ЗОЛОТИЙ ХЛОПЧИНА

«Хто не знав у наших Карпатах над бистрим Черемошем Лукинка Шорбанюка, молодого газду?

Знали його верховинці з великої набожності й стрільцтва. Не багато було стрільців, які могли б рівнятися з ним.

Жив зі своєю жінкою, Ксенею, в мирі, добрі і гаразді».

Отак зачав повістувати про давні часи на Гуцульщині найстаріший віком голівський газда, Микула Дронек-Олейчин. Між іншим оповів він про «золотого хлопчину».

Ото спало на голову Лукина Шорбанюка велике нещастя: його Ксеня привела на світ дитинку-хлопчика й зараз потім умерла.

Похоронив Лукин жінку, а за її душечку побудував при дорозі капличку з вирізьбленою в ній статуєю Божої Матері.

Синкові казав дати при хрещенні ім'я Юрійко, бо народився на самого св. Юрія. Узяв до дитини пістунку. Вдруге женитись і привести в хату мачуху своєму Юрійкові навіть і не думав.

Підростав хлопчина. Як тільки трохи підріс від землі, любив бігати по царинках і зривати квіти, а на луках зілля та ловити метелики. Радістю сяли очі Шорбанюка, коли глядів на свого хлопчика. Та одної днини закортіло Шорбанюка піти на полювання. Не далеко за його граждою ріс старий ліс. Дійшов лише до його краю, аж бачить — летять два чорногірські вірли. Націлівся, стрілив, бачить один підстрілений орел упав стрімголов у лісову гущавину. Пішов туди, щоб найти його. Але там натрапив на здоровенного ведмедя. Не було ради, стрілив у нього, а той ухопив його в свої лапи... Почали «дужітися» — борикатися.

Чує Шорбанюк, що ось-ось згине у ведмежих лапах. Жаль йому не так життя, як синка Юрійка.

«Святий Юрію, віддаю мого Юрійка в твої святі руки, візьми його під свою опіку».

Сказав і віддав Богові свого духа...

Застрілений орел, це була вірлиця. Її орел полетів над граждою Шорбанюка, де на царинці грався малий Юрійко.

Злетів орел на царинку, пірвав хлопчину в свої гострі й сильні кіхті, піднявся з ним угору й полетів у Чорногору.

Так помстився орел за свою вірлицю.

Тоді, коли орел летів із Юрійком понад підчорногірську полонину, переїжджав туди на своєму золотогривому коні св. Юрій...

Св. Юрій крикнув на вірла й той зараз спустився на землю і випустив зі шпонів Юрійка.

Св. Юрій затрубив у свій золотий ріг і зараз же з'явився Лісовик, увесь у зеленій одежі.

Св. Юрій сказав щось йому, дав щось у руку й поїхав даліше.

Лісовик узяв на руки Юрійка й пішов у Дземброню. Заніс його у гражду багатого газди Зеленчука й передав у опіку газдині Єлені. Сказав, що це св. Юрія воля, щоб вони держали хлопчину й сокотили його як зіницю в оці. Передав Зеленчукам коробку з червоними й сказав, що ці дукати для них від св. Юрія.

Лісовик пішов геть. Обіцяв прийти по Юрійка, але, коли це буде, цього не сказав. Зеленчуки піклувались Юрійком, як своєю рідною дитиною...

Юрійко ріс, як той бучок за хатою Зеленчука — виріс високий і гнучкий — було йому вже десь п'ятнадцять літ. Виріс у любові до Бога й гір, щороку на св. Юрія ішов до церкви й складав гірські квіти перед його образом.

Одного ж ранку сталось чудо — диво.

Побачили Зеленчуки на голові Юрійка замість білявих кучерів золоте волосся. Побачили й ахнули з дива, сплеснули в долоні, побачивши таке чудо. А тут заходить у їх хату Лісовик. Дякує Зеленчукам за передержання й виховання Юрійка та заявляє, що по волі й наказу св. Юрія забирає його від них.

Розплакались Зеленчуки, почувши це — заплакав і Юрійко ...

Розпрощались.

Лісовик вивів Юрійка на грунь, там стояв молодий олень із золотими рогами.

Промовив Лісовик до Юрійка:

«По волі св. Юрія будеш віднині ходити горами й голосити людям віру в себе, надію на кращу долю і любов до себе й гір. Заговориш, матимеш цього оленя. І зможеш на ньому їхати. Бувай здоров», — сказав і зник.

З того часу почав Юрійко блукати горами й гірськими селами. То пішки, то на олені. Чим більше ними ходив, тим більше любив їх. Його душа й серце випоєнені були красою гір і їх чарами.

За золоте волосся на його голові називали його люди золотим хлопчиком, а потім легінем. Хоч було багато хижої звірини, але вона не

зачіпала золотого хлопчика та його оленя. Грізні ведмеді сторонили від них, драпіжні рисі уникали їх. Одні лише голодні вовки споглядали ласими очима не так на хлопчину, як на його оленя. Але олень колов їх гострими рогами, підносив на них вовка вгору й метав від себе геть.

Від ранньої весни до пізньої осені блукали оба лісами й полонинами, на верхи виходили, на луки заходили. Де їх ніч захопила, там і ночували.

Стрінувши людей, голосив їм золотий хлопчина віру, надію і любов. Любов до свого, ворожість до чужого, ненависть до ворожого.

Орел на своєму гнізді

Найбільше любив хлопчина вести розмови з квіточками й деревцями, говорив із потоками й вітерцем, із метеликами й з усякою живинкою, з оленем розумівся і без слів...

Розумів мову природи, з кожною порою року перемінювався, перероджувався.

Приходила весна — новий світ, світ буйного життя, світ див, чудес і краси, багатство ярих красок...

І хлопчина ставав багатим весняним багатством своїх гір. Душа його сповнялась щастям і радощами, співами пташків і пахощами землі, грою потоків, шумами лісів, у його душі зацвітали весняні чічки, а надмір усього багатства гір мусів виспівувати й вигравати, співав гуцульських співаночок, грав у сопілку.

Радів, як почув голос Золотого рогу св. Юрія, як на той голос усе змінялось і гори, і люди.

Весна, весна! По горах у своїй красі й пишноті ходить, квіточки ронить, чічками царинки й полонини засіває, золотими проміннями сонця верхи гір закосичує. — Співає все, що прокинулось, що збудилось з зимового, довгого сну — співає увесь гірський світ. Співають верхи й долини, ліси й полонини, а потоки й ріки грають. Могутня весняна музика, ангельські співи лунають, сині хмари пробивають, до самого Бога дістаються, до стіп Творця приклякають».

Рояться царинки завітчаними головками гуцулят, що слухають веселого кукання зозулі і щебету пташенят, чічки збирають, пісеньок співають, за метеликами бігають. Заграли й душі гуцулів весняними шумами, забились радощами їх серця. З весняною красою гір усе злилось у одну цілість — Бог, природа й чоловік...

А за весною приходило ясне, золоте літечко Боже.

Красується гуцульський світ позолоттю сонця, п'яні пахощами гірських зел і квітів, зеленіє буйними травами.

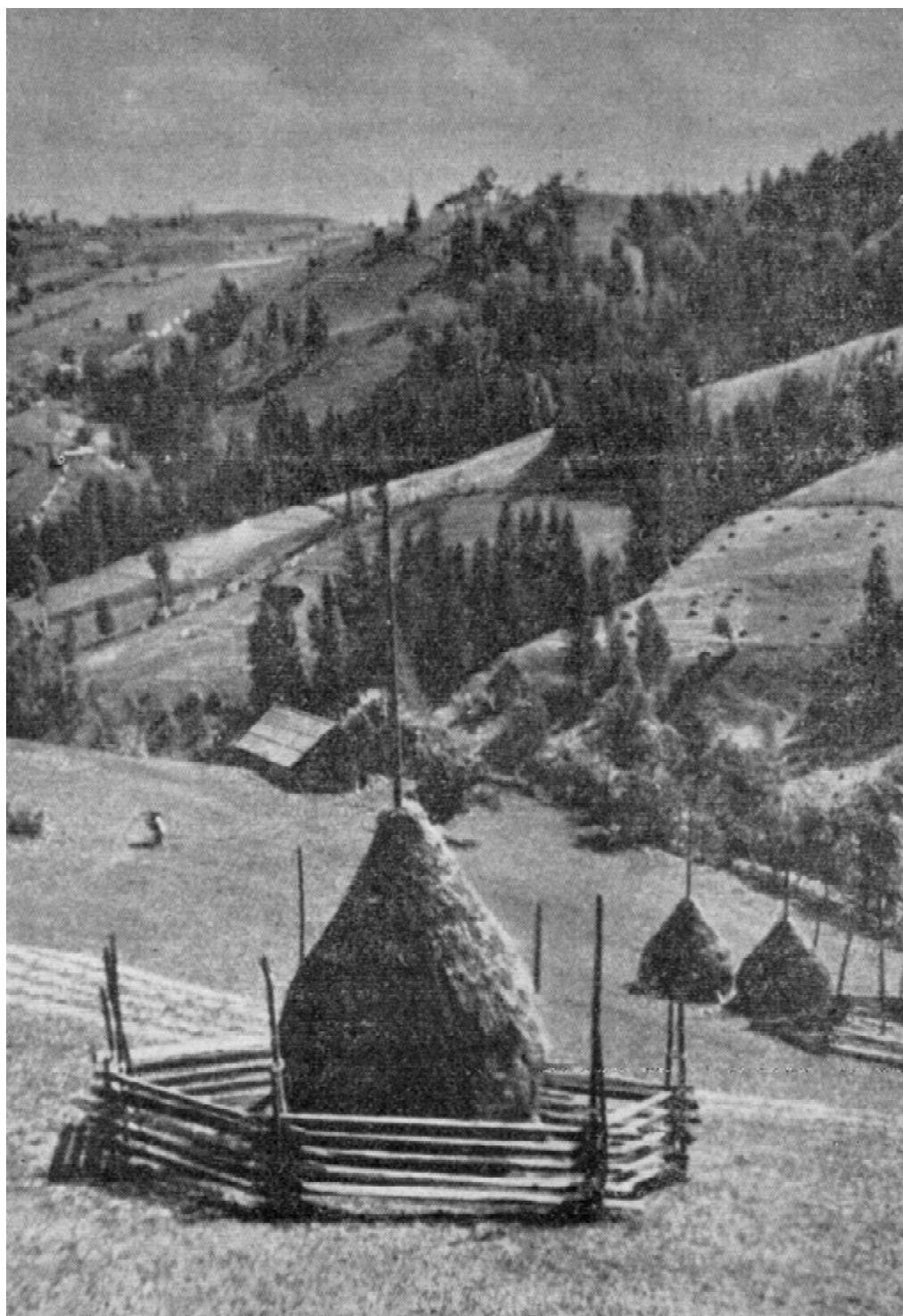
А золотий хлопчина з золоторогим оленем лісовими стежинками, гірськими пляями ходять, полонинами блукають, потоками й ріками бродять. В очах хлопчини блакить і тепло безхмарного неба й зелень лісів, у серці гра бистротечних потоків. Увесь купається в пахощах різнобарвних квітів і свіжої, розпаленої сонцем живиці.

На царинки йде, з косарями розмовляє, з громадільницями говорить, жартує — на полонини виходить, з вівчарями співає, у флюєру грає... Десь там під ялицею солодким сном засипляє, щоб раненько встати й росою личко обмити.

А любив він з усього серця полонинські ранки, коли десь там на сході за горами, за лісами загарялась червона луна й випливало з нічних, темних глибин ясне сонце й будило до життя день.

А за літом приходила тихими кроками гірська осінь.

Десь там у повітрі живе ще літо, але земля пахне вже осінню. Вершки дерев у лісах уже жовкнуть, полонини закривають ранками срібні мряки, тихне в лугах, пташиний спів, а зілля в'яне, трава всихає і сила сонця слабе, вже й вітер сильнішає, на небо хмари наганяє. Ніде нема вже літнього

На Стовнях

життя, ні блиску. Хлопчина змінявся разом із природою, втягав у свою душу сум осені, але й її замріяну красу, тишу, супокій і дари осені.

Любив срібні інесп ранки, заплакані вечори й темні ночі, повні тихих, таємничих шепотів і розговорів, пориків оленів на полонинах і рев звірів у лісах. Але вже найбільше любив золотий хлопчина гірську зиму, коли то гори брали на себе білий одяг і погрожували себе в срібне павутиння мертвого супокою — вднину, а вночі перемінювались в іскристу морозом казку чарів і див.

Виходив уночі на грунь. Вдалі горять яскравими жаринками двоє очей, одна пара, а там десь і друга.

Одна, це двоє віконець хатини на другому ґруні, друга — жаринки в очах голодного вовка.

Загавкав пес біля хатини, завив вовк, закричала десь сова, відозвався пугач, сколотили тишу морозної ночі. Повіяв вітерець, стрясає сніг із смерек і ялиць, а потім далекий шум, за ним гук і грюкіт, а далі виття, свист. Зимова буря в горах із сніжницею — фуфелицею, заметіллю.

Ломить дерева, вириває їх із корінням і несе перед себе їх обломки. Осатанів, ошалів світ. От-от западеться у пропасть, провалиться. А буря виє і лютиться далі, скрегоче зубами, тупотить ногами, грозить руками. А хлопчина слухає тих грізних голосів лютої бурі і її похоронного співу-заводження — слухає і милується ними. Знає: після буремної, темної ночі прийде погідний, ясний день.

О, любив хлопчина гори Карпати, їх верхи, ліси й полонини в їх блиску і багатстві красок, то темнозелених, то срібних, то золотавих, любив і голубо-темне небо над ними.

Втягав у себе все те багатство, ним заспокоював свій голод — голод душі, не тіла.

Тієї великої любові до рідних гір учив усіх гуцулів...

*

Оповідали старики-гуцули: коли легіні принесли на топірцях мертвого Довбуша в Черногору, був там на його похоронку й золотий хлопчина. Але з того часу ніхто вже не бачив його в наших горах.

Казали, що він заховався разом із Довбушем і його легінями в печерах скельних під Говерлею. Там вони дожидають «слухного» часу — голосу золотого рога св. Юрія, повстати й увесь народ підняти на ворога, що закував гори й усю Україну в кайдани неволі...

Повістував це близько столітній гуцул — патріот, Микула Дронек-Олейчик.

На полонину

Перед смертю сказав до гуцулів, що прийшли попрощатись з ним: «Передавайте шепотом одні одним так, щоб не почув лютий ворог те, що скажу:

Нема на світі нічого вічного, все змінється. Не вічна й неволя нашого народу.

Приходив до мене в сні св. Юрій, він сказав мені:

«Прийде час — вийду на Говерлю, затрублю на всі чотири сторони світу у свій золотий ріг. Задрижать Карпати, відчиняться Довбушеві комори, вийде з них Довбуш із золотим топором, а з ним і золотий хлопчина. З-під Сокольського вийде Король-гуцул із своїми хлопцями, зрушаться гори й підгір'я, зірветься весь народ України й зметуть ворожу навалу з нашої землі». —

Сказав це старий Микулка й з усміхом віри, надії й любови віддав Богові свого духа...

ЄЛКО

«Ох ох, ох», — здихнула важко три рази стара Єковещиха, прядучи куделю під хатою над Білою Річкою в гуцульському селі, Головах. Здихнула й почала згадувати давні часи в горах, коли то тут усе було «Боже й людське». Не було тісноти, не було меж, бо й не було тих, хто вміє межі вимірювати, не було чужих зайдів — панів, отої чужої огиди, нехарі, погані.

Орел — володар Черногори

Люди жили, як живуть птахи, як вірли чорногірські, куди хотіли, туди летіли. Не було стриму, ні перешкод.

Тай і наші люди були далеко інакші, як нині. І діялось в наших горах таке, що нині ніхто в це не повірив би.

От згадати би те, що чула колись ще від своєї бабуні, покійнички про

Єлька, що то ніхто, а то й він сам, не знав, де він родився і хто були його батьки. Сиротою ріс і ходив по горах — нині тут, завтра там. Були бездітні газди, які радо взяли б були його за свого сина, але про це не хотів він і слухати — кивав головою, підсміхався і йшов далі, щоб не ночувати там, де днював, не днювати там, де ніч переспав.

Любили його наші «горени», годували й одягали. А Єлька віддячувався добрим людям, грав їм у фльоєру й співав співаночок. Бог його знав, хто навчив його так грати й звідкіля брались у нього співаночки?

«Ой боднаре, — боднарчику, дуже тебе прошу, Зроби мені коновочку, най співанки ношу» — співав . . .

Але він не носив своїх співанок у коновочці, а певно в голові, та й може ще в пазусі, а ще більше в серці.

Та чи лише грати й співати вмів Єлька? О, він умів ще наслідувати голоси всіх птахів і звірів.

О, як закукав, так хто це чув, був певний, що це справжня зозуля кує, вмів крякати як ворона, скреготати, як сорока, щебетати ластівкою і співати полонинським жайворонком. А як зайшов у ліс і закричав готуром, то зараз прибігали до нього дикі курочки. М'яккав як кіт, гавкав як пес, вив вовком, умів і заревіти, як вуйко-ведмідь.

Чудо-диво був оцей Єлька.

Насправді то не був він сиротою. Ні, сиротою не почував себе ніколи! Казав, що його дедя-батько Черемош, а неня-мати Чорногора!

Та на першому місці ставив «неню» і хотів пізнати її ближче, щоб більше її полюбити. Оце впросився Єлька в Панькевича на полонину Скупову. Побачив другий гуцульський світ, світ полонин, зелений, квіточками закосичений, просторий, широкий, веселий, розспіваний, ночами мряками оповитий, ранками рососою политий, днями овечками засіяний.

Не проминув і тиждень, а Єлька знав уже усю Скупову, всі її закутинки й ліси довкола неї. Зі Скупови бачив і Чорногору з Говерлею — далеко, далеко зі Скупови в Чорногору. Але Єлька мусить колись зайти туди й перейти всі Чорногори вздовж і впоперек — мусить!

Подобалась Єлькові Скупова, а ще більше припала йому до вподоби Стівні з високими камінними стовпами. Стівні сусідують зі Скуповою.

На одному, найвищому стівні було вірлине гніздо. Любив Єлька глядіти, як вірли кружляли не раз над тим гніздом.

Та сталось так, що тільки одного вірла бачив, а пізніше й того не стало... Розповів це Панькевичеві, а той сказав, що певно хтось постріляв вірлів і тому не залітають уже до гнізда.

Єлька почав видрапуватись на камінний стів — не легко було драпатись; стів був гладкий. Хотів Єлька вже зсуватись з нього на землю, але

почув із гнізда крик. О, це певно вірленята відзиваються там! Бідні, голодні, погинуть з голоду...

Ні, що буде, те буде, а він не дасть їм погинути. Як може, так спинається по камінному стовпі, все вище й вище. Ще трохи, ще трохи підлізти. Та ось він уже на верху. А там гніздо! В ньому трое вірленят — бідні, голодні. Забрав їх у пазуху — не дуже пручалися, — ослабли з голоду.

Вдалося якось Єлькові зісунутись зі стовпа на землю.

Приніс голодні вірленята в стаю — перше погодував їх, а потім примістив їх у коморі в кутку й заложив дошками. Держав їх там і кормив до осені. Забрав їх у село, зробив для них глибоку й сильну клітку й держав їх у Панькевича, в якого задержався зимувати. До весни були його вірли великі й сильні, тяжко було держати їх у клітці — тяжко й жаль. Вірли ж створені на це, щоб понад горами попід облаками літати — буюти.

Починає Єлько над чимось думати, а там щось тесати, примірювати, до купи збивати. Зробив щось якби кріселко, сидельце, з дощечок. До поручів того сидельця поприв'язував своїх вірлів, але так, щоб їх крила були вільні й могли ними летіти. Тоді сам сів на те крісельце й свиснув.

Вірли залопотіли крилами, піднеслися вгору й підняли разом зі собою Єлька на крісельці.

Боже, як же зрадів Єлько — втіха просто душу його розпирає. Летять вірли й несуть його. Ось уже Скупова, а там Черемош, а за ним полонина Шкорушний і вже Чорногора — Шпиці...

На Шпицях осіли вірли. Єлько освободив їх, а вони з криком полетіли на Говерлю. Усе літо перевів Єлько в Чорногорі — ні одної днини не пересидів на одному місці — пізнав усю Чорногору, всі її полонини, верхи й ліси — всюди находив добрих людей, не був голодний. Та прийшла осінь, треба прощати Чорногору — думає зійти з неї разом із ватагами й вівчарями.

Аж тут одного ранку бачить над собою своїх орлів. Кружляють й кричать. Бачить, вони кружляють над великим оленем, і женуть його на те місце, де він сидить. Цей олень уже коло нього. Зрозумів Єлько своїх вірлів. Одним скоком він уже на хребті оленя. Олень закинув свої росохаті роги далеко на хребті, Єлько захопився за них обома руками й керує ними оленя, як коня поводами.

Так той олень заніс Єлька на собі в Гриневу над річку Пробійну, звідтам понад Черемош аж під Перкалаб. Там розпрощались оба — олень подався на полонини, а Єлько до знайомого газди Заяця. У нього перезимував Єлько.

З весною Заяць подався у верхи, а Єлько над Черемош. Щоднини ходить понад ріку, пересиджує там нераз до вечора.

Потім бере сокиру й пилу та починає щось «майструвати». Стинає не дуже грубі смереки, обчімхує їх із гиляк, пилить, здирає кору, а потім збиває

і в'яже «клеци» докупи.

Робить невеличку дарабчину.

Довго — довго мучився, поки ту дарабчину збив. А тоді доробив до неї керму й одного ранку пустився на ній Черемошем у далеку дорогу — в незнаний світ.

Черемош узяв дарабку з Єльком на свої філі, як батько сина на плечі й поніс туди, куди віками носить свої води.

Приніс Єлька в село Яблоницю й поплив даліше попри села Ферескулю, Полянки, Довгополе, Стебні и Устеріки, де злучився зі своїм братом, чорним Черемошем і вже оба разом понесли Єлька попри села Бервінкову, Хороцеву, Білоберезку, Ростоки й Тюдів і принесли до місця, де по лівім березі Кути, а по правім Вижниця.

Тут «зіштрик» Єлько з дарабки, не думає плисти даліше. Там же даліше рівнина, поля, гір уже нема, а де нема гір і лісів, туди ніщо не тягне сина Карпат — та ще такого, як Єлько.

Оглянув Кути й Вижницю і думає вертати в свої «горіща».

Але, як вертати? Ногами? Далеченько й ноги на таку дорогу заслабі ще. От придався б йому тепер чорногірський олень.

Але цим, як вернути в свої гори, не дуже журився Єлько. Добрий Госпідко, ласкавий Боженько, крив і сокотив його від лиха й допоміг щасливо переплисти на дарабчині всі скоки й гуки бурхливого Черемошу, то й допоможе його ногам, дасть їм силу, вернути туди, звідки заплив у Кути.

Минув Тюдів, а тут доганяє його на коні якийсь газда. Єлько поздоровив його, як годиться, а газда питає, звідкіль він і куди йде? Єлько сказав йому всю правду.

Газда покивав головою, казав Єлькові подати собі руку, підняв його і посадив перед себе на коня.

Газда цей їхав на полонину Гнитесу й так Єлько дістався з ним у гірські верхи...

Блукав Єлько по горах, лісах і полонинах своєї Верховини — любив її, як літом так і зимою та бажав зглибити й пізнати всі її таємниці, навіть і ті, що закриті й заховані перед людьми.

Пізнав добре, що в його горах нема нічого мертвого й німого, все тут живе, все вмє говорити, все має свою мову.

А чи ліс лише шумить, бо вітер колише дерева? Ні, це смереки говорять з ялицями, буки з кленами та яворами, переповідають собі казки давніх літ, старовіччину пригадують. Усі звірі й пташки мають теж свою мову.

А ріки й потоки, чи й вони не говорять, раз тихше, раз голосніше, а то й грізно? Ба, вони часом, якби грають і співають, то тихо, то голосно, то сумно, то весело, то гучно, то грізно...

Любив Єлько сідати над Черемошем або над Пробійною, чи Шибеним і слухав їх клекотів і шепотів, а в повінь реву їх збурених, спінених филь.

Ріс Єлько блукаючи горами. Виріс на легіня, що варт було дивитись на нього. Мав щастя до гір і до людей — любив їх, вони любили його. Зайшов над Тису, там у берді найшов кітлик із грішми, пішов у Сигіт і купив усе, що легіневі-верховинцеві годиться мати. Передовсім пушку й пістолі.

Вернув між свої люди. На голові в нього кресаня з мідяною бляхою, червоний сердак із кутасами і чорні гачі, приперезані широким чересом, на ногах скірянні постолі, через одне плече посріблена й позолочена пушка, через друге з оленього рога порошниця, за чересом золотом і сріблом обиті пістолі і довгий, сталевий ніж, у руці мосяжна бартка.

Вийшов на Чорногорі, станув під Говерлею. От, стрінутись би з «вуйком»...

Так думаючи, подався в сторону Кедроватого. Ще не дійшов до нього, а тут вуйко виходить з Кедроватого й просто на Єлька йде. Єлько з плеча пушки й посилає вуйкові дві олов'яні кулі. А той, якби ніколи-нічого, стає на задні лапи, а перед ними ловить Єлька за плечі й притискає до себе. Хто знає, що було би з Єльком, як би не ніж, яким кілька разів проколов серце постріленого «вуйка». Пізнав Єлько, що не мірятись йому з силою ведмедя, а він хотів би мати ведмежу силу. Найшов у печері над потоком Мокрином старого, мохом оброслого діда — печерника, а той порадив йому, як здобути силу ведмедя.

Під полониною Старостаєю попав на «вуйка». Застрілив його і випив із нього гарячу кров і з'їв його серце. Переспав ніч, а рано, помолившись, почав випробовувати свою силу. Вирвав із корінням молодого, а потім старшого й ще старшого бука. Є, є в нього сила, та й не мала.

На Чівчині пасла вівці, як сонце ясне, як чічка красна, дівчина. Далеко десь за Надвірною жив дуже багатий пан, казали, що князь. Оце вибрався він раз у глибокі гори на лови. Взяв із собою свою доньку Роксану. Не мало звірини постріляв князь у карпатських лісах, а Роксана застрілила оленя, що мав золоті роти. За те розлютився дуже Лісовий Цар і казав своїм мольфарамам перемінити Роксану в пастушку й пасти вівці на полонині.

Найшов Єлько палац Лісового Царя в Чорногорі. Зайшов до Царя і зажадав від нього, щоб відворожив Роксану й відпустив її до батька-князя.

Зареготався цар, почувши це й каже своїм лісовикам покарати Єлька за його сміливість.

Кинулись лісовики на Єлька. А Єлько підняв одного з них угору й жбурнув ним у пропасть, другого посадив так, що не міг піднятись, а третій, побачивши силу Єлька, втік...

Мусів Цар відворожити Роксану та й ще дати їй коня, щоб на ньому

вернула до свого батька.

Заходили нераз волохи з Вішови на наші полонини й поривали людські воли й корови, а часом, то й ботеї овець.

Зібрав Єлько відважних легінів і пішов із ними на Чівчин чатувати на злодійських волохів. Але казав легіням не брати ні пушок, ні пістолів, лише ковані бартки й важкі балти. Казав: волохи волохами, але все ж таки вони люди, а люди не звірі, не годиться їх стріляти, лише бити. Набити так, щоб ніколи вже не сміли грабити людську маржину... Сам він «узброївся» у важку, букову довбню, що тільки він міг її підняти.

Не довго ждав Єлько з легінями на волоських «гостей». Прийшли на Чівчин злодії-волохи.

Свиснув Єлько в пальці. Бурею впали легіні на волохів і почали бити їх. Попереду Єлько зі своєю довбнею. Куди нею махне, там уже лежить два-три волохи.

З того часу не важилися волохи заходити на наші полонини...

Мав Єлько побратима, Моргалескового Івашка в Гриневій над Пробійною. Тому то Іванкові «впала в око» Парасинка, донька багатого газди в Шикманах Дмитра Плюкала.

Та, що ж, Плюкало прогнав Іванкових старостів — захотів мати своїм зятем, багатого вдівця, Олексу Кочергана на Козубейці.

Журяться обое, Іванко й Парасина, не знають, що діяти їм — Плюкало затятий і впертий. Думає Єлько, як допомогти Іванкові в біді. Мусить йому допомогти!

Вибралися якомсь раз потоком Мосірним на полонину Тарночку. Під полониною заступив їм дорогу величезний ведмідь.

Іванко з плеча рушницю і пускає «вуйкові» дві олов'яні кулі під лопатку, в саме серце. Піднявся ведмедисько на задні лапи й на Іванка. А тут Єлько своєю довбнею «вуйка» в голову, раз і другий. Повалився «вуйко» з ревом на землю.

І зараз прийшла Єлькові в голову дивна думка... Ану ж удасться йому допомогти побратимові! Здіймають з ведмедя шкіру, Єлько каже здійсмати її не лише з тулуба, але й з голови з очима, тай і з головою. Зняли шкіру й розп'яли високо на дереві так, щоб висихала поволі, не твердла. По кількох днях принесли ту шкіру в лісок там, де Мосірний впадає в Пробійну. Єлько казав Іванкові повідомити Парасину та її ненью, що до Плюкала прийдуть від нього ще раз свати в четвер вечером, щоб не боялись тих старостів, та й щоб не було їх тоді в хаті, як ті прийдуть до Плюкала.

У четвер вечером бере Єлько на себе шкіру з ведмедя, Іванко пришиває її так, щоб добре держалась на Єльку.

От Єлько вже справжній «вуйко» від голови до ніг. А з ним його освоює-

ний вовк, що вірніший від «котюги». Вовк той не лише вірний Єлькові, але й дуже розумний, понятливий, лише що говорити не вміє, але все розуміє.

Заходять ці оба «старости» — ведмідь і вовк у хату Плюкала. Ведмідь заревів по ведмежому, вовк завив по вовчому. Плюкало задеревів, закаменів, ні кроку не зробить, ні голосу з себе не видасть.

Грубим, грізним голосом говорить «ведмідь»:

«Газдо, Плюкале Дмитре, оце прийшли до тебе свати від Моргалєкового Івана — прийшли спитати: віддаси свою Парасину за Івана по-доброму, чи ждеш, щоб присилувати тебе до цього?».

На це Плюкало дрижачим із переляку голосом:

«Віддам, віддам, чому не мав бих віддати Параску за Івана, він же газдівський син, аякже, аякже!»

«Ну так давай руку», — каже «вуйко» й ловить своєю лапою руку Плюкала.

Варт було бачити тоді гордого газду Плюкала, яким маленьким став. Незадовго потім відбулось весілля — Іванко звінчався з Плюкаловою Парасиною.

Голосне весілля було, голосне й гучне на всі гори.

Танцював Єлько, аж хата тряслася, а його співанкам не було кінця. Чи старий Плюкало знав, а чи хоча догадувався, хто був той ведмідь — староста, про це ніхто від нього не довідався і не чув нічого.

Виплекав був і присвоїв Єлько два молоді ведмеді і навчив їх усяких «штучок».

Запала була його зима на Явористій — пустився плаєм у Грамітне. Не могли люди надивуватись і начудуватись такій їзді і такими «кіньми», а Єлько лише сміявся і «цмокав» на своїх ведмедів. Але раз мав пригоду, що могла погано закінчитись для нього.

Запала була зима на Явористій — пустився плаєм у Грамітне. Десь по середині плаю напала на нього тічня голодних вовків — видимо, невидимо їх — багато. Стріляти? Вистрілить кулі з пушки й пістолів, а далі що? Наладувати їх ще раз не дадуть вовки, роздеруть на кусні.

Але щастя, що має зі собою свою довбню, з якою рідко розставався. Скаче під грубу смереку, вона закріє його плечі перед вовками. А вовки вже коло нього. Що прискочить котрий до нього, а він його довбнею! Не довго тривало, а перед ним уже гора побитих вовків. Нарахував їх щось аж дев'ять.

Розіклав велику ватру й здирає з вовків шкіру. Шуби з вовків дорогі. До самого ранку мав роботу. Позавішував шкіри високо на смереки й пішов у Грамітне до газди Лабуди, взяв у нього коня і привіз на ньому шуби з вовків у Грамітне.

Чув Єлько, що при плаєві — Старий він зветься — і веде крізь темні

ліси з Грамітного на полонини, сидить якась потвора, ні то звір, ні то чоловік і напастує людей, не дає ні на полонину вийти, ні з полонини зійти. Були відважні, що стріляли в те чудовище, але куля відпадає від нього, як від каменя чи заліза.

Бере Єлька свою довбню і йде шукати ту потвору. Не потребував шукати її, вона сама заступила йому дорогу на плаю. Станула впоперек плаю і вишкірила зуби до Єлька. А Єлька довбнею її по голові раз і другий — з усієї сили б'є, а потвора не подається, лишень реве... Бачить Єлька голова в потвори тверда, як камінь, починає бити по хорбаці. Бив, бив, поки не переломив хребта. Заревіла потвора несамовито й вирвала з рук Єлька довбню. Ухопила Єлька за плечі й почала дусити. Хоч у Єлька велика сила, але, хто знає, що було би з ним, якби не ніж, що мав його за чересом. Тим ножом колов він потвору, поки не повалив її на землю. Тоді добив її довбнею, що її потвора вергла була далеко поза плай.

Показалось, що це був старий грізний вовкулака.

Єлька здобув собі в людей велику славу.

Рознеслась по горах чутка: Олекса Довбуш збирає в Чорногорії легінів проти чужої «нехарі», яка хоче закласти на шиї нашим людям ярмо неволі — паньщину. Почув це Єлька й аж підштрик з утіхи. Не надумуючись, пішов на Кедроватий до Довбуша. Перебув усі проби, зложив присягу на дві навхрест зложені пістолі і став у Довбуша улюбленим опришком. Куди то не ходив Єлька з Довбушем! Ходив по горах і «долах». Довбуша не чіплялась куля, з Єльком не міг ніхто рівнятись силою.

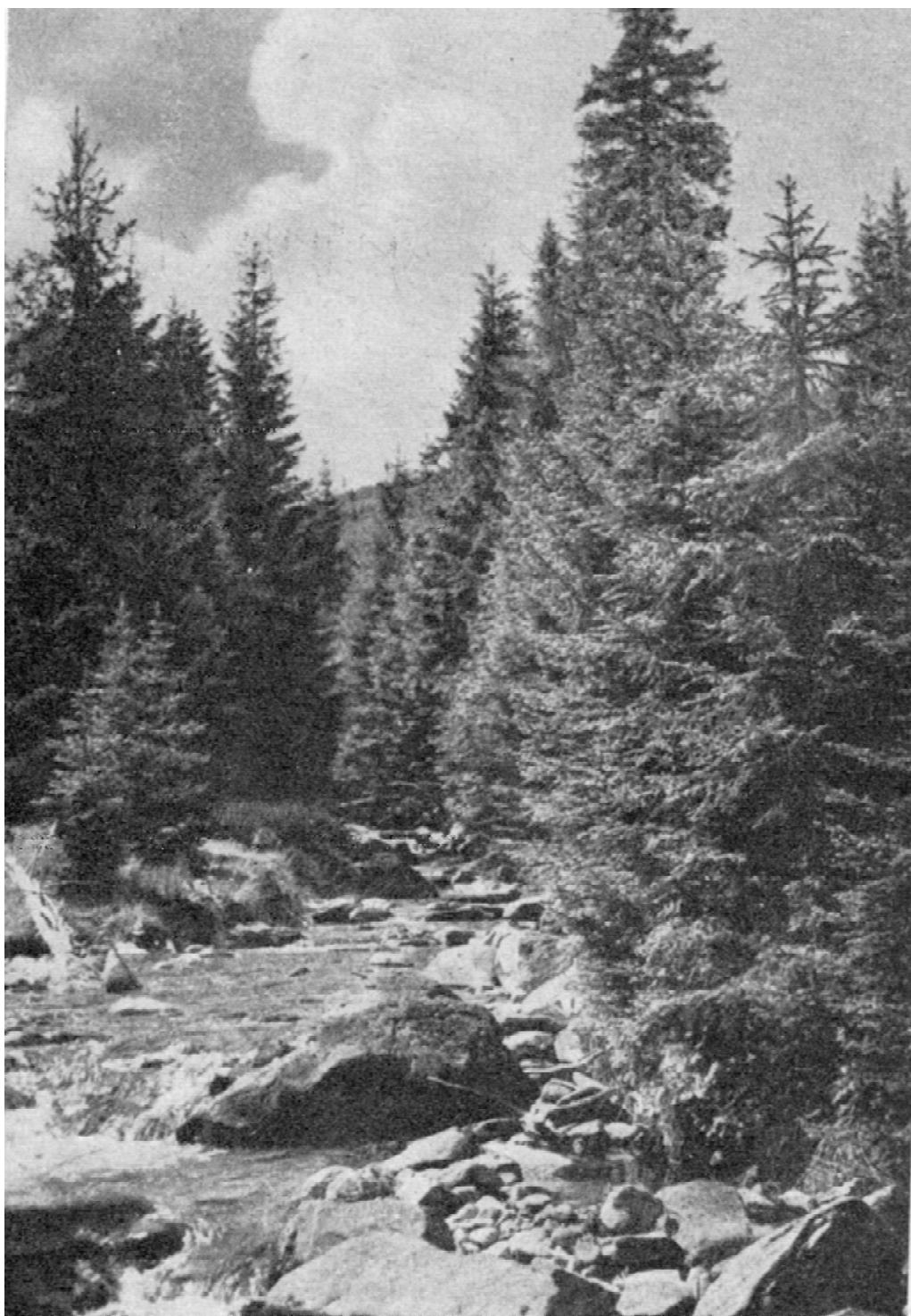
Коли Довбуш вибрався був собі по смерть у Космач, Єлька не було з ним. Довбуш вислав був його «за гору» провчити розуму мадярського графа в Рахові, що вже задуже в'ївся був у печінки нашим там людям. Виконав Єлька наказ Довбуша й вернувся в Чорногору якраз тоді, коли легіні принесли туди на топірцях Довбуша.

Почув, що сказав Довбуш, умираючи: «Людська кровця не водиця, проливати не годиться».

Почув це, заплакав і пішов геть, Ніхто його вже потім не бачив і не чув за нього.

Були лишень поголоски, що казав він мольфарам замурувати себе зі зброєю і довбнею в скельній печері в глухих лісах над Тисою. Мав сказати:

«Прийде час, що вийду з цієї печері — тоді пригодиться ще моя зброя і довбня».

Багатство Гуцульщини — Черемош

«ГАДСРКА»

Повістувала Елена Зеленчукка, газдиня — багачка в гуцульському селі над шалено-бистою рікою Черемошем у Криворівні.

Оповіла Зеленчукка те, що чула колись від своєї бабуні:

Була колись Криворівня — в ній перебував літом наш великий письменник Іван Франко, там стоїть і його пам'ятник — була Криворівня, як і всі гори, наша, людська й Божа.

Аж лихе його знає, що й хто приніс у Криворівню «пана», щоб нікому не снився був, щоб був малим десь заснітився.

Оцей то панисько — пек му й осина — загарбав усі Криворівські ліси й був пострахом для людей. Вирубував ліси, продавав дерево в далекий світ, а за гроші «балювався».

В його «дворі» відбувались забави, гульки й танці, приїжджали до нього з далекого світу самі пани, як і він і «набувались». Криворівці не любили його й проклинали.

Під одним лісом того пана жила стара вдовиця — Парасина. Її називали «гадеркою». А, чому?

Вона вміла замовляти гадя — те, що жило в лісах і сичало в печерах, або на плиттю вигрівалось до сонця. Усе гадя слухало Парасину. Сама вона була бідна, мала лише дві кізки — паслись на краю ліса. Але, як той ліс запосів поганим пан, заборонив Парасині пасти кози в його лісі.

Коли ж вона не послухала заборони пана й дальше пускала свої кози в панський ліс, пан післав слуг, а ті забрали в неї кози й загнали в панську стайню.

А тоді, ось що зробила Парасина.

Поскликкала все гадя — мідяні, сорокаті й зеленкуваті гадини, щось там сказала їм, а ті повзом до панського двора. Окружили панський дім і засичали так голосно, що все заглушили. А в панських кімнатах відбувалась тоді якраз велика забава.

Хтось там відчинив двері — гадюки вже на коридорах, а там уже і в кімнатах. Крик панів, писк пань.

Пан знає добре, чия це робота, хто це наслав на його дім гадюк: хто ж би, як не Парасина, гадерка? Кричить крізь вікно на слуг, щоб сейчас привели Парасину з-під ліса, нехай прийде, пан віддасть їй кози.

Привели Парасину, пан говорить до неї крізь вікно, вийти не може, повні

сіни гадя, нікуди поступити їй кроком.

Обіцяє пан віддати Парасині кози, але перед тим мусить забрати своє гадя.

«Ні, пане, вперед кози, а щойно відтак дасться видіти, що будет. Схочу, заберу свої «діти», не схочу, не заберу».

Не міг пан торгуватись з гадяркою, боявся, що залишить у нього гадя до ранку, не буде навіть де прилягти на ніч — казав віддати їй кози.

Кози побігли просто у Парасину хату, а Парасина крикнула, щось заговорила до гадя, помахала руками, їй гадя, якби тут ніколи їй не було.

Щезло.

Не могли пани начудуватися, по головах били себе, одні одних питали себе, що це може бути, та звідки ця проста баба такої гадячої «штуки» навчилася, звідки таку силу над гадюками має?

Довго говорили, але до нічого не договорились, нічого не зрозуміли. Минув якийсь час.

Вибрався пан на полювання, зайшов недалеко хати гадерки, глядить, а в його лісі бабині кози.

Страшенно розлютився — кричить на бабу, що її побачив коло хати: «Бабо, ти забрала від мене гадя, я віддав тобі кози, але такого ти не чула від мене, щоби я дозволив тобі далі пасти кози в моїм лісі».

«На це я тобі пане таке скажу: Я пасла мої кози в цім лісі і далі буду пасти, а ти роби, як знаєш і як хочеш. Не лише цей ліс, але всі карпатські ліси сотворив Господь і подарував нам — нам гуцулам! А ти тут зайдей, чужа нехар і паскуда! Он, хто ти в нас тут? Не можна висказати словами, як розлютився пан, почувши таке з рота Парасини, гуцулки. Відійшов, скрего-чучи зубами.

А третьої днини був знову перед хатою, Парасини, але не сам, а з двома жандармами з Косова.

Ті скули ланцюгами руки Парасини їй повели її в Косів. Там посадили у в'язницю, у кримінал, двері зачинили на колодку. Затята гадерка, але пан завзятий. Він вдоволений, як би його хто на два коні посадив — помстився на гуцулці!

Будуть і другі гуцули мати відстрашаючий приклад, що значить задира-тись з паном, та ще їй ображувати й прозивати його поганими словами! —

Так, задоволений панисько: гуцулка в криміналі, її кози в його стайні...

Надійшла ніч, пішов пан спати. Прокинувся рано, глядить, а в його ліжку довга гадина. Хотів убити її, але вона нараз щезла.

Так було щоночі — разом із ним спала в його ліжку гадюка. Та це ще б нічого — пан привик поволі спати з гадюкою. Але одної днини, так десь перед вечором, чує пан крик на його подвір'ю. Виглянув через вікно, а на

подвір'ю повно людей — серед них на колісниці, хто ж би, як не гадерка, Парасина?

Розсілась на колісниці, як як пані, в зубах у неї люлька, гордо глядить на зібраних людей довкола неї. Поруч неї на колісниці з правої і лівої сторони гадина-мідянка, одна обвилась довкола її шиї. А чотири довганки запряжені до колісниці.

Так приїхала Парасина з Косова до Криворівні і заїхала перед панський двір. Їздив пан до Косова чвіркою, чотирма кіньми, запряженими до повозу, а тепер приїхала Парасина з Косова теж чвіркою, чотирма довганками запряженими до колісниці.

А пан стоїть у вікні і не може з дива вимовити слова... Якби замінився у стовп. Аж чує голос Парасини:

«Гей, пане, кажи випустити зі стайні мої кози й перестань воювати з бабою Парасиною! Війни з нею не виграєш! Ні, ні, не виграєш!»

Що ж мав діяти пан?

А нічого — казав віддати Парасині кози й з того часу вдавав, що не бачить ні її, ані кіз у лісі.

А люди в селі не знали, як «обшиновувати» Парасину за те, що навчила розуму зайду — ляшуру.

Наносили їй усякого добра, кожний газда й газдиня старались обдарувати чимось Парасину, бо вона варта була цього.

Дід Зеленчуки, той подарував Парасині красу коровку.

Та й похоронок мала Парасина, як найбагатша газдиня в Криворівні. Парасини не забули в Криворівні й донині — все згадують «гадерку». А з панського кодла нема там уже й сліду.

Де стояв панський двір; там купа каміння, бодяччя і кропива. А якщо ще хтось там часом і згадає те зайдейське кодло, то з обридженням і прокляттям.

«Так, так, не запусять зайди коріння в наші Карпати! Карпати були й будуть дальше наші!», — закінчила своє повістування Єлена Зеленчук, газдиня в Криворівні над Черемошем...

Так — наші гуцули люблять свою гористу землю рідну понад усе в світі. А любов родить віру й надію.

Прийде час і вся чужа нехар — погань, усі зайдеї, хто б вони не були, спливають з гір разом із водами рік і потоків, пропадуть, як пропало панське кодло з Криворівні, а гори гуцульські знову, як колись, зацвітуть чічками волі, закосичаться запашним зіллям свободи...

Гуцульські музиканти

СТАРА ВОВЧИЦЯ

Наша Галичина, сьогодні Західна Україна, належала до Австро-Угорської держави. Австрійські цісарі вели часті війни з сусідами й потребували багато вояків.

Гуцульщина була завжди частиною Галичини, з неї брала Австрія теж вояків. Та гуцули, хоч були дуже войовничі, але до австрійського війська не хотіли йти. Звичайно ловили молодих гуцулів жандарми, але зловити гуцула не було легко — він утікав і переховувався в недоступних лісових нетрах.

Старий газда

Чому не хотіли гуцули йти до австрійського війська? Причина? Раз, військова служба тривала дванадцять літ, друге, гуцулів везли до далекого Відня, до Будапешту або Праги, а ці міста були дуже далеко від Гуцульщини. Третє — гуцули любили дуже свої гори, без них не міг гуцул жити, — сох, в'янув, гинув із глибокого жалю і нестерпної туги за своїм Зеленим Бескидом.

Про це можна знайти прекрасні вірші гуцульського поета Юрія Федьковича, гуцула, що сам був австрійським вояком і знав надто добре долю гуцулавояка та його смертельну тугу за горами. Бувало, що відбирав собі з туги-жалю життя, або дезертирував, утікав із війська в свої гори й крився в лісах, або йшов у опришки.

Жив у селі Головах, в глибині далеких Карпат газда, Бойчук Клям. У нього був син, якого наважувались зловити жандарми й віддати до війська.

Та молодий Бойчук Клям радше згинув би був у своїх горах, ніж мав би їх залишити та йти в чужий, далекий світ.

Що ж було йому робити?

Узяв пушку, (рушницю), дві пістолі, повну порошницю стрільного по-

роху, гострий сталевий ніж, кресало й губку, тяжкий топір, а на плечі бесаги з харчами, скільки міг унести й подався в лісову пушу, де ніхто не найде його.

Іншого виходу й рятунку не було.

А було це під осінь. Мав ще час збудувати собі в лісовій гущі колибчину перед зимою. Отут буде зимувати.

А треба знати гірську зиму. Довга, сніжна й морозна — нелегко пережити її, а ще далеко від людей у темному лісі між вовками.

Та гуцули люди тверді й запеклі, не лякаються нічого.

Прийшла зима, білим тягаром налягла на гори, присипала ліси снігом, скула потоки ледом, заморозила гірський світ.

В колибчині молодого Бойчука-Кляма горить вічна ватра — сухих дров у лісі подостатком. На землі логовище з чатиння і сухого листя. В погідні дні йде Бойчук у ліс на полювання, стріляє звірину, або закладає на неї «сильки» й ловить її.

Перше, що мусів придбати, це шкіри з вовків, щоб мав чим укриватись — м'ясо з звірини одне вудив, друге жарив над ватрою, а інше варив у кітлицю, що його приніс із собою. Найгірше докучала йому самота — ні до кого заговорити, ні словом відозватись. Треба на правду мати тверде серце й залізну душу, щоб видержати й не здуріти в цій лісовій глуші!

Але гунули твердої вдачі, видержливі й неподатні.

Та приходили зимою бурі, сніжні заметілі-фуфелиці. О, тоді треба було бути справді з заліза, щоб видержати й не здатись, щоб пережити ту страшну, несамовиту сніжну бурю над горами й лісами в колибчині-шаласі з круглого дерева. Крізь стіни заносив вітер сніг до середини й грозив загасити ватру.

А буря шаліє, гуде, свище, вириває з корінням дерева й валить на землю, в лісах виють голодні вовки, лісові духи заводять ніби плачем заносяться, — здається, гори от-от заваляться, прийде кінець світу.

Бойчук сидить при ватрі, докладає до неї дров, дбає, щоб не погасла — про сон в таку буряну ніч не можна й думати.

Ледви діждався ранку. На дворі втишилось, але його колибку заметало зовсім снігом. Нелегко було видістатись з неї і прометати сніги.

Одної такої, страхом проймаючої, буряно-сніжної ночі, коли Бойчук сидів коло ватри й побоювався, що буря ось-ось розмече його колибку, відчинилися нараз до неї дверці, а до середини ввійшов вовк... Скосив Бойчук на ноги, щоб зняти з клинка пушку й стрілити у вовка. Мав уже пушку в руках, лише вистрілити. Але ж бачить, вовк стоїть спокійно, не думає кидатись на нього, хоч видно, мусить бути дуже голодний.

Стоїть і глядить Бойчукові в очі.

Зрозумів Бойчук вовка — дає йому кусень м'яса. Вовк їсть пожадливо. Бачить Бойчук, це вовчиця, стара, бо не має вже зубів.

Видно довгий час не їла нічого, а буря триває уже два дні і три ночі — це голод завів її в колибу.

З'їла кілька кусків м'яса й не гадає іти з колиби, пороззиралась по колибі й примостилась у кутку та й скоро заснула.

Бойчук і не думав виганяти її з колиби. Захоче, сама піде, а не захоче, нехай живе, разом з ним у колибі — не буде самотньо, а м'яса в нього доволі, старчить для нього і для старої вовчиці. Вовчиця залишилась в колибі.

Ішов Бойчук у ліс на полювання, ішла й вовчиця з ним. Не відходила від нього.

По якомусь часі стали великими, нерозлучними друзями.

Діждались весни, зашуміли ліси весняними вітрами, заграли потоки весняними водами.

Задумує Бойчук податись в село, відвідати свою стариню — батьків і взяти дещо муки, бриндзі, масла й соли — самим м'ясом не можна жити довго.

Одного ранку залишає колибу та йде зі своєю вовчицею в Голови. Ось він уже на полонині Скуповій. А тут сіла на полонину густа мряка, як кажуть гуцули, мреч, або негура.

Темно, як уночі, нічого не видно.

Вовчиця чомусь неспокійна, мабуть чує, що хтось іде назустріч. Так воно й було.

Перед Бойчуком — двоє жандармів. Кричать: «Стій! Здайся у руки!»

Бойчук остовпів! От, попав у жандармські руки! Пропав! Треба буде здатись.

Не побачить своїх гір — завезуть Бог знає куди, в які чужі краї. А його вовчиця?

Вона без надуми кидається на жандармів, кусати не має чим, але пазурі в неї гострі, рве ними штани то одного, то другого жандарма, а потім підскакує до шиї жандарма й звалює його на землю. З цього користає Бойчук. Бистроногим оленем скаче з плаю і зникає в густій негурі, а там даліше темний ліс — не найдуть і не зловлять його жандарми.

Але, що з його вовчицею?

Чує один стріл, потім другий, а даліше стріл за стрілом — дві-три кулі засвистіли коло його вух... а потім утихло.

Звіявся вітер, прогнав густу негуру з полонини, виглянуло з-за лісів гір сонце.

Бойчук вийшов із лісу на його край — жандармів не видно, але на плаю лежить його вовчиця. Жандарми застрілили її.

Підождав вечора. Скрадаючись, наслухуючи й роззираючись, вийшов з лісу на плай, заніс вовчицю під ліс, вигріб топором яму й поховав її, свою спасительку.

А потім зібрав таких, як він сам і став отаманом над ними — над опришками. З ними прославився на всі гори — бив панів-зайдів і їх слуг, жандармів і гайдуків, де лиш їх подибав. Казав, з ворогами не можна інакше — бити їх треба!

Але в кінці дістали вони його в свої руки й завели в Кути. Там згинув він на шибениці.

*

Про нього згадують і нині гуцули — називають його останнім великим опришком.

Про нього написав драматизовану поему Іван Франко.

В Головах живуть його нащадки.

Хто з них іде плаєм на Скуповій, не забуває кинути галузку смереки, глоду, чи ялівю на те місце, де закопана вовчиця, приятелька їх предка. —

В Жаб'є на торговиці

ВІРЛИЦЯ

Мав Василь Слизюк невеличку полонину вище Дземброні під Чорного-рою, а на ній стаю. Там літував він щороку зі своїми овечками й коровками. Звик був до перебування на тій своїй полонинці, любив її, як своє життя.

Любив ті підчорногірські ранки, коли сонечко зі сну зривалось і рум'янило не лише краєчок неба, але й гірські верхи й голубило своїм промінням верхи кучерявих ялиць, а потім застелювало його полонинку золотистим килимом.

Відколи «затемив», не було так, щоб не стрічав сходячого сонця. Прокидався зі сну перед його сходом, мився студеною водою в кориті а тоді звертався у сторону, звідки мало виглянути сонечко, Боже очко. Як лише побачив його перше проміннячко, хрестився і молився. Так робили його предки з предвовіку, так робив і він.

Любив дивитись, як темна ніч утікала перед ясным сонцем кудись у глибину лісів і брала зі собою зірки й місяць.

На допомогу сонцеві зривався вітерець і розганяв сиві мряки, що вночі налягли були на гори, а тоді вже всі гори заливало сонце своїми проміннями, світило й гріло. А передвечірні години на полонині! Сонце щораз ближче верхів кладе свою приязну лагідну руку на полонини й ліси. З лісів заносить вітрець холодок і несе тишу й спокій. Сонце спускається щораз нижче й нижче, аж укінці зникає і засипляє в нетрах і проваллях лісів.

Над горами розпростирає ніч свої темні крила — бере гори в своє «посідання». Любив Слизюк соняшні дні і зоряні ночі. О, ще й як любив!

Усім серцем любив гірський і полонинський світ — був певен, що кращого світу не знайти ніде!

Одного вечора, коли збирався іти з дійницею до коровок і овечок, здоїти від них молоко, почув стріл.

Хтось вистрілив і то недалеко.

А за стріл ом падає перед його стаю — орел. Але, видно, живий, лише пострілений — упав, але піднявся на ноги й біжить.

Поклав Слизюк дійницю і за вірлом. Зловив його в густім жерепі. Не легко було взяти в руки — кусав і дряпав.

Мав пострілене праве крило.

Ще добре не приглянувся до зраненого крила, а тут коло нього лісничий з Дземброні — витяг руку, щоб узяти вірла від Слизюка. Це він пострілив

На верхах Черногори з Говерлею

вірла.

Глянув Слизюк на лісничого такими очима, що тому певне мороз поза шкіру пішов.

О, як він ненавидів отих, польських зайдів! Налізло тої нехарі в гори стільки, що куди не повернутись, всюди їх видно! Запоганила та нехар геть наші гори.

«Давай вірла! — каже лісничий — це я його пострілив, він мій!»! «Кажеш — він твій! Неправда — орел мій, бо в моїх руках і на мою полонину впав! Геть, вон, із моєї полонини, а то погано гоститимеш! Втікай, поки я ще добрий! Вон!

Лісничий замахнувся на Слизюка рушницею, хотів ударити його її прикладом. Але Слизюк копнув його постолом, що той перевернувся, а рушниця випала йому з рук. Слизюк підняв рушницю й верг її в недалекий жереп, сплюнув три рази поза себе й пішов у стаю.

Лісничий піднявся і пішов шукати рушницю в жерепі, а найшовши її, пішов геть з полонини.

Добре казали й перестерігали його знайомі перед гуцулами! Не задирайся з ними — це самі опришки-забіяки — казали. І правду казали. Залишив Слизюк вірла в стаї, а сам пішов із дійницею до своїх коровок і овечок, які певно дивувались, що його так довго не було. Видоїв їх, покутав усе в стаї, а тоді береться оглядати вірла та його пострілене крило. Не так воно

легко оглянути його, та й вдержати в руках — це ж птах дуже сильний і дикий.

Приглянувся ближче до вірла й пізнав, що це не він, а вона, вірлиця. Це певно з того гнізда на скалі, над глибоким бедром, над пропастю. Він знав, що вірли там мають своє гніздо. Але ж уже від якогось часу бачив, що лише один орел тут літає і до гнізда заглядає.

Догадався тепер: це певно та «лецька нехар», отой лісничий, застрілив вірла, а вірлицю підстрелив нині. Певне, що так.

Але ж вірли висиділи в гнізді малих, це якраз на це пора. Не стало тата», годувала їх «мама», а що буде з ними тепер? Погинуть біднята з голоду...

Оглянув докладно крило вірлиці — нічого, — він вилікує його, вірлиця буде знову літати. Але що буде з її дітьми — вірленятами?

На лікуванню усяких ран Слизюк визнається добре, але вірленят йому жаль. Що робити, як їх рятувати?

Давав вірлиці м'яса їсти, вона не хоче й дивитись на нього, а все видає з себе жалісливі голоси, якби плакала.

Так, так «бизівно» плаче за своїми діточками.

Пішов спати, але ніяк не засне — думає. Хоче придумати рятунок для вірленят.

Прокинувся рано-раненько, ще сонце й не думало сходити. Підоклав дров до ватри й пробує погодувати вірлицю. Та вона й дзюба не відчинить, а все квилить.

Приклав до рани в крилі масти і перев'язав його та й пішов, помившись і помолившись, до своєї худібки. Здоїв її, приніс молоко в стаю, коровки й волики розійшлись по по линині, а з овечками, граючи на сопілку, пішов вівчарик.

Слизюк покутав усе в стаї, зготовив кулешу й сів харчувати. Харчує, а вірленята не сходять йому з думки.

Похарчував — помолився.

Бере кусень м'яса, ріже його на малі кусні і кладе в одне вухо бесаг, у друге вухо запахає вірлицю, скидає з ніг постолі, смарує їх липкою живицею — ноги, руки теж.

Поправляє, потужує на собі черес.

Бере бесаги з вірлицею і м'ясом на плечі.

Хреститься три рази: що Бог дасть, те й буде, а він, що задумав, те зробить. За Божою допомогою.

Полізе до гнізда з вірленятами — занесе їм маму і поживу. Знає добре, що не легко дістатись до вірлиного гнізда на верху стрімкої скали над пропастю, — знає, яка небезпека, просто смерть, грозить йому.

Але ж мусить урятувати вірленята від голодової смерти. Нехай діється

Божа воля!

Станув під скалою. Ой, високо те гніздо, а скала стрімка та й гладка
Прикляк під скалою, помолився щиро, як може ще ніколи так не молився.

Бесаги на плечі й на скалу.

Уважно, поволі спинається на неї. Один нерозважний задум, хибний поступ ногою, чи хвит рукою і смерть на дні глибокої пропасті.

Та, ласкавий Господь допоміг Слизюкові дістатися до гнізда. Двоє вірленят у ньому. Голодненькі! Від учора не їли нічого.

Добре, що тут на верху можна твердо стати ногами й виступу скали держатись рукою.

Вийняв із бесаг вірлицю — дає їй у дзюб кусні м'яса, а вона дає їх голодним дітям. Погодувала вірленята, тоді й сама з'їла кілька куснів м'яса.

Запхав її Слизюк назад у бесаги й поволеньки, уважно й обережно зсунувся зі скали.

О, треба було бачити, як молився і дякував Господеві за ласкаву допомогу. А як тішився, що вірленята не погинуть з голоду, того й сказати не можна.

Так Слизюк щоднини спинявся на скалу й рятував вірленят від смерті. А крило вірлиці лікував, як і чим лише міг.

Впродовж тижня вилікував вірлицю. Вона ж звикла до нього, їла з його рук і не втікала. Коли ж її крило було зовсім вилікуване, підлетіла зразу не високо, раз другий, а потім полетіла до свого гнізда.

Але ж на другий день була в стаї Слизюка, що його дуже-дуже втішило.

Та, як радів він, коли одної днини відвідала його вірлиця зі своїми вірленятами! Завела їх у його стаю. О, не пустив «гостей» Слизюк голодними — не жалував їм м'яса.

Відвідувала вірлиця Слизюка поки не забрався з полонини в село. Жаль було розходитися з нею. Але потішав себе надією побачитися з нею на друге літо. І так воно й було.

А що ще цікаве: пісничий з Дземброні не заходив ніколи на полонину Слизюка! Видно, боявся зійтись ще раз із ним.

Гуцул знає кого навидіти, а кого ненавидіти. Кому серце з грудей, а кому бартку в голову дати.

Мало сьогодні лісів у Карпатах, мало там уже звірини, то ж і вірлів там не багато.

Усе знищила воража рука...

ПРИГОДИ З ВЕДМЕДЯМИ

Було це на «розлучіння» на полонині Скуповій, високо за багатим гуцульським селом Головами, вище темного ліса. Кривим, званого. Повиходили газди на полонину вилучувати свої овечки з гурту й забирати в село. Осінь уже, ведмідь щораз частіше зазирає на полонину і б'є маржину, вовки добуваються ночами до кошар із вівцями.

Рано заберуть газди свою худібку, а сьогоднішнього вечора засіли в стаї при ватрі та й ведуть милі балачки.

Поговорили про це й про те й зійшли на ведмедів. Не може ж бути, щоб на полонині будши, не згадати «вуйка».

Почав балачку про вуйка Лесьо Дронек, званий Драній. Чому прозвали його Дранієм, про це він сам скаже.

I

Літував раз Лесьо з маржиною на полонині Добрин. А там по обох боках найбистрішого з гірських потоків Добрини вікові ліси, в них же повно ведмедів.

Треба було «сокотити» маржину від них днем і ніччю.

До того ж випало того року мочеве, дощеве літо, як не дощ, то «мреч», то «негура» (густа мряка). А таке літо любить дуже лісова звірина — ведмеді й вовки. Впаде на полонину густа мреч — на крок поперед себе не бачиш, ходиш як у мішку, якже ж доглянути ведмедя, чи вовка? А звір це знає...

Ото вийшов Дронек одного вечора зі стаї, піде оглянути загороду з вівцями, а мреч така, що хоч око виколи — не видно нічого.

Зайшов крізь струнку в загороду, бачить його вівці чогось неспокійні. Яка причина цьому може бути — питає сам себе.

Аж тут, може, три кроки перед ним щось велике, буцмате. Це ж не баран, але що? Не приходить і на гадку, що це міг би бути вуйко. Поступив ще одним кроком. О, смага б те втела, в діття бес обернувси — та це ж таки він, аді, вуйко, Бог би його побив!

«Гей, вуйко, мой, а це шо си тебе взело, в мою кошеру заліз, та й ще так скоро звечера?»

Ще пів кроку вперед. «Дивико си, та вуйко держит у лапах мого найстаршого барана! Здавив його лаписками, що той уже ані писне. От, от і

перестане дихати».

«Мой, ти нехаре, ти злодюго, ск смів ти залізти в мою кошеру. Пусти з лап барана! Чуєш, пусти, ти злодію!»

«Нещісте найшло мене з безчесним вуйком!»

Підходжу зовсім близько до вуйка з моїм бараном у лапах. Страшна лють пірвала мене.

«Пусти з лап барана! Чуєш, пусти, ти злодюго! Та де йому хочеться слухати мене! Вилупив на мене баньки, а барана ще більше стискає лапами — от, от, задусить. А я тоді барана за задні ноги починаю тягнути, тягну, що маю сили. Я до себе тягну барана, а вуйко до себе. Що буде, те буде, а я таки не дам вуйкові барана!

Шірпнув раз, шірпнув другий раз і таки вирвав барана з ведмежих лаписьк!

Так, але що було потім?

Потім, ось що було: медведисько, здається, таки сам випустив барана з рук.

А чому? — питаєте.

А тому, щоби замість барана взяти мене в лапи.

І взяв! О, ще і як узяв! Чотири ребра зламав мені, здер із них шкіру та й верг мене на землю.

Взяв барана й пішов. А я?

Щастя, що котюги (пси) підняли гавкітню, прибїгли на місце, де я лежав без пам'яті, за ними надбігли вівчарі й занесли мене в стаю. Щойно другої днини очутився я. На другій сусідній полонині вагажив Юрценко. Він то загоїв мої рани й зробив так, що поторощені ребра мої зрослися. Але пам'ятка по медвежих лапах залишилась навіки — здерта з грудей шкіра не поросла вдруге, так, як була колись.

Тому то й назвали мене «Дранієм», бо вуйко зідрав з моїх ребер шкіру.

Але я вуйкові відплатився і за шкіру, і за ребра, і за барана. Ціле літо «нустрив» (слідкував) за ним, аж таки під осінь підійшов мені під пушку й діставши в саме серце дві кулі, заплатив мені за все своїм життям, перевернувся, як довгий на моїй полонині під лісом.

II

Дмитро Шкіндюк, поважний, годний газда з Голов, оповів, що чув від свого покійного діда.

За часів діда ходив по наших горах «бунтівник», що то обставав за гуцулами й бунтував їх проти зайдів, що непрошені лізли в гори й хотіли «старшувати» над гуцулами та пити з них кров. Називали його Жабунькою.

Не мав Жабунька постійного місця життя, ходив від села до села, відвіду-

вав людей на полонинах і в зимарках — усі його любили й радо гостили в себе.

В своїх мандрівках по горах мав усякі пригоди.

Ото захотів раз вийти на полонину Чівчин. На неї, як усі знають, веде крутий тяжкий, стрімкий і довгий плай з-над Чорної Ріки — Чорного Черемошу. Іде той плай темним лісом, у якому аж кишіло від ведмедів.

Іде Жебунька тим плаєм, спинається вище й вище — піт заливає йому очі, віддих у нього щораз тяжчий, то йде, то стає і відпочиває. Здається ще трохи підойти й буде на Чівчині, зайде в стаю до знайомого ватага з Гриневі.

Ага, зайде! А он там на плаю перед ним ведмедиця з медведятем, тулукком. Пропав Жебунька! Звичайно ведмідь не кидається на людей, якщо його не зачіпати, але ведмедиця зі страху за своє мале не знає «жарту» — кидається на чоловіка й убиває його.

Уб'є тут і Жебуньку.

Він пристанув. Ні йти далі, ні завертати.

Стоїть і ведмедиця, ніби думає: йти на Жебуньку, чи ждати, щоб він підійшов до неї. Але Жебунька не йде, стоїть — дожидає медведицю зі страшними лапами. Що ж, відай Бог призначив йому таку смерть — у ведмежих лапах...

А ведмедиця — видно надумалась — бачила, Жебунька не підходить до неї, так іде вона до нього. Йде ведмедиця, а її ведмедя лежить на плаю, не йде за нею!

Зробить ведмедиця ще кілька кроків і візьме Жебуньку в свої страшні обняття. Жебунька хреститься. Ведмедиця пристанула. Що це він махає руками? Хіба не думає виймати пістолі з-за пазухи? Та, ні, вона занюхала би стрільний порох, у ведмедів дуже добрий нюх. Ні, в нього певне нема зброї.

Йде, підійшла зовсім близько до Жебуньки — в нього перестав вже битись серце. Ось зараз стане ведмедиця на задні лапи, а передніми притисне його до себе, затріщать кости й буде по нім.

Але, чудо, диво... Ведмедиця не підіймається на задні ноги... Станула перед ним і глядить йому в очі. А в тих очах ані крихітки злости, ні лютости — в них, якби якась просьба.

Жебунька, якби остовпів, чи завмер, не рухається, не поступається. Бере ведмедиця Жебуньку лапою за «гачі» (штани) і тягне туди, де її ведмедя.

Що має робити Жебунька? Йде, куди його тягне ведмедиця — до ведмедя. Привела. Ведмедя лежить і постогнує, якби плакало з болю. Три ніжки підтягло під себе, а одну, передню, праву, простягло перед себе.

Приглянувся Жебунька до тої ніжки й зрозумів усе. Ніжка сильно напухла, посиніла, аж почорніла. Постогнує, плаче мале, а ведмедиця глядить

Гніздо ведмедів у карпатській гуці

на Жебуньку благаючими очима. Зрозумів її Жебунька. Присідає коло ведмедяти й бере його лапку в свою руку, оглядає її — в ній велике, гостре терня. Виймає з череса гострий ніж і пробує ним поволеньки й обережно протягти пухлину, витиснути з неї «матерію» і витягнути терня. Ведмедиця не відриває очей від його рук. Розуміється, ведмедя пручалось, намагалось вирватися з рук Жебуньки. Та Жебунька держав його міцно — випустив з рук, коли скінчив «операцію». Зразу не ставало ведмедя на всі чотири лапки, стануло тоді, коли не чуло вже в четвертій дошкульного болю. А потім «штрикло» Жебунці на коліна й почало гладити його лапкою по лиці, а там і лизати.

Ведмедиця муркотіла задоволено, а в її очах видно було вдячність. Та наближався вечір, Жебунька пустився в дальшу дорогу.

Ведмедиця і її мале відправили його на край ліса, під полонину. Мав Жебунька що оповідати ватагові в стаї...

Другої днини вийшов із стаї на полонину, забажав вийти на верх Чівчина, звідки, як казали, видно пів гуцульського світу.

Йде полониною... бачить, величезний ведмедисько гониться за кінями, що паслись на полонині, намагається досягнути одного з них своїми лапами

й убити — він дуже любить солодкувате м'ясо кінське.

Але коні швидші від тяжкотілого ведмедя.

Загнав їх ведмідь на верх полонини. А вони станули в коло, головами до купи — ногами, копитами, б'ють ведмедя в голову, не дають йому вирвати одного з них.

Але ведмідь упертий і завзятий — бігав довкола коней, забігав так довго, аж таки вдалось йому зловити одного коня за ноги й витягнути з гурту.

Вдарив його лапою раз і другий і кінь уже мертвий на землі. Другі коні за той час розбіглись по полонині.

Тепер мав Жебунька з чого сміятися:

Ведмідь загадав стягнути вбитого коня з верху в діл, де міг заховати його між камінням і поволі там з'їдати м'ясо з нього.

Брати коня на плечі, видно, було йому незручно. Починає скочувати його з гори в діл. Переверне його хорбакою на землю, ногами вгору, а нога його по голові й так за кожним разом. Це дуже лютить ведмедя — він за удари віддає коневі лапами по ногах і голові.

Але таки скотив коня на діл, попоїв трохи м'яса з нього, а решту прикрив камінням, заховав на пізніше.

Та не довелось йому з'їсти те м'ясо...

Ватаг із одним бовгарем чатували на нього там, за камінням. Коли ж прийшов поласувати кінським м'ясом, дістав під лопатку кілька гострих, олов'яних куль і перестав не лише їсти, але й жити...

Коли Жебунька оповів ватагові на Чівчині про свою пригоду з ведмедицею на плаю, той покивав головою і сказав:

А в нас називають поганого чоловіка «хрещеним медведем», а воно, ади, нехрещена ведмедиця показаласть ліпшою від не одного хрещеного чоловіка! Так, так, аякже. За «операцію» була Жебунці вдячна.

III

Відозвалась Фединчукова Анниця:

Як була я ще малим дівчинищем, забрала мене моя стариня (батьки) з собою над потік, під Круглою, там, де нині наша велика царинка — кишниця. Давно ріс там великий, густий ліс. Деся спалив його, а на спалениську поміж обгорілими пняками засіяв ячмінь. Восени пішли ми туди жати той ячменець. Пішли туди всі ми: дедя, неня і я, та й ще забрали з собою мого братчика, Андрійка — було йому тоді два роки.

Взяли з собою і кітлик, щоб було в чому зготовити кулешу — до кулеші взяли у ракві масло й бриндзю, тай коновочку гусянки.

Жнемо ячмінь. От уже полудне. Неня розложила над річкою під лісом

Ведмедиця й ведмежата

ватру й зварила над нею в кітлику на триніжку кулешу. Сіли, харчуємо, а Андрійко спить. «Най спить, каже няня, я збіжу д'нему пізніше й погодую його».

Пішли даліше жати. За якийсь час, каже няня:

«Збіжу до Андрійка, він певно збудився вже — голодний, біданка, треба погодувати його».

Пішла.

А через хвилину-дві біжить назад із криком: «Ой, нещастечко, та й ще яке! Медвідь коло Андрійка!»

Біжить дедя, біжу і я туди, під ліс...

Бачимо вже здалеку: при кітлику з кулешою «вуйко», а коло вуйка Андрійко. Вуйко вигортає з кітла кулешу й мече в рот, а Андрійко відганяє його ложкою від кулеші — знає біданка, вуйко з'їсть кулешу, а він буде голодний. Раз-у-раз б'є ложкою вуйка по косматій голові.

Няня перелякалась. Медвідь готов задусити Андрійка. Не хоче терпіти ударів по голові. Хотіла няня скрикнути, та дедя дав знак щоби мовчала. Стоїмо й ждемо, що буде даліше. Вуйко заїдає кулешу, а Андрійко товче його ложкою по голові, другою рукою хоче відсунути його від кітла. А вуйко

нічого на це. З'їв усю кулешу, облизався, помуркотів і пішов у ліс. О, наїлись тоді страху неня і я з нею за Андрійка. А дедя — нічого — видно знав, що ведмідь не вдіє дитині зла, але не треба на нього кричати, ні його зачіпати, ані дражнити.

IV

Відзивається багач із Голов Костюк, званий Тилько:

Як усі знаєте у нас великий храм у красноїльській церкві на св. Петра й Павла. Ну й знаєте, що моє імено (ім'я) Петро. Того храмового дня в мене завжди повно гостей з сусідніх сіл. А гостей треба вгостити так, щоб довго пам'ятали храм у Петра Костюка над Чорною Річкою в Головах!

Ще далеко до храму, а вже треба думати про нього й приготувляти гостину. Кілька тижнів перед Петром-Павлом післав я своїх Ксеню і Васюту на Скупову, щоб зігнали в село чотири барани. Треба їх підпасти коло хати, щоб були ситі, а потім порізати, а м'ясо завудити, вуджене м'ясо смачніше від сирого.

Одної динини рано-раненько пішли мої доні на Скупову. Зігнали баранів і ось що розповіла старша, Ксеня:

«Не йшли ми на Скупову через Кременицю, а пішли стежкою понад потік, а потім лісом Кривим, хоч і знали, що в Кривім є багато ведмедів, але ж і чули не раз, що ведмідь не кидається на людей, якщо не зачіпати його.

Йдемо собі з Васютою крутою стежкою, а вона завалена місцями колодами поваленого дерева й каменюками, треба перескакувати їх, або обходити.

Недавно перейшла ж бо понад наші гори буря зі зливою. Тяжко йти, але ми йдемо, підспівуємо й жартуємо. Пташки співають нам, зозуля кує, сонечко гріє, аж жарить, пахнуть квіточки й зілля, пахне й смерекова живиця, а холодний вітрець з лісу потягає, жар сонця розганяє. Боже літечко несе нас на своїх руках стежкою на Скупову. Йдемо вперед буковим лісом — буки грубезні, високі, потім буде смерековий ліс, а за ним будуть вікові, як свічки прості — ялиці, а там уже й полонина Скупова.

Ще не перейшли ми букового лісу, а тут на стежці перед нами ведмідь, вуйко... Божечку, що ж нам тепер діяти? Виминути вуйка не можна — направо гущівник, не пролізти крізь нього, наліво потік, а в ньому й на його берегу величезне каміння.

А вуйко стоїть уперек стежки, не думає вступитись з неї. Ба, він іде д'нам. Підійшов зовсім, близько. Пропали ми, я і Васютка, вуйко подушить нас своїми страшними лапами — думаю.

А вуйко? О, він бере мене за запаску й тягне стежкою під гору. В одному

місці пристає. Станув! Глядить на потік. У часі зливи потік змінив тут своє корито, а змінюючи його, залишив по цій стороні глибоку, але вузьку яму.

Вуйко підвів мене над ту яму. Глянула я в неї, а там, на її дні мале ведмедя. Видає з себе голос, як би плакало.

Зрозуміла я ведмедицю, бо це ж напевно не був він, вуйко, а мама того ведмедя в ямі — яма завузька й затісна, щоб могла влізти до неї й витягти свою дитину. Вона привела мене, щоби я це зробила. Що ж, лізу в яму, лівою рукою беру під паху медведя, а правою видрапуюсь з ями.

Видряпалась, поклала ведмедя перед ведмедицею.

Боже, що за радість, що за втіха! Ведмедиця пригортає мале до себе й лиже й лиже його, мале пищить, видає голоси радості.

А потім? Оце стає ведмедиця на задні лапи, а передніми бере мене за плечі, обіймає і лиже моє лице.

Думаю: тепер уже пустить нас стежкою на Скупову. Так, — пускає, але й сама з ведмедиком іде попереду нас.

Дійшла до ялиць, тоді бере мене знову за кінець запаски й веде направо зі стежки. Підвела до грубезної, старої, дуплавої ялиці. Дупло в ялиці не дуже високо від землі. Долізла ведмедиця до дупла, пхає в нього лапу, витягає з нього кусні вощини з медом і мече їх на землю. Смішно було дивитись, як бджоли обсіли були голову ведмедиці, а вона їх лапою, та й даліше кидає вощину з медом нам перед ноги. Потім злізла й заохочує нас киванням косматої голови, щоб їли мід. Але, як його брати, коли на вошині бджоли — пожалять і покусують? Тоді ведмедиця, видно зрозуміла це, позганяла лапою бджоли з вощини й заохочує нас, щоб їли мід. Що ж, треба було їсти. Їли й ще взяли по кусневі для нашого ватага на полонині. Найпотішніше було дивитись, як смачно заїдало мід мале ведмедя.

Ведмедиця підпровадила нас під саму полонину, а відтак завершилась в ліс».

«Отаку то пригоду з ведмедицею мали мої, Ксеня і Васюта в дорозі на Скупову — закінчив своє повістуння Петро Костюк-Тилько». —

V

Скінчив Костюк свою розповідь, заговорив Микулка Плитенюк із Жаб'я: — Як знаєте, я керманіч, не одну дарабу зігнав — сплавив Черемошем у Кути й Вижницю, не раз то й аж у Чернівці. Кажуть люди, що нема понад мене другого керманіча.

Сплавляючи дараби, мав я не одну пригоду, але одної, то не забуду й до смерти.

Задумав оце Мошко, той за рікою, що його Зателепанім називають, щось

там будувати, купив дерево на будову аж під Лустуном. Заходить до мене й просить піти під Лустун, збити там дарабу й пригнати в Жаб'є, обіцяє добре заплатити.

Що ж, для мене зігнати дарабу, як на весілля, чи на храму побути. «Стокмився» — погодився з Мошком, узяв від нього задаток і одної днини, взявши, що потрібно й харчів на кілька днів, пішов верхами під Лустун. Дерево до сплаву там у миглі над рікою.

Збити дарабу помогли мені добрі люди — не була довга, самі грубі клецки на дошки, то ж не потребував помічника при задній кермі — сам думав сплавити її до Жаб'я.

Одного ранку пустили воду з гати і я поплив зі своєю дарабкою долі рікою.

Гарна, погідна, соняшна днинка Божа, любо глядіти направо чи наліво, всюди красота, що лиш дивись і слави Господа, що дав людям такий чудовий світ.

Несе Черемош мою дарабу — для нього це не тягар, а лише пір'ячко. Його філі то підносять, то опускають дарабу, гойдають її і колишуть, а разом із нею гойдають і мене.

Ось я вже недалеко потоку Мокрина. Бачу, що це? Біжить до ріки ланя, а за нею — «вуйко». Смішно стало мені. Та де ж тобі вуйку наздогонити й зловити ланю? Ти, тяжкотілий, ланя легка й бистронога. Знаю, що ти великий ласун. О, з яким смаком попоїв би ти солодкавого, ще й тепленького м'яся з лані. Але, вуєчку, «не для пса ковбаса» — не для тебе ланя

Ланя побігла до ріки й попереду моєї дараби у воду й уже на другому березі ріки. А вуйко, не роздумуючи, за нею в ріку. А тут же моя дараба. Хвилинка — й вуйко на дарабі. Я думаю, що зіскочить з дараби й побіжить за ланею. А він, ні, стоїть на дарабі й не думає «штрикати» з неї. Видно, сподобалась йому «їзда» на дарабі. Це, певно, він перший раз у своєму житті на дарабі. Присів на ній, муркоче й покивує головою до мене. Задоволений, що дараба несе його по філях ріки. А я думаю, що ж, вуйку, на моїй дарабі мені не затяжиш, та й не буде мені самому скучно, як то кажуть, у товаристві й смерть легша — «що два, то не один».

Повідають таке: заскочила ніч у лісі жидка. Жидок дуже боязливий. У лісі темно, а він сам. Зняв із голови шапку, поклав її на палицю, підняв палицю вгору й усміхаючись, сказав: тепер я вже не один, а нас двох у лісі! І без страху перейшов темний ліс.

Таке й моє з вуйком на дарабі — вдвох не скучно.

Несе нас Черемош.

Аж тут нараз над Чорногорами потемніло, аж почорніло небо й щось там страшно загреміло й загуділо, морозним холодом повіяло. І вдарив на

гори дощ, заревіла буря, пронесла тучу з громовицею, певно, десь там над верхами обірвалася хмара.

Прийде «бизивно» — певно, повинь, подумав я. А я з дарабою на Черемоші! Не дай Боже, щоб та повинь зловила мене! Розірвала б дарабу й поторошила б мене, що ніхто й костей моїх не найшов би й не позбирав би. Не дай Боже, в мене ж жінка й дрібні діти. Минув я вже Зелене. Аж чую, а там за мною вже щось шумить, гуде й гуркоче ...

Повинь надходить, ось-ось наздожене мене. А тут ніде причалити до берега й зіскочити з дараби! Пропаде дараба, а з нею я і вуйко. А повинь бистра, шалена, — мутна вода, вже доганяє мою дарабу. Хвилина — дві й уже дараба на збурених філях ошалілого, ревучого Черемошу.

Моя дараба — не дараба, а трісочка маленька і як перце легенька, а я на ній — муха, вуйко — хрущик.

Із усієї сили налягаю на керму, щоб не занесло її на прибережну скалу, або не скрутило нею і не поставило впоперек ріки.

Глянув одним оком на вуйка — бачу, він теж неспокійний, роззирається на всі сторони — видно, прочуває щось недобре...

Як можу, так держу дарабу на середині ріки. Так, тут удержу її, але, що буде з дарабою на гострому закруті Черемошу в Їльці? Там, напевно, занесе її Черемош на скалу й розірве на кусні, її і мене. Що сили в руках не даю дарабі наблизуватись до берега. Та не мені рівняти з силою розбурханих, несамовитих филь Черемошу.

Говорю «Отче наш» — це буде моя остання молитва, — думаю. Бачу вже закрут Черемошу й скалу над ним. Ще кілька хвилин і — кінець. А дараба ось-ось доплине до смертельного місця! Чую, не вдержу її на середині ріки. Ось, хоч ще до закруту кілька хвилин плавби, а дараба вже при березі... Потемніло в моїх очах. Хрещусь. Аж чую, щось мене ухопило попід пахи, піднесло з дараби й вергло мною на берег кілька кроків перед закрутом із скалою.

Як довго лежав я на березі, не знаю, я був без пам'яті. Коли ж очуняв і відчинив очі, побачив над собою вуйка. Не знав «біданка» чи я вже мертвий, чи ще живий. Якже ж побачив, що я відчинив очі і порухався, видно було в його очах радість, а по муркотінню задоволення.

Постояв ще якийсь час наді мною і пішов геть.

Це він верг мене з дараби на берег, а потім і сам зіштрик із неї. Я чув біль у всьому тілі і костях, не міг тої днини йти до свого дому. Перебув до другої днини в знайомих на Їльці.

А дараба з клецами Мошка пропала. Черемош поніс жидівські клеци в далекий світ.

Гуцулка

ВІДДЯЧИВСЯ

Переказала жінка Івана Молдавчука, щоб конечне зійшов якнайскоріше з полонини в село. Приїхала якась комісія з Рахова, чи маже й зі Сиготу, хотять «пани» говорити з ним, з Іваном Молдавчуком.

Почув це Молдавчук, поглянув на сонце й сказав сам до себе: «Сегодни запізно вже вибиратися в село, тай так видаться мені, нахлине незадовго буря із дощем на гори — завтра раненько виберуся в село».

Як передбачував Молдавчук, так і сталося. Щойно «покутилися», здоїли вівці і коровки й сіли в стаї до вечері, а тут блискавиці і громи, а там подули вітри й ударили дощі. Плова з бурею...

Мало спав Молдавчук тієї ночі, ні йому, ні його вівчарям не дала спати буря. Десь над самим ранком задрімав. Але скоренько прокинувся зі сну, вмився і помолився, осідлав коня, сів на нього і поїхав у Богдан, поки ще Боже сонічко не виглянуло було з-за Говерлі.

З'їхав із полонини на плай, що в'ється круто крізь темний ліс. Аж чує, щось там ніби плаче, ніби заводить, а більше таки стогне. Але це не людський, а звірячий стогін. Прислухується до того стогону, роззирається направо й наліво — і ось що бачить:

Он там повалена стара ялиця — груба, грубезна, певне буря зломил її і повалила на землю.

А під нею? Медведисько-вуйко. Видно, переходив у часі бурі лісом, може хотів вийти на плай — і якраз тоді впала зломана бурею ялиця і привалила «вуйка» своїм тягарем. І хоча в нього велика сила, але тягар ялиці ще більший. Лежить під нею і навіть уже й не пручається і не пробує видістатися з-під ялиці, лише важко стогне.

Побачив Молдавчука на плаю і ще важче застогнав. Наче просить, ніби благає рятувати його, а то пропаде, загине під ялицею.

Не роздумує багато Молдавчук, злазить з коня, підходить до ялиці — в його руках сокира; гуцул завжди має при собі сокиру — «про всеке».

Зрубує молодого бука — ним підважує ялицю — підважує раз і другий; не легко підважити грубу, стару ялицю.

Але за третім разом таки вдалося Молдавчукові підняти її. А тоді «вуйко» гульк із-під неї! Протягається, випростовується! Слава Богу, його хребта не переломила ялиця — лише привалила до землі так, що видобутися з-під неї не міг.

Радісно замуркотів «вуйко», піднявся на задні лапи, а передніми обняв Молдавчука, але злегенька, лагідненько.

Молдавчук засміявся і погладив «вуйка» по голові.

Розійшлися, як приятелі...

Сів Молдавчук на коня і поїхав у село. Там поговорив із «панамми», сказав їм, чого хотіли від нього, поорудував, що треба було, тай другої днини вертає на свою полонину.

Доїжджає до місця, де повалена ялиця, з-під якої видобув «вуйка». Бачить, поперек плаю величезний, убитий олень лежить. Прекрасні роги на його голові, лиш дивитися на них.

Але чує якесь муркотіння. Напевно, це муркоче ведмідь. І справді, он там за грубим буком — «вуйко». Ось він підходить до Молдавчука, бере лапою його руку й кладе її на роги оленя, при цьому не перестає муркотіти.

Зрозумів добре Молдавчук ведмедя, о, зрозумів.

Це «вуйко» в подяку за врятування йому життя, убив для нього оленя.

Заїхав у свою стаю, узяв із собою бовгара й другого коня, прийшли до вбитого оленя, відрубали з голови пишні роги, зняли з нього шкіру, а м'ясо порубали й поклали в бесаги та на конях привезли в стаю.

А «вуйко» стояв увесь час за буком і приглядався до їх роботи. Частину м'яса з оленя завудив Молдавчук, а решту зварив у великому, мідяному кітлі — у неділю після «покутання» вечором зробив для себе й вівчарів «баль». Заїдали, аж поза вухами тріщало, оленяче м'ясо й запивали зеленим, малярським вином.

Співам і грі в сопілку й у скрипку, не було кінця, геть аж поза північ.

Жаль тільки було Молдавчукові, що на тому «балу» не було його «вуйка».

А що ще треба сказати: того літа не показався на полонині Молдавчука ні один ведмідь — не заглядали до кошар і вовки.

Оце, що тут переповіджено «чистісінька правда» — не видумка.

Уміють і звірі платити добром за добро — віддячився і звір-ведмідь за врятування йому життя.

А, як то нераз віддячуються люди один одному? Відповідь на це питання можна найти в людських приповідках, от, хоча би в цих:

«Не дай йому загинути, він не дасть тобі жити». «Ти йому добро, а він тебе в ребро».

«Ти до нього з щирим серцем, він до тебе з гірким перцем».

«Хто твій хліб їсть, той потім і тебе з'їсть». Так то воно в людей не раз буває.

Крокоси в Черногорі

ДРУЗІ

Оповів Гриць Палашук із Ясенова Горішнього над Чорним Черемошем: Мій дедя (батько) гонив дараби — сплавлював дерево з-під Лустуна у Вижницю, а часом то й даліше... — Був керманичем. Мав не раз і небезпечні пригоди на воді, але якось Бог крив від каліцтва й смерти, що то часто чигають на керманичів на дарабах.

Аж раз якось захопила його повінь на Черемоші. Десь там у Черногорах випав нагальний дощ, змінив малі потоки в спінені річки, а ті піднесли воду Черемошів у бистрі, рвучкі й гремучі филі, а ті пірвали дарабу деді на свої плечі й понесли, як легку трісочку, як пірячко.

А на ній керманич у руках невблаганої смерти. Та він не дається їй, не випускає керми з рук, хоч вони вже в'януть, хоч із натуги піт заливає його очі. Так догнав дарабу під гору, могутню скалу, навислу над Черемошем Соکیلське. Тут і без повені нелегко прогнати дарабу. Черемош звужується і всією силою збурених филь ударяє у надбережну скалу, щоб, зробивши наглий, гострий закрут, пігнати даліше.

Аж сюди, під Соکیلське, вдалось дедеві втримати дарабу на поверхні филь Черемоша, а під Соکیلським опустили його сили, перед дараби вдарив о скелю, а задом закрутив Черемош упоперек води, — дараба розірвана, Дедю пірвали филі й потерли його кости на камінню, ніхто їх уже не позбирає і не покладе в святу землю, ніхто не заспіває йому «Вічну пам'ять».

Залишилась неня вдовою, а дрібні діти сиротами. Мені було тоді дванадцять літ. Дала мене неня за спузаря на полонину Скупову до Михайла Панькевича.

Знаєте, яка робота спузаря у стаї: держати в ній порядок, покласти все на своє місце, держати посуду в чистоті, подати, принести, віднести.

Не була це тяжка праця для мене, з усім справлявся я скоро, був поворотний і меткий, Панькевич був задоволений мною і дозволяв по обіді іти на зруби та збирати там ягоди, суниці, малини й афіни. Одної соняшної днини взяв я кошіль у руку, а в дзьоблину корж (хліб) і сир, та й пішов на малини.

Назбирав малин повний кошіль і присів під старим кленом. Полонинський вітерець уколосав мене, а сонечко приспало, я уснув. Не дивно: щоднини вечором багато роботи в стаї, тож ідеться пізно спати, а рано, перед сходом сонця, треба вже вставати.

Сплю під кленом, сниться мені, що дальше зриваю малини, але вже не сам, а разом із «вуйком». Я кладу малини в кошіль, а вуйко в рот. Та от вуйко перестає збирати малини, а підходить до мене й сягає лапою в мій кошіль і тягне з нього мої малини.

Хотів я крикнути й прогнати вуйка від себе та й пробудився. Протираю очі раз і другий. Ні, це не сон, а вуйко таки справді зовсім близенько. Мій кошіль перевернений, малин у ньому хоч би одна — всі поїв вуйко. Стоїть і приязними очима глядить на мене, тай муркоче. Видно, вдоволений. Певне хотів би ще поласувати малинами. Та кошіль порожний уже.

Тямлю добре, що я ані трохи не злякався вуйка, навіть і на гадку не приходило страхатись його, хоч правда, він звір грізний і сила велика в нього.

Піднявся я з-під клена, беру кошіль у руку й починаю знову збирати малини. Вуйко йде за мною. Збираю малини — одну жменю в кошіль, другу вуйкові. Назбирав знов повний кошіль малин і вуйка погодував ними. Оба вдоволені. Чую, я зголоднів. Витягаю з дзьоблини корж і сир, їм, а вуйко дивиться. Дав я і йому кусень коржа — з'їв. Видно посмакував йому.

Вуйко присунувся зовсім близько до мене, поклав лапу на моє плече й полизав шорстким язиком у лице, а я погладив його рукою по голові. Так стали ми оба добрими друзями.

Повернув я у стаю і розповів Панькевичеві про свою пригоду з ведмедем.

Панькевич слухав, кивав головою і підсміхався.

А потім розповів про свою першу стрічу з ведмедем тут же на цій самій полонині Скуповій. —

Було йому так із дванадцять років — був із своїм дедом на полонині. Одної днини сидів на грубій колоді недалеко корита з водою і грав у сопілку. До корита підійшли корови пити воду. Між ними був п'ятирічний бик. Був він великої сили. Зараз за коритом був тоді кількасотлітній ліс густий.

Ото з того лісу виглянув здоровенний ведмідь і захотів убити яку корову, що пила воду з корита. Та корови втекли — при кориті залишився лише бик.

Станули напроти себе два силачі — вуйко й бик.

А малий Панькевич бігом у стаю. На клинку наладована двома кулями пушка. Пушку в руки й до корита.

А там вуйко «дужіється» — борикається з биком. Намагається вискочити бикові на карк. А бик його рогами й ногами — коле й копає. Таке ще ніколи не траплялось вуйкові — перший раз натрапив на такого бика, як цей. Бачить, не вискочити йому на бика — б'є його лапами куди попаде.

А малий Панькевич?

Він націлюється на вуйка й пускає в нього дві кулі. Ведмідь реве й просто на Панькевича йде. Хто знає, що було би, як би бик не заступив дорогу раненому вуйкові. З усього розгону вдарив його рогами — раз і другий, а потім ногами в черево.

Прибіг старий Панькевич із другою пушкою і повалив ведмедя на землю. Бик штовхав рогами й мертвого вуйка — ледви відогнали його від нього.

Панькевич не був задоволений синком — сварив на нього, що поважився стріляти до ведмедя.

*

А я, продовжував далі Палащук — стрічався часто з «моїм» вуйком — збирав разом з ним малини й афини.

Прийшла осінь — розлучіння; не легко було розставатися з вуйком і залишати його в лісах довкола Скупови.

На друге літо стрінувся я знов із своїм вуйком — ходили по зрубках і збирали ягоди й малини.

Зайшов раз у стаю Панькевича Лесю Сінітович із Голов. Він мав велику пасіку й приніс Панькевичеві великий глек меду — дав Панькевич і мені величеньку блехівку (начиня з бляхи) того меду. Я і не покоштував його, а заніс мойому приятелеві вуйкові.

Варт було дивитись, як він їв той мід і облизувався, і муркотів, а з'ївши його, лизав мене в лице!

З того часу не хотів уже їсти моїх малин, ні зі жмені, ні з кошіля, — їв лише ті, які сам собі зривав.

На третє літо не пустила мене неня на полонину, мусів помагати їй у газдівстві. Не бачив уже ніколи мого вуйка, але не забув його ще й до нині.

Закінчив Палащук свою розповідь:

«Як знаєте, я неабиякий стрілець — постріляв не мало всякої звірини, але не вбив ні одного медведя. Було багато нагод покласти трупом «вуйка», але на це не було в мене серця. Уздрівши вуйка, пригадував собі свого приятеля на Скупові й не було охоти потягнути за курок рушниці».

Легіник

«РИБОЛОВИ»

Оповів Василь Мороз із села Голов:

«Кожний верховинець любить не лише своє газдівство, але й ще щось поза ним. Один любить стрілецтво, другий ватажство, ще інший бутинарство, чи гонення дараб на Черемоші й таке інше.

А я полюбив риболовство — день і ніч ловив би пструги. Як знаєте, я літую щороку нище Лудови над річкою Пробійною — там у мене невеличка полонинка й стая.

У Пробійній, там ген у «горіщах» за присілком Гриневої, Шикманами, було стільки пстругів, що можна було ловити їх навіть голими руками. Та я умів ловити пструги різними способами.

Як лише мав вільний час, збігав на Пробійну й ловив срібно-золотисту рибку.

В мене були завжди пструги: свіжі, сушені і вуджені.

Ходив я на пструги звичайно вечорами й ловив їх при світлі горіючої смоли — живиці зі смерек, на гострі вилки-ості. Часом ловив і на вудку, або закладав при березі гачки, на які ловились пструги. Була раз зовсім темна ніч, моє лучиво горить ярко, риба йде на світло, а я беру її на ості, а з остей у дзьоблину. Коли ж дзьоблина вже повна, йду на берег і висипаю рибу з дзьоблини в бесаги. Було вже в мене пів бесаг пстругів, а я ловлю їх даліше. Повно їх уже знову в дзьоблині, несу їх до бесагів.

А там над бесагами, знаєте, хто? «Вуйко»! Була це ведмедиця.

Я остовпів, не знаю, що мені робити. А медведиця не дивиться навіть на мене, зовсім спокійно витягає пструги з бесаг і їсть їх. Збирає мене лють. Чи то я ловив пструги для ведмедиці, не для себе?

Але, як відогнати її від бесаг, — криком? Чи може рванути бесаги з рибою на плечі і втікати з ними? Добре, а що скаже на це медведиця), — чи не вержеться на мене?

Жаль риби, але й варівко — небезпечно «задиратись» з медведицею.

Біда — ні сюди, ні туди.

Стою і жду, що воно буде. А медведиця з'їла ще кілька пстругів, глянула на мене, облизалась і повільним кроком пішла в ліс.

А я ловив даліше пструги. А потім завдав собі бесаги з ними на плечі і пішов під Лудову в мою стаю.

Коли ж вибрався знову над Пробійну на пструги й почав їх ловити, по-

бачив на березі медведицю. Чатувала на мене, а властиво на мою рибку.

З того часу аж до осені ловив я пструги й ділився ними з медведицею. Но лише звикли ми одне до одного, але й стали приятелями. Вона підходила близько до мене, отиралась в мене, а я гладив її голову й брав руками за шию.

Ведмедиця віддячувалася мені за пструги — кілька разів принесла була мені вбиті нею сарни, раз кусні м'яса з оленя, а раз стегно з вола.

Пізною осеню розпрощались ми обоє — я вернув у Голови, а медведиця запасшись м'ясом у осені, пішла в гавру, щоб у ній переспати зиму й щойно перед весною збудитись.

На св. Юрія «викочувався» я знову на свою полонинку під Лудовою. Не міг видержати довго, щоб не піти на пструги в Пробійній.

Першим разом не було моєї приятельки медведиці, але за другим вечором прийшла над Пробійну.

Усе літо аж до осені ловив я пструги й ділився ними знову з «моєю» медведицею — не жалував їй риби.

Це саме було й наступної весни, але коротко. Десь при кінці весни перестала ведмедиця навідуватися над Пробійну. Я догадувався, чому. Ведмедиця вродила десь у лісовій пущі мале ведмедя.

Аж по якомусь часі з'явилась над Пробійною, але не сама, а з малим «тулуком».

«Малий» не вмів ще їсти рибу, але дуже радо лизав мед, як я йому приносив, а потім їв і ягоди й малини.

Та сталось щось, медведиця не показувалась кілька днів.

Пішов я у ліс шукати її.

Довго шукав, поки знайшов її в гушавині. Лежала, стогнала й жалісливими очима гляділа на мене. Коло неї лежав її тулук і скигнів. Оглянув медведицю, не була ранена — певно боліло її щось у середині. Жаль стало мені обоїх. Назбирав я малин і погодував малою.

Пішов у свою стаю, набрав усього засушеного в мене зілля і коріння та подався в ліс до хворої медведиці.

Кілька разів заходив до неї, варив зілля і коріння і напував її виваром, зарізав баранця і годував її м'ясом із нього.

Минув тиждень, медведиця виздоровіла, приходила з тулуком і їла пструги, а за них приносила мені м'ясо з ріжної звірини.

Ані разу не сягнула лапою в бесаги по пструги. ждала, щоб я сам подав їй рибу в рот.

На наступну весну прийшов до мене над Пробійну сам медведик, тепер уже великий, рослий і сильний.

Медведиці не було, не приходила вже над Пробійну, — мабуть, хтось

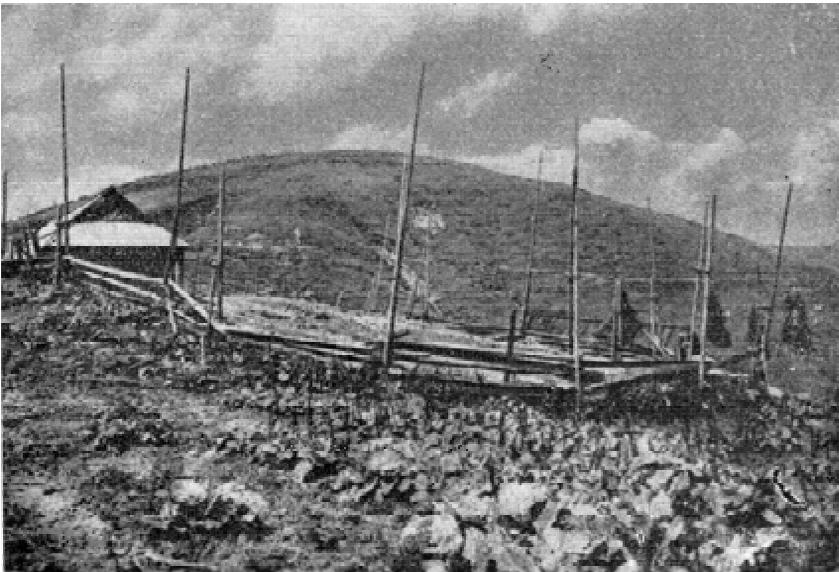
убив її.

А ведмедик держався весь час мене, кілька разів ішов зо мною на мою полонину й заходив до стаї, любив пити молоко і їсти афини. Минуло літо, минула й зима — викочувався я знов на полонинку, пішов на Пробійну раз, другий і третій, а медведика не було там, не жалував би йому й повні бесаги пстругів, але він не приходив.

Хто знає, що з ним сталось.

А я і досі не забув ведмедицю і її синка.

Так воно так, годні газдики й пишні газдиньки, буває, що й звір може бути чоловікові вірнішим приятелем — закінчив свою розповідь Василь Мороз із Голов.

Кошера на полонині

ЮРІЙКО

Вислав раз дедя свого найстаршого синка Юрійка на полонину Скупову відознати маржину, чи не верглась між неї бола, чи не напастує її ведмідь та вовки, чи не добираються до дроб'єт-овець та чи все там миром і по-божому?

«Нарідився» — зібрався Юрійко, як у неділю до церкви — на голову взяв святочну кресаньку з «хробачками», трісунками й павами, на біленьку, як сніг сорочку надів киптарик, а поверх нього крашений на червоно сердак-байбарак, червоні портіниці, натягнув на себе й прикріпив їх ременем-чересом, ноги вбув у легкі постіліці.

У руки візьме мосяжну бартку-топірець. Зовсім як легінь буде, хоч йому щойно чотирнадцять років наступило.

Легінь? Та ні. Щоб легінем бути, на це потрібне ще щось. А що ж би, як не пістоля?

Підходить Юрійко д' дедикові. Примильно заглядає йому в очі. «Дедіку, годний та пишний, просю тебе, позволь мені взяти з кліти пістолю — позволь, позволь, уклінно просю тебе».

Поглянув дедя згори на свого синка, покивав головою, не сказав ні слова. Задумався. Напевно, подумав: оце права рука моя має бути, рік, два й легінь, мій Юрійко — допомога в газдівстві і на полонині — що ж, нехай замолоду привикає і до пістоли і до пушки, без того не жити гуцулові...

Підсміхнувся і сказав:

«Бери, бери пістолю, але вважай добре й пам'ятай, що чуємо не раз у церкві:

«Хто чим воює, від того й гине» ... —

«З віскоком» побіг Юрійко в кліть, взяв із клинка пістолю і то ту з двома рурками й двома кулями й заклав за черес. На додаток перевісив ще й через плече порошницю. От тепер він справжній легінь. Неня дала в дзюблину хліба-корж і вуджене м'ясо до нього — «будженицю» і Юрійко, сказавши своїй «старині» здоровенькі були», а стариня йому: «Здоров гости й миром си вертай» — пішов на Скупову.

Не пішов плаєм, ним дальше й обхідно — піде почерез ліс Кривий, стежкою.

Іде понад Чорну Річку, а потім звертає на стежку, що йде лісом на полонину. Стежку цю протоптала лісова звірина, продираючись крізь лісову гущу

до води в річці. Темно тут — ліс буковий, низом молодий гущівник — де-не-де й смереки. І тиша тут — лише вірхів'ям дерев колише вітерець з полони-ни.

Юрійко, хоч стежка спиняється все вгору і вгору так, що аж дух запирає, веселий, бадьорий, якби йшов на храм у Красноїлю або у Ферескулю.

Вийде на полонину на Скупову й побачить з неї половину гуцульського зеленого світу! «В полонинці веселенко — в полонинці файно...» Про якусь там немилу пригоду й не думає, це йому й на думку не приходить. Аж тут нараз, що це там перед ним на стежці? Що, що це? Аж — це ж «вуйко» — «бурмило»! «Бігме» — він.

Стоїть, заступив Юрійкові стежку. Що ж діяти йому? Пристанув, як же йти? Просто на вуйка? Ні наперед, ні назад...

А вуйко? О, він іде вже, повільними кроками, «суне» просто на Юрійка. А Юрійко й не думає втікати.

Раз, нема куди, друге — воля Божа, що буде, те й буде.

А вуйко вже коло Юрійка.

Думає Юрійко: «От, от, піднесеться на задні лапи, а передніми пригор-не мене д' собі й лиш кісточки затріщать»...

А вуйко, не його, а його бартку, вириває Юрійкові з руки й підносить у гору.

«Ага, — думає Юрійко, — вдарить нею по моїй голові й буде кінець мені».

Але ні, вуйко держить топір у лапі й не б'є ним Юрійка.

Подержав його якийсь час, щось подумав і верг його далеко в «гущівник». Стоїть і глядить на Юрійка, — муркоче щось під носом.

Юрійкові стало жаль топірця. А може піти би в гушавину по топорець? Але, що на це скаже вуйко?

Все одно, піде! І направивсь зі стежки в гущівник.

Поступив кількома кроками. А вуйко заступає йому дорогу, відтручує назад на стежку й іде сам туди, куди закинув топір.

Приносить його і подає Юрійкові — подає і ніби підсміхається.

Вийняв Юрійко з дзьоблини «будженицю» і подав вуйкові — хвилина й вуджениця зникла в паші вуйка.

Дав Юрійко йому ще й свій корж. А потім погладив вуйкову стрепіхату голову.

Розійшлись, як два добрі приятелі. Вуйко «долів» на річку, Юрійко «горі» — на полонину.

Але Юрійка ждала ще одна пригода. Видно, це вже якась така дивна днина. Ото, як був уже недалеко під полониною, перейшов йому дорогу вовк — чи, як його називають гуцули, — «малий», відріжнючи від великого вуй-

ка. О «малий» мусить згинути з руки Юрійка!

Правда, оба, вуйко і малий, шкідники. Але «вуйко» вб'є одну «штуку» і нею вдовільняється, а «малий» залізе між вівці, та й десять овечок і баранців «постинає».

Сховався Юрійко за грубу смереку, в руці пістоля. Жде. Ось «малий» уже близько. Юрійко націлюється в нього — стріляє — пускає у вовка дві кулі.

Цільно стріляв.

Вовк поступив кілька кроків і перевернувся на стежці.

Радіє Юрійко, як би його хто на сто коней посадив.

Але шкіра з вовка в літі до нічого, вона добра тільки в зимі. О, шуба з вовка, убитого зимою, найтепліша з усіх шуб.

Юрійко відрізав з «малого» тільки вуха і сховав у дзьоблину, на доказ, що справді убив вовка.

Мав, мав Юрійко що повістувати — розповідати на полонині про свої пригоди в лісі.

Мав що розповідати й своїй старині, дедеві і нені, як вернувся до хати.

Дедя слухав уважно сінка, а потім сказав:

«Медвідь не каже людям нічого, якщо в них порожні руки, але лютиться, коли побачить у них топір, або сокиру. Тому то старі, досвідчені люди, побачивши здалеку медведя, опорожнюють свої руки, відкидають усе, що в них мають».

По хвилині спитав Юрійка:

«А, звідкіля дув вітерець, як ти йшов лісом?»

«З полонини, з полонини, віяв», — відповів Юрійко.

«Ну, то твоє щастя, — сказав дедя, — бо як би був дув від тебе в сторону ведмедя, то він занюхав би був стрільний порох у тебе й убив би був тебе».

А що вбив вовка, за це дедя похвалив Юрійка й погладив по голові. А неня дуже гордилась сінком і називала його вже своїм легіником.

В ЗЕЛЕНІМ НАД ЧЕРЕМОШЕМ

Хто як хто, а Іван і Єлена Маковійчуки гуцули в присліку Жаб'я в Зеленому не забудуть ніколи Різдвяних Свят, що їх провели кілька літ до першої світової війни.

Жили Маковійчуки в Зеленім над рікою Чорним Черемошем. Там у закутині на закруті Черемошу, на лужку, стояла їх хата, а при ній комірчина й кошира на маржину.

Не були багаті, але все таки, як казала Єлена «якось в'язали кінці до купи» й жилося їм несогірше.

Четвірко діточок було в них, найстарший з них звався Микольцьо. Було йому вже дванадцять років. Він — це була потіха батьків. Був першим у школі, хвалив його вчитель, любили люди в селі.

Розумний і послухний був Микольцьо.

Маковійчук літом вівчарив на полонинах, а зимою «бутинарив» — працював при зрубі дерев у лісах. Вівчарити не було тяжко, бувало й весело, бо де ж може бути веселіше, як не на полонині?

Але праця в бутині дуже важка й «варівка» — небезпечна. Не один бутинар ставав калікою або й гинув, привалений деревом.

Але Маковійчука якось Бог «крив» досі від лиха і нещастя.

Аж прийшла та зима кілька літ перед першою війною.

Зима в наших горах: це краса й чари, заворожений світ. Десь там поза горами в зимі все біліється, а тут ні! Фої дерев теж покриті грубою верствою білого снігу, смереки і ялиці тут і зимою зелені. На білій верені зелені смерек і ялиць.

Краса і чари — казка гір.

А Черемош тут не тихне і зимою, не дає заморозити своєї води, клекоче, шумить, гуде й гримить. Якраз тут біля хати Маковійчуків він дуже рвучкий і бистрий, мусить виминати високу й тверду скалу, яку не міг пробити.

Так бувало тут: Іван працював у бутині, а його Єлена дозирала домашнього газдівства, не сиділа ніколи з заложеними руками — «кутала» маржинку, пряла повісма і вовну, ткала полотно й сукно, шила дітям сорочки й сердачки, готовила їжу.

Добре, що вже Микольцьо не в одному виручав єї.

Так було й тієї передвоєнної зими — було все «миром». Єлена і діточки дожидали дедю з бутину. Прийде перед Різдвом, принесе зароблені гроші,

У Зеленім над Черемошем

буде за що справити Різдвяні свята.

А воно сталося зовсім інакше.

Було ще до Різдва тиждень або й більше, аж тут приносять Маковійчука на ноші до його хати.

Заломала руки Єлена, заголосили діти.

Бо воно так у горах, у бутинах. Завдають бутинарі смерекам ялицям смерть, повалюють їх на землю. А вони мстяться на своїх ворогах — калічать і вбивають їх.

Так сталося і з Маковійчуком. Зрубана ним ялиця упала йому на ноги і сильно потовкла їх — щастя, що не поламала. Але ж не скоро стане на них — це він добре знає.

Оце до Святого Вечера вже лише три дні, а Іван лежить на постелі і стогне з болю. А Єлена журиться. Так, на її Івана впала ялиця, а на неї і діточки, і жура.

Ще день-два й Святий Вечір, Різдво Христове, рокове, велике свято. В других людей будуть на столі дванадцять страв, а в неї нема грошей, щоб купити муки на пиріжки, ні цукру до куті, ані свічок. Які ж це свята будуть?

Вечір. У хаті Маковійчуків тихо й сумно. Погасає вже й ватра в печі — пора спати йти.

Приклякла Єлена з діточками перед образом Пречистої Діви — заносить гарячі молитви до Неї.

Найменша з дітей, Настунька, закінчує молитву:

«Боженьку, добрий, дай дедикові здоровля, а мені й нам усім поможи рости на потіху дедеві і нені».

Поснули діти — Єлена не могла вснути з жури. Не спав і її Іван з болю в ногах.

Другої днини рано дала неня Микольцеві поснідати й сказала збігати в Красник до тітки — тітка переказувала, що має дуже добру масть на потовчені ноги деді.

Зібрався Микольцьо, взяв у руку топірець і пішов у Красник. Сніг на дорозі великий, але морозу великого нема.

Скоренько сходив до тітки, взяв масть у дзюблину й вертає д' хаті — спішить, щоб скоро подати нені масть для деді.

От він уже й недалеко хати. А тут напроти нього їде хтось на санях — якийсь пан — коні біжать бистро й подзвонюють колокольцями й дзвіночками.

Аж із корчів над Черемошем вилітає дикий когут готур. Злопотів крилами й закричав, коні сполошилися, скочили вбік, і сани перевернулися. Пан простягся, як довгий в снігу на дорозі.

Були би коні пігнали Бог знає куди з порожними санями. Але задержали їх люди. Пан піднявся з снігу й пішов до саней з кіньми, що вже заспокоїлися були.

Микольцьо підійшов до місця, де лежав пан, що випав був із саней.

Глядить, а там на снігу чорний «портфель» — видно випав панові з кишені.

Підняв його й біжить за паном. Держить портфель високо в руці і кричить.

Та пан не чує його крику. Ось він уже сидить на санях, коні рушать зараз у дорогу.

А Микольцьо біжить що має сили в ногах і кричить: Був би пан поїхав без портфелю, якби не ті люди, що задержали сполошені коні. Вони сказали панові, що он там біжить якийсь хлопець з чимось чорним у руці. І пан не поїхав!

Микольцьо добіг задиханий до пана і подав йому портфель.

Пан усміхнувся, відчинив портфель, вийняв із нього один папір і подаючи його Микольцеві, сказав: «Дякую тобі гуцулику».

Микольцьо пізнав зараз, що той папірець, це сто золотих і не хотів його брати від пана.

Та пан упхав йому його за сердак.

Розговорився з Микольцьом, розпитав, як називається, чий син і де мешкає?

Микольцьо розповів панові всьо, розповів і про нещастя деді, та що несе для нього масть від тітки з Красника.

Пан записав собі щось у нотесі, подякував ще раз Микольцеві за портфель і поїхав.

Микольцьо не йшов, а біг, щоб скоріше до нені.

Подав їй масть для деді, а потім вийняв із чересика сто золотих і подав їй. Неня не хотіла своїм очам вірити. Сто золотих!

Микольцьо розповів, як і від кого дістав їх.

Та на цьому не кінець ще.

Десь пізнім уже вечером заїхав перед їх хату другий пан. А був це лікар із Жабя. Це прислав його той пан, що дав Микольцеві сто

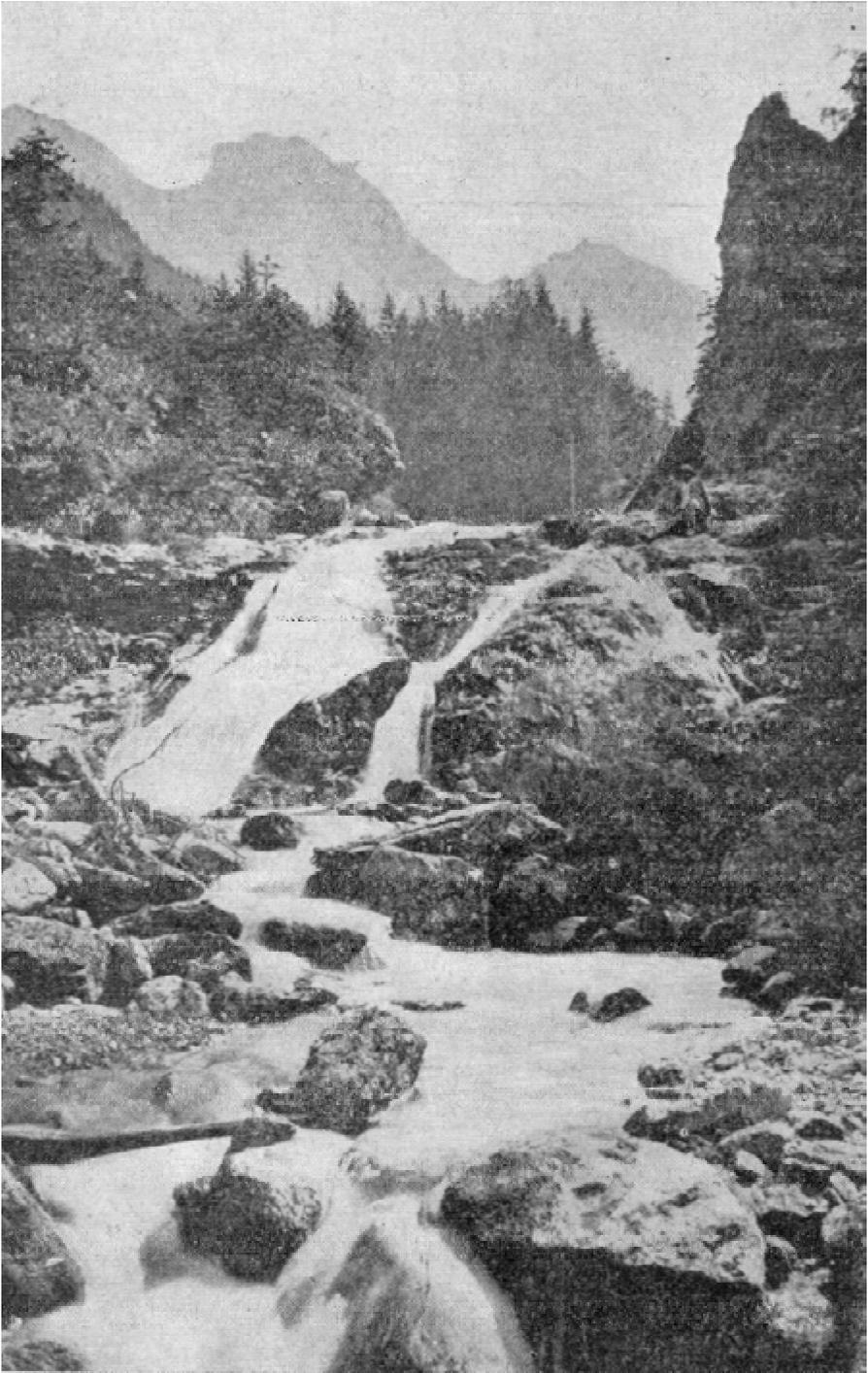
золотих. Доктор привіз ліки для Маковійчука таї ще подарунки для дітей.

На Святий Вечір було у Маковійчуків усе так, як у других людей. А найважнійше, що Маковійчук не стогнав уже. Вправді не міг ще встати з постелі, але, хоч і лежачи, колядував із своєю Єленою і з дітьми... «Нова радість стала, яка не бувала», — співали всі разом. І раділи, і тішилися ... —

А той пан, що дав Микольцеві сто золотих, то був граф Баворовський, власник карпатських лісів понад Черемошем — лікар же, то був доктор Невестюк, лікар у Жаб'ю.

Колядники

Водоспад «Гук»

ОСВОЄНИЙ ВЕДМІДЬ

Було це там, «де Черногора сумно угрів край витає», де «Чорна Тиса шумно Білу доганяє», — по ту сторону Говерлі, на закарпатській Гуцульщині.

На полонині під Петросом літував із маржиною газда Василь Чопей. З ним був там і його синок Іванко.

Не міг Іванко натішитись, що неньо взяв його на полонину! Тут він «бизівно» вздрить «вуйка», що то про нього й пригоди з ним так багато вже чув.

О, його дуже кортить побачити того вуйка, хоч добре знає, що це не дуже безпечно стрінутись з ним. Але чув, як повістував той Жебуньочка, що заходив не раз до його ненья.

А він повістував ось що:

Десь там за Черногорами, по «ляцькім» боці, як кажуть, є така місцевина, Перкалаб, звідки випливає ріка Білий Черемош.

Там ліси такі, що в них відколи світ не була людська нога. Вікові ліси, рука людська не рухала їх ніколи. Росли буки, смереки й ялиці — падали на землю зі старости, або валили їх бурі, гнили, а на них ріс молодий ліс — і так у безконечність.

У тих лісах мала звірина своє пристановище й сховки, а вже найбільше було там ведмедів, аж кишіло від них. Там вони родились, туди й заходили на старість гинути в недоступних нетрах.

Трохи понижче Перкалабу над річкою була місцевість Голошина. Там жив багатий газда Дмитро Заяць. Мав багато дітей — між ними був одинадцятилітній синок Петрик.

Заяць куди б не йшов, не розставася з пушкою; за чересом був у нього пістолет і довгий ніж, у руках важкий, сталевий топір. Такі були давно часи в горах — без зброї не виходи з хати. То ведмідь, то вовк, то рись «штрикне» на тебе.

У хаті на клинку була в Заяця теж зброя.

Петрик умів добре стріляти, та й цільно стріляв, але, розуміється, не до «вуйка». Лише досвідчений, старий стрілець мав «право» стріляти до ведмедя.

Петрикові щойно недавно проминуло одинадцять років. Де ж йому йти з стрільбою на вуйка?

Аж тут одної днини в саме полудне побачив Петрик «вуйка», а той зак-

радався до пастівника з баранами, яких залишив дедя при хаті на випас. Під осінь поріже їх, м'ясо завудить на зиму, а шкіри будуть на кожухи й киптарі.

А тепер он ведмідь залізе в пастівник, уб'є одного барана й затягне в ліс.

Коло хати Петрик сам, неня забрала дівчаток із собою — пішли збирати гриби і ягоди, а братики Петрика граються десь там на царинці.

Ведмідь уже ось-ось буде в пастівнику, Петрикові жаль дуже барана. Не думав багато, верг патик, що його тесав і бігом у хату.

Здіймає з клинка «фузію» — знає добре, що вона наладована двома кулями — вибігає з нею на двір, стає за грубим буком — з-за нього не бачить його вуйко — націлюється у вуйка — один вистріл, за ним другий — Петрик знає де «цілети» у вуйка, треба під лопатку, в серце

Вистрілив обі кулі і вноги... Знає, що пострілений вуйко має ще настільки сили, щоб кинутись на стрільця і поторошити йому ребра або й убити.

Забіг за вугол хати. Заглядає, а вуйко піднявсь на задні ноги, зробив кілька кроків, заревів і повалився на землю.

Радошам Петрика не було краю, хоч трохи побоювався деді — буде сварити за пушку. Воно й так було, дедя сварив, але не дуже. Мабуть був гордий, що має такого синка, але цього не давав пізнати по собі. —

Оце «затемив» собі добре Іванко на полонині під Петросом. Не боявся вуйка Петрик Заяців, то чому мав би його лякатись Іванко Чопейв? — Кілька тижнів перебув Іванко на полонині, а вуйка не довелось ще йому побачити. Це дуже смутило його.

Одного ранку пішов із ненем «перейтись» по полонині — зайшли в сиглу — почули там, якби дитячий плач. Підходять туди, звідки чути той плач. І що там побачили?

Оце мале ведмедя-тулук бігає, нюхтить, ніби чогось шукає і видає з себе плаксивий голос. Неньо каже: це певно хтось убив його маму, а воно, сирітка, шукає її і плаче.

«Неню, прошю тебе дуже, злови його для мене», — говорить Іванко й примилується до неня. «Просю, прошю, злови ту сирітку! Я тобі поможу зловити її».

Немало набігались по сиглі й намучились, поки вдалось старому дістати нещасне ведмедя в руки. А воно не давалось, пручалось, драпало й кусало.

Але Чопей, діставши його в свої руки, держав міцно, а щоб не драпало й не кусало, завив його в сердак, що зверг зі своїх плечей.

Приніс Чопей ведмедика в стаю. Іванко не міг натішитись ним, але скоро засмутився — тулук не хоче нічого їсти, лише квилить, пищить, плаче.

Другої днини найшов Іванко рiг iз вола, налив у нього молока й дає ведмедиковi «ссати». Почав тулучок ссати молоко — Іванко зрадiв.

По якомусь часi ведмедик починає сам домагатись молока, як лише згоднiє, пiдходить до Іванка й видає зi себе жалiсливий голос.

Почав Іванко давати йому меду, мiд дуже йому смакував. Збирав i ягоди, малини, суницi для ведмедика — це теж вiн зi смаком заiдав. Вродила вiвця пiзнi двi бiлi ягнички — Чопей узяв їх у стаю. Ягнички, як звичайно, бiгають по стаї, скачуть, граються. Ведмедик глядить на це, а потiм починає за прикладом ягнят бiгати, скакати, гратись з ними й з Іванком.

А потiм навчив Іванко свого ведмедика рiзних штучок, а навиць i танцювати. Неньо пригравав їм до танцю на сопiлцi.

Весело бувало в стаї Чопея.

Почав Іванко брати ведмедя з собою i ходити з ним по полонинi — ведмедик держався його, не вiдступав вiд нього нi на крок.

Іванко й ведмедик стали великими друзями — разом уже їдять, разом i сплять. Що їсть Іванко, те й ведмедиковi смакує.

Пiд осiнь був ведмедик уже величенький.

Сходив Чопей по другiй Матцi Божий з полонини, забрав i ведмедика в село. Йшов поруч Іванка за овечками.

На полонинi спав у стаї з Іванком, у селi не мiг уже спати в хатi. На це не позволяв Чопей. Улаштував для нього логовище в колешнi. Удень бiгав по подвiр'ю, вiвцi й корови звикали до нього, не втiкали. Тiльки конi довший час форкали й утiкали геть, але й вони пiзнiше зжились з ведмедем. Зближалась зима, медвiдь увесь час був тепер голодний, вiд рана до вечора лишень би жер. А тої ночi, коли впав на гори снiг, а за тим потиснув i мороз, ведмiдь, як уснув, так спав до весни.

На тиждень чи два перед весною пробудився i вилiз iз свого логовища на Божий свiт.

Перший привiтав його, хто ж би, як не Іванко?

А його ведмедик вихудiв за зиму й ослаб, що ледви може ходити. Взявся Іванко вiдгодувати «бiданку».

І вiдгодував.

Коли прийшов полонинський вихiд, ведмiдь був уже ситий i сильний. Пiшов iз Іванком знову на полонину пiд Пестрос.

Радiли оба — Іванко й ведмiдь. Де ж може бути краще й веселiше, як не на полонинi?

Іванко не пускає нiкуди вiд себе свого «Юрка», як називав вiн ведмедя. Іванко був цього лiта вже молодшим вiвчарем, ходив iз вiвцями по полонинi, ходив iз ним i його Юрко.

Юрковi не приходило й на думку зачiпати моржину, або вiвцi — цього

він не вмів, їв те, що йому дали, а вже найбільше смакували йому солодкі ягоди.

Але цікаво: нічого не лякався, але почувши десь стріл, так зараз шукав сховку, біг у стаю, або лягав при ногах Іванка.

Якщо Чопей дозволяв, то брав Іванко Юрка в сигли й на зруби збирати малини. Ходили оба й до потока ловити пструги.

Та що ж, полонинське літо коротке скінчилось і треба було йти в село.

Але того року була осінь довга, погідна й соняшна.

Іванко не мав пильної роботи при хаті, брав Юрка з собою на «проходи», а найчастіше йшли на Тису й ловили там пструги. Бувало, що Юрко наловлював їх більше, як Іванко. Спав Юрко вночі дуже чуйно, нікого був би не пустив на подвір'я.

А навіть і в днину, як хтось чужий відчиняв ворота на подвір'я, Юрко був уже при ньому й не пустив на подвір'я, поки не з'явився хтось хатний.

Була раз темна, дощева ніч. У домі Чопея спали вже всі твердим сном, спав і Юрко в своєму, леговищі в колешні.

Нараз почув якісь притишені кроки на подвір'ю. Прислухується і чує хтось іде до загороди, де були Чопеєві коники карі, як соколики.

Зривається з леговища ведмідь і як кіт тихесенько йде в сторону загороди. Бачить двох людей. Так, але знає, що при них зброя, занюхує порох. Можуть пострілити його. Та цього не буде! Не йде, а сунеться по землі. Ось він уже при нічних гостях. Добре, що вони близько один одного. Правою лапою за ноги одного, лівою другого й оба вже на землі, а Юрко на них. Тепер починає ревіти на весь голос.

Побудились всі в хаті Чопея. Біжать зі світлом у руках.

Прибіг Чопей перед загароду й побачив, що там було. Зараз догадався, що воно таке:

Це два злодії, цигани, або волохи, хто там їх відрізнити одних від одних — вони ж подібні до себе, як дві краплі води.

В кожному разі, це чужі люди, в нас не було злодіїв! Злодієм бути, це ж найбільша ганьба і сором!

А Юрко лежить на злодіях і глядить у очі Чопея, як би питав, що має далі з ними робити?

Чопей казав Іванкові прикликати найближчих сусідів. Коли ж ті прийшли, Чопей дав знак ведмедеві, щоби зліз із злодіїв, а тоді зв'язали їм руки й відвели над Тису. Як досі ніхто їх не знав і не бачив, так і від тепер ніхто за них не почув.

Що сталось з ними, це знали лише Чопей і його два сусіди.

Зі злодіями була в нас давно коротка справа.

Злодій жив і крав, поки не попав у руки людей.

Прийшла зима — ведмідь запов знову в зимовий сон і спав до весни. А на васну, на св. Юрія — полонинський вихід.

Заспівав Іванко:

«Ой добраніч, моя нене, добраніч, добраніч,
Я вже іду в полонинку з овечками на ніч».

І пішов. А з ним і його Юрко.

А в полонині веселенько — в полонині «файно», — як у Божому раю. Та, як кажуть — «біда не спить», найде людину й на гладкій дорозі.

Оце одної днини заходять у стаю Чопея два жандарми, кажуть, в тебе є ведмідь, по наказу влади маєш відогнати його до Сиготу, повітового міста.

Чопей не хоче про це й слухати, каже, що цього ведмедя він вигодував і освоїв, то ж він є його й ніхто не має права до нього!

На це відповідають жандарми, що всі тут ліси цісарські і вся звірина в них власність цісаря, що живе у Відні.

З чим жандарми прийшли, з тим і відійшли — Чопей сказав, що ведмедя не дасть нікому. Минуло щось кілька тижнів. А тут нараз перед стаєю Чопея вже не самі жандарми, а з ними два пани й гайдуки та катуни (вояки).

Один із панів дає Чопеєві письмо у великій коверті — на коверті печатки.

Каже, що це письмо від самого «найяснішого» цісаря, Франца Йосифа. Чопей не вмів читати, але бачить великі печатки й вірить, що це письмо справді від цісаря.

Пан каже, що цісар наказує Чопеєві в цьому письмі зараз таки, без спротиву дати ведмедя цій комісії.

Захмарилось чоло Чопея, закрутились сльози в очах Іванка. Розіслав руки Чопей і каже: «Що ж, коли така воля найяснішого пана, то беріть собі ведмедя».

Та нелегко було взяти Юрка. Даремно намагались дістати його в руки катуни й гайдуки.

Відійшли без ведмедя.

За кілька днів прийшло їх ще більше й принесли залізну клітку. Пів днини мучились поки загнали ведмедя у ту клітку. Кількох катунів і гайдуків поранив, на кількох порвав одягу.

О, якими ж сумними й жалісливими очима глядів Юрко крізь ґрати клітки.

Коли ж підносили клітку з ним, щоб завісити її між два осідлані коні, Юрко заревів так, що здавалось чатиння зі смерек опаде, ялипці похиляться до землі,

Не лише Іванко плакав, котились сльози й по лиці Чопея, плакали й усі вівчарі й бовгарі.

Минув місяць, чи може й два, дійшла в гори сумна вістка, що Юрко не живе.

Привезли його до Відня. Давали йому щонайліпшу їжу, давали й мід і різні солодкі ягоди. Він не хотів на те й дивитись, нічого не брав у рот...

А по якомусь часі найшли Юрка неживого.

Згинув із туги за горами, за лісами й полонинками та й за своїм Іванком.

ВОРКУН

Не було в Дземброні стрільця понад Микулу Готича. Яку звірину чи птаха заздів очима, те й застрелив.

А вже найбільше завзяття мав на ведмедів — не міг і сам сказати, скільки тих «вуйків» положив трупом.

Шуби з убитих звірів сушив і відвозив «за гору» на закарпатську Гуцульщину. В містечку Рахові мав знайомого купця, який купував у нього шкіри, або міняв за те, що було потрібне Готичеві.

Той купець навидів Готича, за шкіри добре платив і нераз по кілька днів гостив його в себе.

Не був Готич бідний, мав у Дземброні велике газдівство, але ним не дуже цікавився, газдівство дозирала його жінка Гафія.

Газдівство Готича були ліси й те, що в них.

За добру пушку-стрільбу віддав би був без надуми пару волів, за мисливського пса дав би корову ще й з телятем.

Оце раз під осінь привіз Готич своєму купцеві в Рахові шкіри з звірів двома кіньми. Розтерхав коні, зняв із них шкіри й поносив у хороми-сіни.

Купець просить його сідати й гоститись — дорогу ж далеку відбув, трудний, змучений і певне голодний. Треба відпочити й підкріпитись. Харчує — їсть Готич і добре, старе мадярське вино з купцем оба попивають, говорять про це й про те.

Похарчував Готич, подякував купцеві за харчунок, пішов у хороми й приніс звідти у кімнату засушену голову зі старого ведмедя і шкіру. Голову поставив на стіл, шкіру простелив на долівці.

Аж тут із кута за столом вискакує молодий пес і починає гавкати до ведмежої голови, хоче вискочити на стіл і кусати ту голову.

Ледви якось відогнав купець пса від голови, взяв її в руки й відніс у другу кімнату. Тоді пес до ведмежої шкіри. Ляг на неї і воркоче — нема сили зігнати його з неї.

Готич глядить увесь час на того пса — дуже сподобався йому — видно, молодий ще, але вже великий, як молодий вовк.

Звертається Готич до купця, чи не продав би йому того «котюжку»?

Але купець не має якось охоти позбуватись пса.

Підноситься Готич із лавиці, приступає до купця і каже:

«Знаєш що, я дам тобі за цього пса шкіру й голову з ведмедя! Твоя шкіра

й голова, а мій пес! Що ти на це скажеш?»

Усміхнувся купець, подав руку Готичеві й сказав: «згода».

Кликнув на слуг й казав принести з пивниці дві пляшки доброго, старого вина.

Приніс слуга мохом оброслі пляшки з вином і поклав на стіл. Купець усміхаючись, каже:

«Стокмились» — зробили згоду, тепер належиться випити «галдамаш» — могорич, чи, як ще інакше кажуть — «літкуп».

Наливає в пугарі золотистого вина, п'є до Готича, Готич до нього. П'ють вино й один одному оповідають свої пригоди.

Оповідляє купець, як то раз, коли віз шуби з звірів у Дебречин, напала була на нього тічня голодних вовків.

Звіялась була сніжна буря, світу не було видно. А тут із усіх сторін вовки. Одні намагаються вискочити на сани, другі прискакують до коней. Коні женуть разом із бурею — він стріляє у вовків — вистріляв усі кулі. Що ж даліше? Скидає по одній шкірі з саней між вовків — це їх трохи задержує — рвуть зубами шкіри. Так скинув із саней усі шкіри. А даліше?

В нещастю — щастя: Один кінь упав. Слуга скочив із саней і відрізав упряж із нього, а потім на сани й даліше поїхали одним конем, а вовки кинулись на впавшого коня і це врятувало мені і слугі життя. Заїхав я у Дебречин без шкір і без одного коня. Ба й другого коня залишив там — ним не можна було вже їхати. Купив нову пару коней і так вернув у Рахів.

Буде вмирати й не забуде тої смертельної пригоди з вовками.

II

Готич оповідав про свої стрілецькі пригоди, передусім із ведмедями. Ото одної неділі пополудні не сиділось йому чомусь у хаті. Взяв пушку на плечі й пішов у ліс. Пішов понад потік. Побачив, як ведмідь ловив пструги й заїдав їх. Підійшов до того ведмедя на відповідну віддаль і вистрілив у нього раз і другий — ціляв під лопатку в серце. Але кулі були округлі, незагострені. Тому то «вуйко», хоч поцілений напевне в серце підбігає д'ньому, стає на задні лапи, а передними хоче зловити Готича й потерти його кости.

Що ж мав робити Готич? Боронитись не має чим. Втікати, куди? Потік завалений каменяками, посовгнеться, впаде, а ведмідь вискочить на нього.

Немає ради, треба пнятись на дерево. Щастя, що недалеко була висока ялиця. Не знає, як і коли, був уже на верху ялиці. Тут не досягне його смертельно пострілений «вуйко».

Він бігав довкола ялиці, кусав її і ревів на весь ліс — страшно було слухати. А потім заревів ще раз і повалився під ялицею.

Славити Господа — подумав Готич — тепер можу злізти з ялиці.

Ага, злізеш?!

Он: там із сигли виходить другий ведмідь — це була ведмедиця. Підійшла до вбитого ведмеда, обнюхала його й заревіла.

Потім обійшла довкола ялицю й заздріла Готича на її верху.

Заревіла люто й починає драпатись на ялицю.

Пропаєв — подумав Готич.

Та, що буде, те буде, а він буде боронитись.

Добре, що в нього за чересом сталевий ніж. Не жде, щоб ведмедиця підлізла до нього, а сходить зверху ялиці до неї. І ножем по передніх лапах — раз і другий — ведмедиця реве несамовито й хоче таки підлізти вище й досягнути Готича. Так до самого ранку з неділі на понеділок не давав Готич ведмедиці підлізти до нього й дістати його в лапи.

Завзялась ведмедиця на нього, а він постановив не датись їй. Буде боронитись доки стане йому сили.

Над раном чув, що в нього вже геть вичерпались сили, хоч і ведмедиця ослабла, а з передніх її лап стікає кров.

Але не відходить від ялиці.

А, як довго ще видержить Готич на ялиці? Що буде, як ведмедиця не відступиться від неї? Готич упаде просто їй у лапи — чує, що сила опускає його, слабне.

Ось уже сонце освітило ліс — Готич на ялиці, ведмедиця під ялицею.

Нараз — що це?

Гавкіт псів, людські голоси. А може це лишень причувається Готичеві? Ведмедиця насторожилась, може втече?

Ні, не втече. Стріли один за одним. Ведмедиця прошита кількома кулями, паде з ревом на землю.

Готич бачить: це його сусіди над мертвою ведмедицею. Один із них побачив Готича на дереві, кличе, щоби злізав із нього.

Зліз — сусіди сміються, радіють: Готича врятували й ведмедицю вбили. Чи ж нема чим радіти?

Готич довідався, що це його жінка, бачучи, що її чоловік не вертає, попросила сусідів, щоб ішли на розшуки за ним.

Уночі не могли йти в ліс, мусіли ждати ранку. Забрали пушки з гострими кулями на плечі, взяли котюг з собою і пішли.

Бог поміг найти Готича й урятувати від ведмедиці.

«Так, так — сказав Готич, урятували мене. Але ж це Бог покарав мене за це, що вибрався на полювання у святу неділеньку. Та, Він, наш Госпідко милосердний, не покарав мене смертю, а так лишень трохи настрашив і повчив шанувати Божу неділю».

З того часу не взяв би за жодні гроші пушку в руки в неділю, чи свято.
А раз мав ще й таку пригоду:

Внадився був ведмідь на його полонину й робив багато шкоди — вбивав маржину.

Мусить Готич покарати його за це. Мусить убити шкідника.

Але той ведмідь був старий і дуже хитрий — нелегко було вислідити його. Наскакував ненадійно на маржину, вбивав вола, чи корову й затягав в густий ліс.

Щойно при кінці літа вдалось Готичеві стрінутись з ним.

Поціливав добре з пушки в саме серце.

Але ведмідь старий, сильний. Спливає з нього кров, а він на задні лапи й на Готича. Ось-ось дістане його в свої лапи.

Що робити, як рятуватися?

На щастя ведмідь, витягаючи лапи по Готича, роззявив рот. Готич тоді запхав йому в пащечку свою пушку, як лише міг, глибоко.

А сам у ноги.

Ведмідь вовтузиться з пушкою. «Виплював» її з кров'ю, а тоді потер її на кусні — за той час Готич був уже далеко від нього.

Переждав якийсь час. Потім почав підходити на те місце, де залишив ведмеда. Підкрався до нього, як злодій до чужої комори.

Підійшов д' вуйкові, лежить простягнений на землі, не дише, а недалеко поторощена на кусні пушка.

А раз було таке:

Полудне — на полонині — йду з пушкою на плечі, в ній кулі.

Аж бачу: ведмідь «виштрик» на мого бика — їде на ньому й товче лапою в голову межі роги.

Стріляти? Та, ба, це полонина, ніде деревини й ліс далеко — пострілиш ведмеда, а він загоряча кинеється на тебе й ти пропав, нема де скритись, ні на дерево вилізти.

Нема ради, нехай уб'є бика, а там уже воно якось буде. За бика буде «вуйко». І так воно було. Ведмідь убив бика й тягне його в ліс. А я назирцем за ним. Затягнув бика в гущавину, з'їв з нього, що з'їв — не багато, видно не був дуже голодний. Прикрив м'ясо з вола гіллям і чатинням і, муркотячи задоволено, пішов на потік запити тепле м'ясо холодною водою.

А я найшов недалеко дерево, виліз на нього й ждатиму, коли «вуйко» зголодніє і прийде до «свого» м'яса.

Певно прийде аж вечером. Нічого, добре, що ночі тепер місячні, ясні. Перед вечером був я вже на дереві. Зайшло сонце, на небо вплив місяць, замиготіли зірки — ясно, як у днину.

А вуйка нема. Та, він прийде.

Чую, хрупотить щось — ведмідь має тяжкий хід.
Ось він уже коло м'яса.
Ну, вуйку, не будеш його їсти — шепотом говорю до себе.
Стріляю — пускаю у «вуйкове» серце одну кулю, за нею другу. Це тобі, вуечку, за мого бика.
Ревів вуйко, метав собою аж у кінці ляг на землю, щоб уже не встати з неї.
Другої днини зняли ми з нього шкіру, а м'ясо з вола завудили.

III

Отак, господар дому й Готич попивали винце, курили люльки й згадували колишнє.

А песик лежав на ведмежій шкірі, ніби спав і дрімав, а все щось воркотів.

— Оцього песика назову Воркуном, — сказав Готич.

Пробував господар-купець зігнати «Воркуна» зо шкіри, але хіба би силою відривати його з неї. Залишили його на ній до ранку.

Готич перебув у Рахові три дні — одні шкіри продав, другі виміняв за те, що було йому потрібне, попрощався з купцем і пустився в поворотну дорогу.

Воркуна присилив до коня на довгий ремінь. Не дуже радо хотів він залишити свого дотеперішнього газду.

Щасливо, без пригод, повернув Готич у свою Дзембраню.

IV

Воркун освоївся і привик до Готича. Готич полюбив його за розум і второпність.

Діждали люди весни, пішов Готич на свою полонину й узяв з собою Воркуна. Воркун уже великий — дорівнює величиною вовкові. Скоро навчився ходити за вівцями, а вночі не допустить до «кошери» з вівцями не то одного, але й хоч би кількох вовків.

А раз таки загриз вовка, хоч і сам потерпів немало — вовк добре й завзято боронився і покусав Воркуна. Але він скоро вигоїв свої рани й даліше «воював» з вовками.

Раз було на полонині Готича багато сміху. Вночі закрадався до загороди з вівцями голодний вовк. Воркун підсунувся до нього нишком-тишком і вискочив на нього. Зловив зубами за вухо й «їде» на вовкові. Позривались вівчарі і бовгарі, біжать за вовком і Воркуном на ньому, а Воркун так «керує» вов-

ком, щоб загнати його в стаю. І таки загнав.

Диво: знане ж, що пси бояться вовків, зачувши їх, виють, утікають і криються. А Воркун ані трохи не має страху перед вовками. Не було днини, щоб Воркун не «вполював» щось — то дикого когута готура, то курочку, то куницю, чи видру — все те приносив, клав перед Готичем і ждав від нього похвали, погладження по голові або дозволу покласти голову на коліна Готича.

Не раз говорив Готич, що за такого пса варто не одну, а дві шкіри з ведмедів дати.

А вже до ведмедів, то певно другого пса такого, як був Воркун, не найти було в усіх Карпатах!

На милю — дві зачув, чи, властиво, занюхав «вуйка». Занюхав, то не гавкав, не видавав із себе голосу, лише брав зубами за штани Готича й вів туди, звідки занюхував ведмедя.

Підкрадався до нього, сунувся на животі, підповзував, а тоді нараз був уже на хребті «вуйка». Той ревів, кидав собою на всі сторони й намагався струснути зі себе несподіваного ворога, але це ніколи не вдавалось. Воркун держався ведмежого хребта зубами й пазурами.

Підходив Готич і пускав кілька куль у серце ведмедя. Хоч ведмідь не гинув зараз, а ставав на задні лапи й хотів дістати в них Готича, та Воркун держався дальше його хребта.

Злазив із нього, коли той валився мертвий на землю.

Ждав, аж Готич вийме з ведмедя серце і легені і дасть йому з'їсти. О, варто було бачити, з яким смаком заїдав їх — їв і облизувався. З тим вискакуванням Воркуна на хребет ведмедя, це була певне пригадка його спання перший раз на шкірі ведмедя в Рахові.

Але раз могло бути дуже зле з Воркуном. Ото, вискочив був на хребет одному ведмедеві, а той перевернувся на землю і почав качатись з Воркуном — раз він, раз Воркун, наверху. Був би напевно задушив Воркуна в своїх лапах. До того Готич не міг стріляти, міг же замість ведмедя поцілити Воркуна.

Щастя, що мав у руках важкий топір. З ним кинувся на ведмедя, щоб рятувати Воркуна. Був бій на життя і смерть. Оба, Готич і Воркун вийшли з цього бою вправді живі, але так поранені і покалічені, що не легко й не скоро вилизались з ран. Довго оба пам'ятали той бій з ведмедем.

Упродовж кількох років були Готич і Воркун невідступними товаришами, не одного звіря «звоявали» й положили трупом. Не раз відвідували оба купця в Рахові.

А раз то Воркун таки врятував життя Готичеві. Було так: Готич попав у лапи постріленого ведмедя — Воркун кинувся на ведмедя, а той випустив із лап Готича й кинувся на Воркуна. За той час Готич наладував пушку й дост-

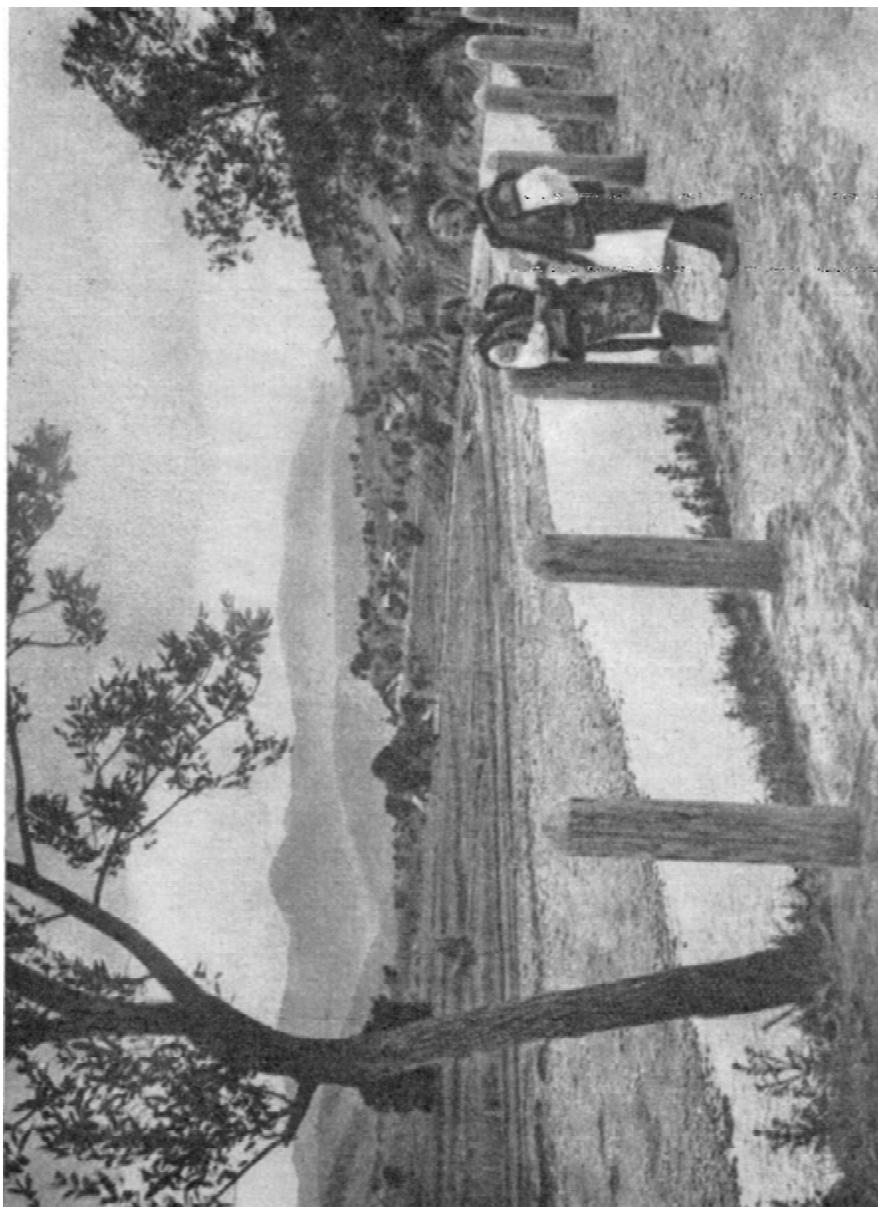
рілив ведмедя.

А кінець? Стрінули раз двох ведмедів — одного Готич застрілив, але другий розірвав Воркуна на кусні.

А одного літа згинув у лапах ведмедя і Готич.

Бо так воно в наших Карпатах — безконечна боротьба. А в боротьбі гинуть і звірі, гинуть і люди.

У Дземброні можна й сьогодні ще почути повістуння про Готича й про його котюгу, Воркуна.

З Криворієні до Жаб'є

КУНИЦІ РЯТІВНИЦІ

Село Жаб'є — серце Гуцульщини. Другого села, як Жаб'є, нема в світі. Велике воно — тягнеться від Криворівні до джерел Чорного Черемошу — його довжина приблизно 70-80 кілометрів.

Властиве Жаб'є — це Жаб'є-Слупейка і Жаб'є-Їльця, а далі присілки. Важніші з них — це Жаб'є-Магура, Жаб'є-Синиці, Кривополе, Дземброня, Бистрець, Зелене, Явірник. Бендзарівка. Присілок Зелене віддалене від Жаб'є-Їльці 18 км.

Перший осів тут предок роду Мартишуків. Осів серед темного пралісу над Чорним Черемошем, побудував гражду на просторому над рікою лузі. Оповідали люди, що Мартишуки виводилися від великолюдів, великанів, чи, як казали, «лелетів».

Тих лелетів покарав Господь за якісь провини й перемінив у таких людей, як ті, що живуть нині в горах.

Один із предків роду Мартишуків побудував на високому березі Черемошу величаву церкву — при ній похований він у гробівці.

Після першої війни світової, за «польських часів», жили в Зеленому два брати Мартишуки Василь і Лесю (Олекса).

Василь був багатий газда, Лесю великий стрілець, але й він належав до багачів. Та газдівство його вела «газдинька» — Настунька, а Лесеве газдівство були гори й ліси, а «маржина» — дика звірина в лісах.

Самих ведмедів убив Лесю щось із сотню, а іншої звірини, то й не почислив би. Мав у себе багато освоєних звірят — по подвір'ю у нього бігав рогатий олень, скакала бистронога сарна, мав навіть освоєного лиса, білочку, видру й куницю. Хоч і стріляв звірят, але й любив їх.

Від людей сторонив, держався згорда. Гуцули поважали й шанували його. Перевищав їх ростом, ходив завжди просто, хоч пішло було йому вже поза «сімдесятку».

Не любив дуже всяких «панів» зайдів, ненавидів їх, як ворогів Гуцульщини. Ненавидів Польщу, казав, як довго буде Польща панувати над Гуцульщиною, так довго не буде добра гуцулам.

В початкових роках панування Польщі над Карпатами вся Гуцульщина дихала ненавистю до неї.

Про це знала польська влада й слідкувала за кожним свідомішим гуцулом, переслідувала, карала й знущалась над гуцулами.

Польська жандармерія не спускала очей з Леся Мартищука, вважала його першим «бунтівником» у Зеленім.

Одного ранку застукали Леся в хаті два польські жандарми, прийшли арештувати його — такий наказ дістали зі староства в Косові. Староство зібрало докази, що Олекса Мартищук підготовляє у Зеленім повстання проти Польщі.

Приставають жандарми до Леся, щоб закласти йому на руки кайданки. А Лесьо мав тоді в себе дві освоєні куниці. Звичайно спали вони, звинені у клубки, в шапці Леся.

Спали, але, як лише хтось доторкався їх Леся, вискакували з шапки, кидались на сміливця, кусали й дряпали його.

Не смів ніхто діткнутися їх «газди».

Так було й тепер. Лише приблизились жандарми до Мартищука, куниці скочили їм на плечі й почали кусати й дряпати.

Це була велика й не дуже мила несподіванка для жандармів, вони в першій хвилині знепритомніли, не знали, що це таке.

А Лесью, використовуючи це, в двері і бігом у ліс — ліс недалеко. Побіг Лесью у ліс, а його куниці за ним.

Коли ж жандарми отряслись з переляку й прийшли до себе, не було вже ні Мартищука, ні куниць.

Мартищук був у лісі за церквою, пестив свої куниці, гладив їх шовкові шубки, а вони лизали його руки.

Маленькі сотворіння, а потрапили врятувати свого газду від польського криміналу.

ГУЦУЛ І «ВУЙКО»

І

Частину наших гір Карпат, яку замешкує українське плем'я гуцули, названо Бескидом Лісистим або Зеленим. Лісистим — бо покритий був великими, темними і непрохідними лісами; Зеленим — бо все тут зеленіло: листясті й частинні ліси, царинки й полонини.

Карпатські ліси! Гуцули палили й корчували їх, щоб мати царинки — сіножаті з травами на сіно для худібки й городці під ярину. Чужинці, лакоми на гроші, нищили ліси, вирубували їх і сплавлювали дерево водою бистрих рік у світ, де за нього добре платили.

Жертвою жадоби гроша впали насамперед тиси й кедри, на які був у світі великий попит. Їх винищено зовсім. Залишились по них лише згадки: по тисах назви двох рік на закарпатській Гуцульщині — Чорна й Біла Тиси, по кедрах полонина «Кедроватий».

У лісах жила тьма-тьменна різної звірини: ведмеді, що їх гуцули звали «вуйками», вовки, рисі дикі коти, олені, сарни, лисиці, куниці, над потоками видри. За гуцульськими пераказами жили колись у наших Карпатах і зубри, по яких потім і слід загинув.

Одне цікаве, ведмеді робили гуцулам великі шкоди, вбиваючи їх худобу, а мимо цього гуцули любили «вуйків» за їх силу й проворність. А що полювали на них і стріляли їх, це вже такий у горах «звичай», закон: або ти мене, або я тебе, й гніву тут не може бути.

Гуцульський Бескид і все, що в ньому, ліси й звірина в них, полонини й ріки з срібно-золотистою рибою, пстругами, були первісно необмеженою власністю мешканців Карпат. Казали гуцули: «Все це Боже й людське — наше й більш нічیه».

Ліси живили й одягали гуцулів м'ясом і шубами, ріки — рибою. Перші поселенці в Карпатах, ті «завойовники» гір і лісів, були мисливцями — стріляли звірину або ловили її і це було їх головне заняття.

Олені й сарни давали їм смачне м'ясо, ведмеді і вовки теплі шуби, шкірки з куниць, рисів і видер були завжди дорогі.

Колись-то й наші князі і бояри влаштовували великі лови на грубого звіря в Карпатах, що тоді належали їм, але це не перешкоджало гуцулам займатись ловецтвом — звірини було стільки, що всім вистачало її. Напев-

но, було тоді в Карпатах більше звірини, ніж людей! Плив час, може й не так бисто — скоро, як пливе вода Черемошу, але й він не стояв на місці. Змінювався, а все не на користь гуцулам. Приходили все тугіші, тяжчі часи для них. Га-лицька й буковинська Гуцульщина дістались в руки Австрії, Закарпатська була вже віддавна в малярській неволі.

Австрійська держава забрала від гуцулів ліси й звірину в них, це саме було й на Гуцульщині по ту сторону Чорногори — під малярями. Забрано ліси й заборонено гуцулам полювати на звірину в них. Заборонено гуцулам мати й зброю.

Та гуцули переховували зброю так, що їй не могло доглянути чуже око, ні досягнути ворожа рука. Гуцул стріляв і даліше звірину та ловив її у «сильки».

Приїжджали в Карпати щороку австрійські архикнязі і князі та малярські графи й улажували тут у лісах лови на оленів і ведмедів. Та хоч чванились своєю відвагою, але до ведмедів не стріляли з землі, а з дерев, знаючи, що ведмідь, навіть і смертельно пострілений, може, заки впаде трупом, кинуться на стрільця й тяжко зранити його, а то й убити.

Гуцул же ніколи не зважав на це — де подибав «вуйка», там і стріляв у нього. Хоч не раз така стріча з ведмедем кінчалась для гуцула дуже нещасливо: вуйко або поломив йому ребра, пустив із нього немало крові, не лише «подрапав», але й зірвав із нього кусень м'яса, або й таки убив і тоді оба лягали трупами. Але це не відстрашувало гуцулів від смертельних зустрічей з ведмедями.

Гуцул був завжди безбоязкий — нікого й нічого не лякався! Не лякався і смерті! Одне тільки непокоїло його часом: чи там, на другому світі після смерті існують теж ті його прекрасні Карпати з лісами, полонинами й бистрими ріками, чи там чути голос сопілки й флюєри, чи й там співають гуцульських співаночок і чи танцюють коломийок? —

II

Зелене, присілок Жаб'я, вісімнадцять кілометрів за Жаб'єм, над Чорним Черемошем, між лісистими горами — верхами.

Золота гірська осінь. Гори обняла зоряна, місячна ніч.

У таку ніч не думає спати Лесю Мартищук*, передовий газда в Зеленім, найславніший стрілець у гуцульських горах.

Не любить він багато говорити про свої стрілецькі подвиги й пригоди,

* Лесь Мартищук погіб від німецької кулі на Піп-Іванові.

але горени самі знають, що Мартищук убив досі найменше сотню ведмедів, про іншу звірину та й не згадувати.

Ото, тієї осінньої ночі, коли вже все втихло, лише, як звичайно, Черемош і ліси шуміли стиха, казку ночі переповідали собі, вибрався Мартищук на полювання. Вполное напевно оленя, або ведмедя.

Жінці своїй сказав, що йде на Шкорушний.

Пішов...

Прокинулась Мартищучка досвіта, бачить її Леся нема. Ов, певно, щось недобре, «попаців».

Біжить до сусідів — просить, щоб ішли з нею на Шкорушний шукати Леська.

Пішли, не надумуючись і не відмовляючись.

Найшли Леся під полониною. Лежав за плаєм під ялицею, біля нього величезний, убитий «вуйко». Леся був живий, чути було, як стогнав. Оглянули його, дали напитись води. На щастя, кості в нього були цілі, ребра не поламані, лише плечі були дуже потовчені — не сині, але аж чорні.

Очуняв Мартищук, прийшов до себе й підсміхаючись, оповів слабим голосом:

«Десь уже за північ було, як стрінув на плаю вуйка. Ненадійно вийшов з ліса на плай — заблизько від Мартищука був, небезпечно було стріляти в нього. Але, де ж Леся, побачивши вуйка, видержав би й не вистрілив до нього.

Пустив Мартищук дві кулі у вуйка, стріляв, як звичайно, цільно. Але вуйко таки кинувся на нього.

Намагався вхопити його в свої лапи, але Леся не давався -«ожгав» вуйка довгим ножем, де лише міг, а той товк його своїми, як довбні, лапами по плечах. Хто знає, що було б сталось, якби не перевалився за грубу, лежачу колоду. Вуйко не мав уже сили досягнути його там, за колодою.

Повалився вуйко перед колодою, а Леся за колодою. Не міг підняти і стати на ноги. Лежав і стогнав, то западав у сон-дрімоту і не знав, де він і що з ним. До того спрага палила його вогнем — дуже хотілось хоч краплю-дві води напитись.

Принесли на одній ноші побитого Мартищука, а на другій убитого вуйка.

Два тижні лікувала Мартищучка свого Леська.

Виздоровів і дальше стріляв звірину.

Це було за австрійських часів.

А потім, після першої світової війни загарбала нашу Галичину з Карпатами Польща, Гуцульщина за Чорногорою попала в руки чехам, а та за Білим Черемошем дісталась румунам.

Мартищук, хоч був неписьменний, але був свідомим українцем — ненавидів ворогів України і його Гуцульщини з цілої душі і серця. 1920 року взяв Мартищук перший участь у гуцульському повстанні проти поляків.

Поляки спалили потім його хату й усі будинки, загарбали все його майно. Мартищук, щоб не потрапити в руки польським катам, мусів утікати за Чорногору, на закарпатську Гуцульщину.

Там працював як лісний робітник.

Тамтешні гуцули любили й шанували його. Дуже вполював був собі Мартищука лісничий із Лугів, пізнав у ньому стрільця над стрільцями й брав його часто з собою на полювання. —

Якось пізньою вже осінню приїхав у Карпати на полювання президент Чехословачії Тома Масарик.

Сказав лісничому у Лугах, що хотів би дуже заповлювати на ведмедя. Просить чи таки дає наказ лісничому, щоб усе влаштував так, щоб полювання на ведмедя повелось. Лісничий пригадав собі Мартищука — вся його надія на Леся з Зеленого.

Мартищук лише всміхнувся і процідив крізь зуби одне слово: «гаразд». Мартищук знав, як пани полюють на ведмедів: не стріляють, стоячи на землі, а «висячи» на гіляках смереки...

Купив старого коня, вивів його на полонину, спутав йому ноги й пустив пастись — сам заховався у лісі.

Прийшов вечір. Виходить «вуйко» з ліса й просто до коня. Двома ударами кулака положив коня на землю. Затягнув убитого коня в ліс, покоштував трохи з нього м'яса, а решту прикрив сухим гиллям і пішов у гущавину спати.

Все це бачив Мартищук і лише підсміхався.

Затямив добре місце, де вуйко заховав м'ясо й скорими кроками на лісничівку, де ночує президент Масарик.

Десять так трохи за північ вибрались в ліс, де заховане м'ясо з коня.

Найшли недалеко того місця кріслату смереку, влаштували на ній вигідне сидження-гніздо й висадили туди Масарика зі стрільбою.

Мартищук запевнює, що скоро лише добре зазоріє, вуйко, зголоднівши за ніч, прийде «бизівно» до «свого» м'яса.

І так воно було.

Сидить Масарик у гнізді, лісничий відійшов геть, а Мартищук стоїть подалік за грубою ялицею зі своєю пушкою, наладованою не кулею, а штолею з кінської підкови.

На дворі сіріє, стає щораз видніше, прояснюється світ.

Чути в лісі хрупіт, тріскіт. Так, це йде вуйко до м'яса. Ось він уже біля нього — починає їсти.

Нараз стріл. Ні, не один, а два стріли, але одночасні — здається, що тільки один вистріл.

Поцілений ведмідь лютиться, реве з болю і зі злости, рве з корінням молоді бучки й смерічки.

А потім один ще протяжний рев-стогін і падає на землю. Підбігають до смереки з Масариком лісничий і Мартищук, помагають президентові злізти на землю. Масарик оглядає забитого ведмедя — його очі світяться задоволенням. Мартищук бере вуйка за передні ноги й завдає його собі на плечі.

Масарик дивується, звідки в гуцула така сила? Ведмідь же, тягар, а Мартищук старий уже.

Виніс Мартищук ведмедя на край ліса. Тут зроблено ношу й знесено «вуйка» на лісничівку. Мартищук відрубав голову ведмедя і зняв з нього шкіру — їх забере Масарик у Прагу.

В тілі вбитого вуйка найшов Мартищук лише одну кулю, свою штолю і то в самому ведмежому серці. Скоренько заховав її в своєму чересі. А де куля з «фузії» президента, Бог знає.

Масарик подякував Мартищуків за допомогу вполювати ведмедя, стиснув йому руку й простяг потім звиток чеських корон.

Але Мартищук похитав головою, подякував, а грошей не хотів узяти. Ті гроші залишив Масарик у лісничого й від того мусів їх узяти Мартищук.

ОНУЦЬКО

Справжнє ім'я синка Михайла Салагаша, господаря в одному Карпатському селі, було Онуфрій, але всі кликали його Онуцьком.

Добра, розумна й до всього цікава дитина був цей Онуцько. До школи він не ходив і, як там казали, «письма си не вчив». Але ж все таки знав добре, що можна, а чого не можна, що годиться, а що ні, що «гія» — треба, — чого не «гія» — не треба. Знав теж кого й що навідіти й любити, кого й що не любити й ненавідіти. Любив понад усе Боженьку, бо все, що найліпше й найкраще від Бозі, любив «стариню» — батька й неню, бо вони найближчі дитині після Бога; любив верхи зелені й ліси темні, полонини й царинки квіточками закосичені, їх же Господь сотворив і людям дав, щоб любили їх усім серцем; любив маржинку-худібку й усяку «живинку», бо без них не могли би люди жити.

Знав і це, що любити можна тільки добро, а зло ненавідіти, радіти всім, що гарне, красне, а гидувати всім, що бридке й погане.

Та й знав ще: лише те добре й гарне, що наше, своє, чуже не може ніколи заступити нашого — наше близьке, чуже — далеке, наше гріє, чуже холодить.

Любив Онуцько дедика й неню, то ж і любив мову, якою до нього говорили і якою говорити його навчили, любив гуцульські співаночки-гуляночки й оповіданечки-казочки, любив людей своєї мови, крови й віри, але з усієї душі ненавидів чужинців, отих зайдів чужої мови й крови, що силою пхались в гори й несли зло людям.

Ненависть до «зайдів» була в нього вже вроджена, підсичена оповіданнями й співанками про славного отамана опришків Олексу Довбуша, що бартками й пістолями казав гнати з гір «зайдів» і говорив: «Доти добра й волі в Карпатах, поки не загніздяться в них чужинці». Був Онуцько не лише розумний і чемний — був і відважний, як усі сини гуцульських гір — не знав, що то страх, не лякався нікого й нічого.

Любив усяку зброю: пушку чи пістолю, а то й важкий, сталевий топір-бартку, та й гострий ніж.

Знав: зброя додає сили й відваги!

З найменших літ любив ходити з дедом на полювання, хоч дедя не дозволяв ще йому стріляти до звірини. Та для нього була й утіха, як бачив якусь там звірину, а вже не було краю його радощів на вид застріленого вуй-

ка-ведмедя або рогатого оленя, та й ще ненаситного вовка, великого шкідника.

Любив Онуцько грати в сопілку й співати. Як тільки не було якоїсь пильної роботи для нього, в якесь світце, вибігав на грунь, грав і приспівував, що було далеко чути.

Ой піду і в Старостаю, в сопілку заграю,

Засію ї' співанками, що не позбираю!

Ой піду я в Старостаю, в трембіту заграю,

Піде голос попід колос на дев'ету стаю!

Співав, і сам не знав, звідки брались в нього ті співаночки, чи вітер йому приносив їх, чи з водою потока припливали д' ньому? Любив Онуцько гру й співанки, але любив теж дуже слухати оповідання свого деді і старих газдів. які не раз, засівши при ватрі, розповідали кожний про свої пригоди то з ведмедами, то з вовками, а то й з різними духами, з мольфарами, зі «щезниками» — дітьками, планетниками, лісовиками й лісними, з відьмами й мавками, домовиками й водяниками.

Вислухував усі ті «повістуння» і запам'ятував.

Любив дуже свого дедика, але й дедя любив не менше свого Онуцька, найстаршого між діточками. Куди йшов, брав завжди з собою Онуцька. «Нехай пізнає гірський світ і все, що в ньому», — казав. Любив Онуцька, але не на все дозволяв йому. Знав, що його синок дуже охочий до зброї; до пушки й пістолі, але не дозволяв йому стріляти до якої-будь звірини, хіба до ворон і сорок. Купив й пістолю з двома рурками на малярській стороні і порошницю з оленього рога. Не знав Онуцько, як тішитись цим дедевим подарунком. Мав відтепер дедю, неню і — пістолю. З нею ніколи не розставався, носив її за чересом.

Одного літа дав Салагаш свою маржину й вівці на випас у полонину Лудову.

Прийшла осінь, вибрався він на Лудову на «розлучіння» — вилучити свої вівці і худібку з гурту й зігнати в село.

Взяв з собою Онуцька. Було йому тоді вже тринадцять років. Салагаш перевисив через плече пушку, наладовану двома гострими, олов'яними кулями, Онуцько поклав собі за черес свою, теж наладовану кулями пістолю, в руках обох сталеві бартки.

Вийшли з дому перед сходом сонця — дорога на Лудову далека й нелегка. Вийшли на полонину Скупову, а з неї зійшли на плай, що веде на Лудову. Плай той в'ється густими темними лісами — йде раз униз, раз угору поміж вікові дерева.

Перейшли вже половину плаю, ще раз вийти на гору, а з неї вділ за потік, потім ще раз під гору, а там уже буде Лудова.

Ідуть під гору повільними кроками, не спішаються. Йдучи, оповідає Салагаш Онуцькові, що ведмеді під осінь дуже рухливі і пажирливі, шукають добичі, щоб нажертися й засититися на зиму, коли то западуть у якійсь глибокій лісовій «гаврі» довгим, зимовим сном і прокинуться з нього аж під весну. Тому-то можна тепер дуже легко стрінутись з «вуйком».

Онуцько питає, що було би, якби так тепер ненадійно вийшов із ліса на плай «вуйко» тай вергся б на них?

Відповідає йому дедя, що звичайно вуйко не мечеться на людей, але він має дуже гострий нюх і, як занюхтить порох при стрільцеві в пушці чи в порошниці, тоді кидається на нього, бо прочуває загрозу для себе. Але це може статись тільки тоді, коли вітер заносить від стрільця на вуйка — тільки тоді може він занюхати порох і стати до боротьби в своїй обороні.

Йдуть Салагаш і Онуцько, говорять...

А тут нараз виходить із лісової гущавини «вуйко».

Стає на плаю напроти Салагашів, підносить голову й тягне носом раз і другий...

Напевно занюхав порох — і йде простісінько на Салагаша.

Салагаш пушку з плеча, націлюється на вуйка. Один вистріл, за ним другий. Салагаш ціляє в саме серце ведмедеві.

Але ведмідь сильний звір, — ильніший з усіх звірів у Карпатах, хоч смертельно поранений, не паде на землю, а підноситься з ревом на задні ноги, реве й іде на Салагаша.

Онуцько кричить: «Дедику, не дайся вуйкові». Виймає з-за череса свою пістолю, підбігає до ведмедея, що вже вхопив дедю в свої страшні лапи.

Сталось це так нагло, що Салагаш не мав уже часу вийняти ножа з-за череса й боронитись ним від ведмедея.

Онуцько прискочив до ведмедея і пустив у нього дві кулі з пістолі. Але ж голова вуйка тверда. Її не проб'є куля.

Ведмідь, побачивши біля себе Онуцька, випускає з лап Салагаша й ловить ними його синка. Підносить його в гору й кидає ним із усієї сили в близьку смереку.

Тоді звертається знову до Салагаша. Але він вийняв уже довгий ніж із череса й пхає його в серце ведмедея. Той утратив решту своєї сили, не заревів уже, тільки застогнав і хитнувши собою раз управо, раз уліво, упав на землю.

Салагаш кинувся до свого Онуцька. Взяв його на руки, бачить, з голови синка «чюрить» кров, але чує, він ще дише, серце в ньому ще б'ється.

Бачить, синок відкриває очі, глядить ними на дедика й усміхається. «Дедику, ти живий? Живий. Слава Госпідкови і дяка».

Це сказав, здихнув і віддав Богові духа свого. Вмер щасливий, що його

дедя живий.

Заплакав Салагаш над мертвим синком, упав на коліна, підняв угору руки:

«Господку добрий і ласкавий, прийми невинну душечку мого Онуцька в своє царство небесне, й посади його по своїй правиці, бо на це він «бизівно» заслужив собі. За життя деді заплатив своїм життям. Урятував дедю, сам погиб».

Знесли в село тіло Онуцька й похоронили на цвинтарі. Величавий похорон мав Онуцько. Не було ні старого, ні малого, хто не плакав би за ним — за тим Онуцьком, що віддав своє життя за життя батька. Згадують Онуцька в горах і по сьогодні.

На місці, де вбив ведмідь Онуцька, стоїть високий хрест. Хто йде плаєм, перехреститься перед тим хрестом і спом'яне геройського сина гір Онуцька Салагашового.

СКУПЧИК

Це коник, що народився на полонині Скуповій, звідси його назва. Не було й не буде гуцула, який не носив би в серці своїх прекрасних гір із темними лісами, недосяжними верхами та зеленими полонинами. Нема й не буде гуцула, який не любив би гір і всього, що в них, понад усе в світі, більше ніж своє життя.

Любив гори й маржинку газда Олекса Дідушко в селі Красноїлі, любив теж і свої коники, плакав і дозиравав їх, як діточок своїх. А вже його синок, Дмитрик, так той пропадав за кониками — днював би й ночував з ними.

Та одного літа вбив ведмідь на полонині булану кобилку, а по ній залишився жеребець-сирітка, що таки на тій полонині побачив світ. О, як же плакав над ним Дмитрик, як пестив і голубив його! Навчив його пити з ведерка молоко, навчив його їсти хліб, ба й збирав для нього на зрубках різні ягоди й афини — все те їли оба разом. Назвав Дмитрик свого жеребця Скупчиком і були оба нерозлучними друзями.

Коли минуло Скупчикові два роки, сідав Дмитрик на нього й бігали оба по царинці — сідлати почав Дмитрик свого Скупчика, як було йому вже три роки.

Був Скупчик дуже розумний коник, був і відважний, як його Дмитрик. Ось, що зробив він одного літа на полонині:

Вже другий день покривала гори й полонини густа мряка, чи, як кажуть гуцули, негура.

Такі мрячні дні використовують вовки й стадами підкрадаються до овець, а то й до коней. Так було й на тій полонині, де літував Дідушко. Тічня голодних вовків напала на гурт коней. Коні, звичайно, почувши вовків, утікають від них. Коли ж вовки оточують їх, тоді стають у коло й бороняться задніми копитами.

Окружили вовки гурт коней, між якими був і Скупчик. Коні відбиваються від напасників копитами. Скупчик вискакує з кінського кола, ловить зубами за шию одного вовка і бігом із ним у стаю. Що не робить вовчисько, щоб вирватись із зубів Скупчика, та все це надармо. Скупчик приніс вовка перед стаю, а тут Дмитрик пустив йому кулю у саме вухо й убив.

Ухопили пушки в руки Дідушко, Дмитрик і один із бовгарів і побігли, куди біг Скупчик, боронити коней від неситих вовків.

І оборонили, кілька вовків положили трупами, решта втекла в ліс.

Мали Дмитрик і його Скупчик не одну зустріч із вовками. Було раз і таке:

На гори сходила вже осінь — важкі, темні хмари зависли над верхами, а з них січе дрібний, густий дощик.

Дмитрик вертає на своєму Скупчикові з далекої полонини, з Радула. Поспішає, треба ж дістатись за Чорну ріку. Виїхати на Скупову, а з неї через Голови в Красноїлю — далека дорога, та й ніч не далеко. Та це ніщо, Дмитрик не дуже лякається ночі, а ще зі Скупчиком. Той хоч би йому й очі зав'язав, не схибить з дороги, трапить до дому. Він же — син гір.

Понад бистрий потік Шибений дістались на ріку, на Чорний Черемош, звідтам понад неї у Явірник і в Зелене. А в Зеленім перед церквою широка й міцна кладка на Ріці, нею перейдуть легко на другу сторону, звідки плай на Скупову.

Щойно минули Явірник, а тут із темного лісу, що наліво, тічня вовків. Що ж, треба сперед них утікати, другого рятунок нема. Не біжить, а вітром летить Скупчик. Знає ж: подогонили б їх вовки, так порвали б на кусні. Добуває останніх сил у ногах і легенях — і жене, біжить, летить. А що буде, як не стане сил бігти?

Ось вони вже в Зеленім, але про кладку нема що й думати, перебіг би він через неї, погнали б вовки нею за ним.

Минають церкву, дорога йде вниз, а там широка долина, луг над Черемошем, вовки щораз ближче. А Черемош, збурений осінніми водами, не шумить, а гремить. Але ж він, це одинокий рятунок. Скупчик кидається без надуми в холодні, спінені філі ріки.

Один із вовків поважився скочити за ним у воду, але скоро потонув у ній, другі задержались на березі.

А філі Черемошу поривають Скупчика з Дмитриком і несуть за бігом води. Важко дише Скупчик, не дається філям ріки, пливе навкіс нею. Це ніщо, все одно де виплисти й дістатись на берег.

І вплив, хоч і далеко нижче. Станув на березі, струсив зі себе холодну воду й заржав на весь голос. Це був голос радості з перемоги над вовками і філями Черемошу.

Дмитрик обняв Скупчика за шию і обцілував, із шкіряної тобівки вийняв корж і погодував ним свого коника.

Не дожджаючи Скупови, заночували в Шкірека, що мав там свою змарку. Дмитрик не хотів ще дальше трудити свого Скупчика.

Заїхали в Красноїлю другої днини. Мав Дмитрик що розповідати своїм, не міг нахвалитися свого розумного Скупчика...

Раз літували оба Дідушки, розуміється з ними і Скупчик, на полонині Скуповій.

Одної днини, а було це десь уже близько вечора, прибігає Скупчик під стаю, ірже й копає копитом у дворі стаї.

Виходить до нього Дмитрик. Кінь ловить його зубами за сорочку на плечі, ніби хоче потягнути його на полонину. Дмитрик не хоче йти та кінь не поступається, махає головою.

Догадався Дмитрик, чого хоче його Скупчик, вертає у стаю, бере на плечі пушку й хоче йти. Але ж кінь ще незадоволений і неспокійний, гребе ногою землю.

Щойно, як вийшов зі стаї старий Дідушко з «фузією» на плечі, пустився Скупчик скорими кроками на верх полонини — за ним Дідушко. Заводить їх Скупчик туди, де пасуться коні поблизу ліса.

Глядить Дідушко, а там на краю ліса за смерекою — «вуйко». Чигає на коней, щоб кинутись на них і вбити одного на вечерю.

Та не діждав «біданка» вечері.

Добре, що вітрець не віє від Дідушків на вуйка, а від нього на них — не занюхає їх і не втече.

Підійшли Дідушки ближче до вуйка так на віддаль стрілу, й пустили оба по кулі в серце ведмедя.

Поцілений вуйко двома гострими кулями, заревів несамовитим голосом, але не зараз упав; Дмитрик вистрілив ще раз у нього — вуйко реве даліше і рве лапами, що йому в них попаде, але ж укінці валиться мертвий на землю.

Видав ще з себе останній рев, а Скупчик заіржав на всю Скупову.

Одному смерть другому втіха.

Занесли вбитого вуйка на ношах у стаю, за ношами йшов Скупчик. Мали Дідушки зимарку за Стівпнями на «Угорським».

Вертав відтіля одноєї днини Дмитрик на своєму Скупчикові. Днина була дощева, хмари геть присіли гори.

Доїхав Дмитрик до жолоба «з голодною» водою на Янушевського Скуповій. Названо цю воду голодною, бо, як її напиться, зараз голодніється, хочеться їсти, до того ж вода має солодкуватий посмак. Зліз тут Дмитрик із коня, не лише він, але й Скупчик, напились цієї «голодної» води.

Дмитрик сів на краю корита, скрутив цигарку й покурює. Скупчик скубе травичку.

Покуривши, встав. Не хоче сідати на коня, піде трохи пішком, розпростує ноги.

Хоче йти, але не в сторону Кремениці і Голов, куди дорога в Красноїлю, а назад, туди, звідки приїхав, на Угорське.

Таке тут, коло жолоба, не одному вже було притрапилось — чіпляється людей «блуд». А що це той блуд? От щось покрутиться, чи поміщається, чи

перевернеться чоловікові в голові й нараз не знає, що з ним, де він і куди йому йти...

Таке сталося і з Дмитриком — причепився до нього Блуд. Йде в поворотну дорогу. Але Скупчик не дає йому йти туди, ловить зубами за плечі й тягне туди, куди повинні йти.

Дмитрик намагається вирватись з зубів коня, починає злоститись і шарпатися, але кінь таки міцніший, не він за Дмитриком, а Дмитрик за ним мусить іти, хоч злоститься і свариться зі Скупчиком. Щойно на Кремениці очутився Дмитрик і спам'ятався — видно тут Блуд відчепився його.

Щасливо дістався у Красноілю.

А куди зайшов би був, як би не Скупчик?..

*

Поїхав раз Дмитрик на своєму Скупчикові «за гору», чи інакше «на угорську» сторону, до містечка Полян. (Руська Поляна).

Їдучи туди, треба було переїхати багато полонин, дістатись на полонину Копиляш, а з неї довгим, стрімким плаєм помежи темний ліс на Руський Потік і понад нього в Поляни.

Дорогу туди знав Дмитрик добре, їздив у Поляни з батьком ще малим хлопцем будши. В Полянах полагоджували наші гуцули свої орудки — там можна було дещо продати й не одне купити.

Заїхав Дмитрик щасливо в Поляни, там підночував у знайомих, а раненько поорудував що треба було поорудувати, тай у поворотну дорогу. Осінній день короткий, треба поспішати, щоб перед вечером бути на Бендзарівці, там переночувати й далше в дорогу, а Красноіля далеко ще звідси.

Не зчувся, як був уже під Копиляшем, а тут починається довгий плай, довгий, кручений і дуже стрімкий.

Дмитрик зліз із коня — на ньому й так тягар — усе те, що купив у Полянах і напхав у бесаги...

Йде Дмитрик поперед коня, спинається усе вгору і вгору, оба дишать важко.

Були вже під верхом Копиляша, коли почувись з лівої сторони ліса стріли. Це мадярські пани влаштували тут своє велике, осіннє полювання в лісах Копиляшу.

Чути крики й стріли. Стріли щораз ближчі. Ось вискочив із ліса ведмідь, перебігає плай поперед Дмитрика — за ним летять стріли ... Одна куля трапляє Дмитрика в голову. Дмитрик паде неживий на плай. Кінь зразу не знає, що сталось... Потім хоче піднести свого Дмитрика зубами за плече, але Дмитрик падає назад на плай... Заржав Скупчик, довго, сумно, раз, другий і третій...

Вибігли з лісу на плай панські слуги, з'явився і один з панів. Оглянув мертвого Дмитрика й казав слугам занести його в ліс, викопати неглибоку яму й покласти в неї тіло Дмитрика та прикрити землею.

Що там для мадяра вбитий гуцул? Ніщо...

Казав маляр слугам зловити коня. Та Скупчик не давсь їм узяти в руки. Покусав їх зубами й збив копитами — лише бесаги з усім, що в них було, дісталися в руки слуг.

Наближалась ніч, мадяри опустили Копилаш і подались в Поляни.

Залишилась на Копилаші могилка Дмитрика й Скупчик над нею. Усюди шукав Дідушко свого пропавшого Дмитрика, помагали й сусіди шукати, та все надаремне... Але й коня Скупчика ніхто не бачив і не чув за нього...

Пропав...

Але довго ще після цього оповідали деякі люди, що чули на Копиласі кінське іржання...

III

Про малих героїв

ДЛЯ УКРАЇНИ Й ЗА УКРАЇНУ

Було це у великому й славному селі гуцульському Ворохті над бистрою зеленоводною рікою Прутом.

Славилась колись Ворохта найбагатшими на всю Гуцульщину газдами, що запосіли були великі простори гір під Чорногорою з лісами й полонинами.

Між ворохтянськими газдами найстарший і найбагатший рід були Мочернаки.

Цей, про кого треба й годиться сказати й хоч коротенько оповісти, звався теж Мочернак, а на ім'я було йому, здається, Іван.

Яке «ймено» мав його батько, це не важно.

Важне щось інше, а саме, щоб оцей Іван Мочернаків не потонув у забуття, не пропав у непам'яті. Бо на це він не заслужив собі...

Мочернаків Іванко був це хлопчина на причуд гарненький, незвичайно здібний і до всього цікавий.

А вже від книжки не відорвала б була його жодна сила! Знав він: є два джерела води для людини — джерело з водою для тіла, і книжка з водою для духа! Як без води, так без книжки не можна жити! Читав усе, як лише навчився в школі читати...

Забігав до учителя, позичав у нього книжки й читав. Учитель радо позичав йому книжки — любив Іванка, він був повагою його школи. А потім позичав книжки в читальні.

Ішов на полонину з вівцями, брав повну дзьобню книжок зі собою і читав їх...

Було йому вже десь сімнадцять років. У Ворохті, як і в других наших селах, була крамниця, кооператива, а в ній молодий продавець товарів — ворохтяни називали його «паничем». Усі «наші» любили його дуже, а він любив ще дужче Україну. Як говорив про неї, то в очах його з'являлись горючі жаринки, а згадав її ворогів, то вогнем ненависти до них вибухав.

Поляки, що їх багато вже тоді налізло було у Ворохту, кривими очима слідкували за ним, а польська поліція, так та не давала йому супокою і, як могла, так докучала йому й переслідувала його.

Та «панич» був не дурний, а до того й хитрий, як лис, і слизкий, як пструг у Пруті, та й боязкий не був. Поліція не могла ймити його на «проступку» дотично Польщі.

Іванко заходив часто до кооперативи — «панич» любив говорити з ним та й позичав йому книжки, яких він досі й не бачив... Читав їх, але не все в них розумів... Незрозуміле пояснював йому «панич».

Крім книжок мав Іванко ще щось, що дуже любив. Був це пес, якого назвав Соколом. З цим псом була ось яка пригода:

Перебував Іванко зі слугами на мочернаківській полонині в Чорногорі. Одного ранку прибіг у стаю вівчар із криком:

«Малого вовчика зловив я! Не міг вилізти з густого жерепу й утекти. Трохи покусав і подрапав мене, але це ніщо!»

Вийняв з-під сардака того вовчика й пустив у стаю ...

Іванко, побачивши мале сотворіння, подумав, що це не справжнє вовчення, а так, пів вовка, пів пса — вовчурик. Утішився ним...

Вовчурик дав себе скоро й легко освоїти. Присвоїв його Іванко до себе молоком, а пізніше смачними кусками м'яса. Назвав його Соколом. З ним не розставався ні вднину, ні вночі. Сокіл полюбив Іванка, а Іванко Сокола.

А потім став навчати свого Сокола різних «штучок»... Сокіл був дуже понятливий. Не раз зачиняв його Іванко в стаї, а сам ішов кудись далеко й ховався в густому лісі, або в жерепі.

Сокіл умудрювався видістатись зі стаї і завжди скоро находив свого Іванка, щоб той не знати, як і де заховався був.

А зійшовши з полонини в село, робив Іванко зі своїм Соколом такі досвіди й проби:

їхав напр. залізницею з Ворохти до Микуличина, де мав приятеля Гундяка. Свого Сокола залишав у коморі й просив випустити його десь аж через три години.

Іванко сидить з синком Гундяка перед хатою в Микуличині, аж тут коло його ніг уже Сокіл скаче, підскакує і лиже свого Іванка. Таких проб робив Іванко з Соколом багато й завжди були вдачні. Зайшов раз Іванко до кооперативи, привітався з «паничем» — розговорились оба. Панич позичив йому знову кілька книжок, а при відході дав йому якусь газету, що її вийняв із сховку й наказав, не показувати її нікому. А перечитає, то, щоб прийшов до нього не до кооперативи, а до хати, де мешкає.

Була це заборонена поляками газета «Сурма»...

Іванко читав її «від дошки до дошки» й не раз, а два й три рази.

В неділю після служби Божої прийшов Іванко до хати «панича», і панич почав розмову від «Сурми»... Все про неї сказав Іванкові... сказав, що її видає таємна організація. Пояснив, що це таке організація і чому вона таємна й що це таке націоналізм і націоналісти та що ця організація, яка видає таємно «Сурму» зветься «Організація Українських Націоналістів» — скорочено ОУН...

Іванко добре зтямив собі головні засади націоналіста: «Україна і її воля на першому місці!». «Добро й щастя народу — нації понад усе інше!». «Тобі, Україно, мій перший, тобі й мій останній подих!». «Здобудеш Українську Державу, або згинеш у боротьбі за неї!».

Відтепер приходив Іванко часто до «панича», але не до кооперативи, а до його кімнати.

За якийсь час став Іванко членом одного звена ОУН у Ворохті, а пізніше й звеновим.

Нераз переводив грошеві збірки на потреби й цілі ОУН — розуміється, таємно робив це.

Знав добре, що організація потребує багато грошей — читав про напади членів організації на польські пошти й банки, щоб роздобути гроші, знав, як колись здобував гроші на цілі своєї організації Йосиф Пілсудський, тепер президент Польщі...

Думав, передумував і придумав ось що:

Іде з своїм Соколом до Микуличина... Продає його якомусь польському панові з Варшави за 100 поль. злотих. Мав не мало клопоту й мороки з Соколом — не хотів перейти від свого Іванка до чужого паниська, але якось воно пішло. «Пан» від'їжджав другої днини з Микуличина до Варшави. Сокола заладував до вагону й прив'язав грубим ремнем до залізного гака...

Не доїхав до Станиславова, а Сокола не було вже у вагоні; перегриз ремінь і видістався з вагону на волю, а тоді бігом у Ворохту до свого Іванка.

Іванко знав, що воно так буде...

Пан поїхав у Варшаву без Сокола — що це для нього сто злотих! А Іванко заніс їх «паничеві». Але той не хотів їх брати, мусів Іванко розповісти, звідки їх дістав... Потім узяв їх, але наказав Іванкові, щоби більше не робив такого... Але Іванко сказав сміючись: «А чому не мав би я цьою робити? Раз організація потребує грошей, друге, маю всюди добрих знайомих, ті знають, котрому полякові можу продати Сокола, — такому, що скоро залишає наші гори, а мене не знає, не знає, хто я і звідки, а третє, якщо б і все вийшло наверх, то ніколи поляки не довідались би, що зробив я з грішми й не мали б за що карати мене, бо батько, напевно, звернув би гроші «поїлководаним», а чи дав би стільки грошей на організацію, цього не знаю. — Так міркував собі Іванко... А панич все таки забороняв Іванкові продовжувати ці хитрощі зі своїм Соколом, бо хоч намір у Іванка був патріотичний, але неморальний у виконанні.

*

Оце, як створено Закарпатську Україну — неописана й невисказана

радість огорнула український нарід і по цю сторону Карпат. Але не довго тривала та радість... Мадяри виступили проти нашої закарпатської держави. Треба було обороняти її від лютого ворога. Пішли туди наші хлопці з Гуцульщини — перший пішов Мочернаків Іван, а з ним пішов і його Сокіл... Де ж би він залишився у Ворохті без Іванка!

Іванко зголосився там до української армії — Карпатської Січі. Але застеріг рішучо, що Сокіл мусить бути при ньому.

Важка, дуже важка була боротьба з мадярською навалою. Наші не мали подостатком зброї, та й замало було їх.

Але довго не здавались мадярській перевазі й боролись, як леви та й гинули геройською смертю.

Боровся по геройськи й Іванко, Сокіл не відступав його в боях... Як по-геройськи воювали, так і по-геройськи оба згинули... Їх смерть бачило двоє дітей, що були сховані за деревами саду — хлопчик і дівчинка. Їх батько похоронив Іванка й поставив на його могилі березовий хрестик.

Діти попросили батька, щоб поховав і пса — вони бачили, як він завзято кусав мадярів, а кількох то й на землю звалив.

Оба разом воювали, то ж нехай і недалеко себе лежать у землі, за волю якої згинули в бою...

Так то Іванко Мочернак, вірний «заповідям» ОУН, віддав за Україну «останній подих свій» — згинув у боротьбі за Українську Державу. А разом із ним згинув і вірний друг його, Сокіл...

БУРКО

Було це в гуцульських Карпатах — у одному невеличкому присілку між Космачем і Жаб'єм.

Був 1939 рік — війна Німеччини з Польщею.

Валиться Польща на радість гуцулів... Утікають поляки — одні перед німцями, другі перед москалями.

Сперед москалів утікають з Коломиї і менших містечок через Карпати одні на Угорщину, другі в Румунію.

Оце гурток поляків, утікаючи з Коломиї в сторону румунської границі, задержався на нічліг у газди в цьому присілку поміж Космачем і Жаб'єм...

Поляки узброєні до зубів — є в них карабіни, пістолі і ручні гранати. Жадають від газди харчів, грозять, ба, один ще й ударив його два рази.

У газди був синок Василько — пішло було йому вже на осьмий рік життя...

Бачив, як бутно поводитись поляки, скреготав зубами, коли бачив, як поляк бив його дедю. Але знав, що дедя безпомічний і безсильний — у поляків зброя, а в деді голі руки...

Нічого — думав Василько — за дедю і за те все, що робили поляки з нами, покарає їх Бог — покарає і цих, що зайшли до нас.

Мали ці поляки з собою молодого пса — звали його Бурек. Наївшия, пішли спати на сіно під оборогом...

Їх Бурек, якому припав дуже до вподоби Василько, заснув при ньому в хаті. А вночі ось що сталось:

Бачили легіні в Космачі, як поляки, вже втікаючи, не перестають і далше знущатись над нашими людьми — б'ють і грабують їх, зібрались разом, хто з чим мали і зорганізували самооборону... Розброювали втікаючих польських вояків, а маючи доволі зброї, могли вже зводити бої з тими, що нападали на наші села...

Чув Василько, як його дедя говорив до сусіда:

«Поляк, як тот кінь, що то вже здихаєт, а ще копитом махаєт, щоб когось копнути... Отак роблет і ці втікачі, полячки...»

Поснули поляки під оборогом — спить Василько в хаті з Бурком. А дедеві Василька не спиться... Тихими кроками обходить своє газдівство й шепотом відмовляє молитву, просить Бога, щоб спас його перед польською напастю...

Нараз чує якийсь ломіт і тріскіт, якби хтось ішов і наближався до його

хати — ба, чує вже і якісь шепоти — притишені людські голоси... Станув, остовпів — наслухує... Так, хтось іде, не один, а більше їх іде...

А от один уже при ньому — ловить за плече, нахилиється до його вуха, питає:

«Де полячки?»

«Під оборогом», — відповідає газда шепотом.

Хвилина-дві і вже оборіг оточений легінями з усіх сторін... Не мали поляки часу вхопити за зброю — вся вона опинилась в руках легінів... Легіні — сини Карпат — звинні й меткі, як полонинські олені й сміливі, як Чорногірські вірли. Зігнали поляків усіх разом і обшукали — в декого найшли ще пістолі, забрали — інших речей не брали. Казали тільки заплатити газді за все, що з'їли, а того, що бив газду, положили й «усипали» йому таких двадцять п'ять бучків, що не забуде їх до смерти.

Пішли поляки, не ждали ранку — будуть пам'ятати гуцульську «гостину» й нічліг під оборогом. А їх Бурек залишився з Васильком — тулився до Василька й лизав його. Хотів газда задержати легінів у себе до ранку, хотів гостити їх, але вони подякували за гостину, сказали, що мусять вертати в Космач, а звідтам перейти в Лючу й другі села, якими втікають поляки й роблять шкоду нашим людям. Відходячи, подарували газді карабін, пістолю і дві гранати, але казали добре все те сховати.

Газда вмів обходитись зі зброєю — служив у австрійському війську, а потім у Українській Галицькій Армії.

Нема поляків, пішли легіні, газда заховав зброю, сів на лавиці і закурив люльку. Василько глядить йому в очі й говорить:

«Дедю, тепер якби ще які поляки зайшли до нас і захотіли б тебе бити, то стріляв би в них, правда, маєш уже стрільбу й кулі? Стріляв би?»

«Не знаю, — відповідає дедя, — може й стріляв би».

«А я — не може — а таки певно стріляв би, — каже Василько. Хліб за хліб, а камінь за камінь».

Усміхнувся на це газда й казав іти досипляти ночі, до раня ще далеко. Василько обняв за шию Бурка, пригорнув його до себе й заспівав:

«Єсть у мене топір, топір,
ще й кована бляшка,
Не боюся того німця,
ані того ляшка...»

Щоб лишень ми оба, я і ти, Бурку, скоро підросли, не будемо нікого боятись — за зле будемо злом платити».

Поснули оба...

Не стало поляків, на їх місце прийшли москалі — вороги, якщо не такі, як поляки, то, напевно, ще гірші...

Майже два роки стогнали й плакали гори під москалями...

Не стало і їх — прийшли німці, не кращі від москалів...

А 1944 р. були тут уже знову москалі...

Василькові добігало чотирнадцять літ. Його Бурко, як він переживав його з Бурека, таки добре підріс — став великий і сильний, міг би боротись з вовком, а який розумний і проворний був! Лише, що не вмів говорити, а все розумів, умів навіть відгадувати Василькові думки — в огонь скочив би за Васильком. Вірні друзі були оба — Василько й Бурко...

А що тепер виробляли москалі з людьми в Карпатах, того ні описати, ні оповісти! Просто принесли в гори пекло й вкинули в нього гуцулів. Це, як казали гуцули, не салдатів, а чортів-дияволів наслала Москва на наших людей — страшний суд настав у горах... Тож і не дивно, що багато легінів пішли в повстанці, долучились до тих, що ще перед приходом москалів воювали з німцями, як вояки УПА — Української Повстанської Армії.

Не раз заходили ці повстанці до Василькового батька — Василько говорив із ними — вони дуже сподобалися йому. Він аж горів і рвався піти теж у повстанці, але казали, що замолодий ще...

Зводили наші повстанці важкі й нерівні бої з москалями в околицях Коломиї, у Космачі, в Жаб'ю, Ворохті і деінде...

Боролись і гинули, ставало їх щораз менше, а Москва насилала в гори щораз більше своїх злочинних вояків. До того ж вони мали багато різної смертоносної зброї, а вояки УПА мали вкінці лишень ту зброю, що її здобували на москалях...

Мусіла УПА змінити спосіб воювання з москалями — потворено малі гуртки борців по недоступних закутаних гір, а вояки з тих гуртків робили ненадійні набіги на москалів, наскоки на їх станиці і напади на магазини зі зброєю і на потяги, зривали шини й висаджували в повітря мости.

Ці малі гуртки вояків наших мусіли бути пов'язані з собою — розуміється не телефонами, а зв'язковими, мусіли й мати добрих розвідників... Ними були в більшості молоді, нелітні ще хлопці й дівчата — це була найнадійніша допомога повстанцям.

Криївки повстанців мали лише числа — назв місцевостей, де находились, не було — розвідчики і зв'язкові мусіли знаходити їх по числах. У випадку охоплення москалями не вільно було зрадити криївки, хоч би як катували... І зради не було ніколи. Не могло бути. Діти Гуцульщини тверді, завзяті і затяті. Це ж нащадки тих предків, що колись завоювали гори! Вони вміли любити своє і ненавидіти вороже! Одним із найкращих розвідників і зв'язкових був тепер Василько! Служив колись його батько Україні, тепер служить він — Василько! А цю службу помагає виконувати його вірний друг — Бурко. О, ще й як вірно й щиро помагає!

Нелегка була ця служба — нелегка й повна небезпек для обох — для Василька й для Бурка.

Раз зайшли були москалі до хати газди — перешукали все й перевернули, нічого й нікого не найшли, побачили Бурка, подобався їм. Хотіли конче забрати його з собою, але Бурко не давався їм взяти в руки — почав утікати в поблизький лісок.. Москалі стріляли за ним, але їх кулі не досягли Бурка. Відійшли без нього.

З того часу Бурко сокотився москалів, як сокотиться ведмідь огню, московське око не бачило вже його ніколи.

На розвідку, чи на зв'язок ішов подалеки за Васильком, — готов кинутись на ворога, якщо б побачив, що його другові грозить небезпека. Нераз, як лише прочув небезпеку, підбігав до Василька й давав йому знак, щоб бути осторожним.

Бувало й таке, що Василько попадав москалям у руки... Вони обшукували його й випитували, розуміється нічого при ньому не находили, нічого й не довідались від нього. А Бурко, заховавшись недалеко, ждав і якщо б Василькові грозила небезпека, готов був кинутись на ворогів і вирвати Василька з їх поганих рук.

А раз трапилось було таке:

Вийшов Василько з хати досвіта — має зайти до одної, далекої криївки з важним повідомленням — Бурко йде з ним, а все здалеку. Були вже недалеко краївки. А тут із лісу три москалі..

«Стой. Руки ввійорх!» — кричать до Василька. Задержали його.

А Бурко бігом до криївки — він знає добре, де вона. Прибіг... Ловить то одного, то другого повстанця за полу плаща й тягне в сторону, звідки прибіг.

Повстанці зрозуміли його й догадались, що з Васильком щось недобре сталося, коли Бурко прибіг сам без нього.

Зброю в руки й бігом за Бурком.

Підійшли до москалів... Бачать, Василько розібраний догола, один москаль перешукує одяг, другий кричить і б'є Василька. Хвилина — і москалі в руках повстанців...

А Бурко вискочив на плечі того москаля, що бив Василька, повалив його на землю і перегриз йому горлянку... Захарчав москаль і віддав чортові свою душу. Бурко заплатив йому за побої Василька... Мертвого москаля закопали повстанці так, щоб ніхто й не догадався, де заритий в землі, а живих забрали з собою...

О, треба було бачити тоді Бурка! Не знав, що має робити з радости і втіхи! Бігав, скакав, лизав руки повстанців, а Василькові лице...

*

Мав Василько занести й передати таємне письмо групі повстанців у Яблонові. Запала вже була ніч, як підходив до Яблонова. Доходив до перших хат Яблонова, аж тут «стой!» — і Василько в руках москалів. Бурко йшов назирцем за Васильком — бачив, куди завели його москалі — на їх станицю при головній дорозі з Коломиї-Косів. Думав — подержать там Василька й пустять... Але ні! Бачить, заводять його в комору з грубого дилля, зачиняють і ставляють біля дверей сторожу...

Погано...

Що ж має Бурко робити? Мусить рятувати свого Василька! Знає Бурко, де між Яблоновом і Лючею знаходиться криївка повстанців. Біжить туди...

Прибіг, заскомлів і стиха гавкнув три рази. Вийшов із краївки повстанець, пізнав Бурка й зараз подумав, що Василько знаходиться певно в небезпеці...

А Бурко не перестає скомліти — ловить повстанця за штани й тягне геть...

Коротка нарада повстанців у криївці... Зброя на плечі, гранати за ремені й туди, куди провадить Бурко. Ніч темна — йдуть тихо, як тіні, не чути навіть їх кроків. —

Припровадив Бурко повстанців під комору, де зачинений Василько... Хвилинка — й оба вартові пов'язані на землі — не мали часу голосу видати з себе... Ще хвилинка, комора відчинена — Василько на волі, біля нього Бурко.

Та на цьому не кінець... Летять на станицю москалів гранати, сиплеться град куль, а там уже станиця в полум'ях огню...

Усе це тривало дуже коротко...

Повстанці не вертались до криївки, з якої прийшли, пішли верхами над Космач... Знали, що до Яблонова прийдуть свіжі частини москалів, отже треба на якийсь час уступитись їм із очей...

А Василько з Бурком подались у поворотну дорогу... —

*

Мав Василько стрінутись раз із повстанськими розвідниками в хаті при-сілку Космача в Завоєлі, під лісом за потоком.

Ніч... Василько знає, що має робити й куди має іти, кому, в якій криївці, має занести інформації і накази. Бурко сторожить хату, бігає довкола неї і наслухує...

Відбіг подальше від хати... Чує людські кроки над потоком... Наслухує,

нюхтять... Москалі йдуть ... Так вони — московська стежа... Бігцем до хати... Під її дверми... Шкроботить у двері, скомлить ... Василько розуміє Бурка... Москалі десь тут недалеко ... Втікати? Ні! Зброя є! На кого вона? На клятого ворога...

Веде їх Бурко... Засіли в ліску над потоком.

Москалі певні себе, йдуть, говорять, ще й жартують... Порівнялись з ліском, у якому засіли наші... Вибухи ручних гранат, свист куль... Кілька москалів на землі потоком, решта втекла...

Бурко дістав спорий кусень вудженої баранини...

*

Зима... Карпатську зиму треба знати... Лишень гуцули вміють її переносити... Буває, три дні й три ночі паде без перестанку сніг — летять на землю великі пластинки снігу й зарівнюють усі долини й заглибини, а потім шалені сніжні бурі, грізні, несамовиті — захоплять у дорозі людину — пропаде...

Суботнішній день. Похмурий, тихий — мороз не великий...

Десь так біля полудня принесено Василькові листа на тоненькому папері, звиненому в трубку. На ньому: «д» — «п» — 17. —

Знає Василько, що це значить: «дуже пильне» — криївка Н. 17.

Ця криївка біля Білої Кобили, не дуже далеко — дорогу до неї знає Василько добре — облави стрінуги на дорозі до неї москалів не має... З'їв Василько, чи не з'їв щось, і — в дорогу — оба з Бурком... Мусять поспішати, щоб перед вечором бути в криївці.

Іде Василько, поспішає, Бурко за ним біжить, підбігає. Починає падати сніг... Паде щораз густіший. Темні хмари й сніг закривають світ — мало-що видно. Та Василько знає добре стежки, не зіб'ється з них, не заблудить... Але ж сніг щораз густіший. Та, це ніщо, але починає дути вітер — щораз сильніший...

Ба, вітер переходить у бурю.

О, гірська буря! Мете снігом, сліпить очі, валить з ніг... Гуде, гремить, шумить, виє, свище, будить зі сну грізні духи... Страхом проймає, загибеллю грозить... Та Василько не здається бурі, наперекір їй іде далі... Йде, паде, підіймається і далі йде, пробивається крізь сніжну заметіль. Починає і мороз тиснути. Ба, буря запирає Василькові дух, не дає дихати. Нелегко йти далі, але ж криївка недалеко вже... Ще трохи, ще трохи підойти... Боже, поможи!

Але ж іти щораз тяжче...

Що ж буде? А він же мусить ще нині бути в криївці — дуже пильне

писемце мусить передати... А тут валяться гори, валиться світ — падають на землю вікові дерева.

От, звалила буря на землю і Василька... Пробоє підвестись — не може — буря сильніша від нього... Пробоє рачкувати — сунутись на руках і ногах... Досунувся до грубого пня старої смереки. Може тут, під нею пережде бурю?

Приліг, звився у клубок... А буря реве, стогне, мете снігом, присипає ним Василька...

Василькові здається, це неня вкриває його вовняним ліжником... Бурко пригортається щораз щільніше до Василька, гріє його своїм тілом і віддихом...

А Василькові, хоч мороз таки добре добирається до нього, видається, що йому не холодно, навпаки, щораз тепліше.

Ну й дуже на сон збирається — о, як же хочеться хоч на хвилинку вснути, а потім зірватися і з новою силою крізь бурю до криївки. Ага, пригадав собі листочок із «д. п.»... Він у нього за пазухою, сягає туди рукою, витягає звиточки і затискає у жмені...

Але Бурко починає непокоїтись — прочуває мабуть лихо... Шарпає Василька за сардак, тягне за ногу, намагається не дати Василькові заснути... Якщо б міг, кликав би його встати й пробиватись крізь «фуфелицю», до криївки добиватись.

А Василько вже заснув, не рухається, у твердий сон запав. Не зрушити його Буркові. Пригортається до нього ще щільніше й дихає у його лице своїм віддихом...

Так якийсь час...

Але потім чує Бурко, його Василько перестав дихати... Тягне Василька за одну, то за другу ногу — ноги закостеніли. Підносить голову Василька, вона опадає назад. Починає гавкати, може Василько почує його, відозветься...

Але, ні!

Що ж має Бурко діяти?

Витягає з затисненої жмені Василька звиточок, бере злегка в зуби й біжить туди, куди мали оба з Васильком зайти — до криївки. Де вона, знає добре — був там уже раз із Васильком. Добився до неї — вона завіяна снігом — повстанці в ній сплять — у таку буряну ніч ніхто не порушить їх сну...

Загавкав Бурко, побудив спячих, передав звиток... Бачать, повстанці в очах Бурка неспокій і тривогу... Знають, що з Бурком був, напевно, й Василько — де ж він, що могло статись із ним? А Бурко ловить то одного, то другого повстанця за штани, тягне з криївки наверх — жалісливий голос видає з себе. Зрозуміли повстанці Бурка — з Васильком щось недобре мусіло ста-

тись. Плащі на плечі, шапки на голови, ручні гранати за ремені й за Бурком туди, куди їх веде.

Біжить він, біжать і вони, хоч буря запирає їм дух, валить із ніг. Добились до грубого пня старої смереки — тут Бурко задержався... Але ж тут не видно нікого — під смерекою гора навіяного снігу... Бурко скомлить і гребе ногами сніг... Бачать повстанці — під снігом Василько... Підняли його, взяли на руки... Боже, Василько не живий, замерз... Задумав уснути на хвилину й заснув навіки ...

Завив Бурко — заплакали повстанці...

Оглянулись, а Бурка нема — зник у сніговії...

Що робити з мертвим Васильком? Нести в криївку? Але, як? Буря ж не втихає, мете снігом... Але ж залишити тут Василька не можна — вовки могли б пожерти його тіло. Ні, мусять занести його в криївку! І занесли, хоч мусіли добувати останніх сил...

Рано втихла буря, потиснув сильний мороз.

Стали повстанці радитися, що робити з тілом Василька. Нараз бачать — Бурко біля криївки, а за ним батько Василька. Бурко приляг біля Василька — скигнуть, в його очах сльози... Він то дав знати батькові Василька, що сталось нещастя — він привів його до криївки... Скомлить Бурко, а батько прикляк над Васильком, шепче молитву — не відзивається до повстанців, не може видобути з себе слова — біль і жаль здавили його горло...

Щойно вечером, як почало темніти, взяли повстанці на ношу тіло Василька й занесли до його дому...

Похоронено його на цвинтарі — ніхто не знав, якою смертю погиб. Бурко відпровадив свого Василька на цвинтар — приляг потім на його могилці й скомлів і вив...

Батько Василька попросив повстанців забрати Бурка з собою, він не може глядіти на його біль...

Нелегко було повстанцям відорвати Бурка від Василькової могилки й забрати з собою.

В криївці мусіли держати його на присилі — рвався до могилки Василька...

Довший час не хотів нічого їсти...

Треба було довго чекати, поки присвоївся до повстанців. Ходив разом із ними на москалів... В одній сутичці з ними згинули його друзі — повстанці — погиб і Бурко...

З тієї сутички вийшов живим лише один із повстанців. Він то оповів це все про Василька й Бурка... —

МАРІЧКА

I

Жив у великому селі гуцульському Жаб'ю газда Михайло Моканюк. Його газдівство було не близько дороги, а подальше від неї «у верху». Багатий газда був цей Моканюк — були в нього воли й корови, коні і вівці, царинки й толоки, був і свій лісок, була й полонинка. Та не це було в нього багатство, ні, він казав, що його найбільший масток, це його діти — чотири сини, як соколи й наймолодша, з дітей Марічка, як ласичка.

І справді мав Моканюк чим хвалитись і гордитись! Його діти були чемні, послухні, працьовиті й примильні — одним словом — газдівські діти.

Хоч Моканюк не знав того, що дітей треба любити серцем, а виховувати рукою, але знав добре оте наше: «Люби, як душу, а тряси, як грушу» й так робив: любив свої діти, але, як було треба, то й «потрясував» ними, хоч і не так то й дуже...

А вже найбільше любили Моканюк і Моканючка донечку Марічку. Та й не дивно — її любили й чужі та хвалили за чемність і услужність, ну й за красоту.

Вийшла на царинку, здавалось, що це ще одна чічка між квіточками, — заговорила, здавалось, це ластівочка защебетала.

До своєї «старині» не відзивалась інакше, як дедиду золотенький, нечко солоденька... Любила дуже співати — співала зранку до вечора. Казала, що співаночок навчилась від пташків. Була ж і сама, як пташина в лузі над потічком. Всі квіточки знала, але ні одної не зірвала, казала, що це була би «грішка» — гріх, — не взяла метелика в руки — нехай собі літає, — казала.

II

Наближався час, коли няня мала запровадити свою Марічку до школи. Марічка з великою нетерпеливістю, а трохи і зі страхом дожидала тої днини...

В кінці діждалась... Не треба було будити її, сама прокинулась зі сну ще далеко було до сходу сонця.

Няня обмила її личко, зачесала, сплела кіски, а в них уплела жовту вол-

ічку — поплітки й мідяні бовтиці. Надягнула на неї новеньку сорочку з вишитими плечиками й уставками — брацарями, дві запасочки, перетикані сухозолотом, припоясала взористою крайкою-попружкою, ніжки вбула в капчурики й нові постілці, наділа на неї киптарик і сардачок з кутасами — дни-на була трохи мрячна й холодна — через плечі перевісила дзьоблинку з зошитом і олівцем, уложила в неї корж і кусень сухої ковбаси, щоб не була в школі голодненька. Взяла ненья свою чічку — Марічку за ручку й пішли обі облазами, крутими стежками «в село», — зійшли на дорогу й поспішають у школу. Марічка не чує ніжок під собою — поспішає за ненею.

Дорогою зустрічають людей... Ті зглядаються на Марічку, не можуть очей відорвати від неї... Яка ж це гарненька дівчинка — говорять...

«Як дужі, Моканючко?» — вітають її ненею.

«Школярку ведете в школу?»

Запишилась Марічка, почувши це... Вона — школярка...

Стала Марічка ходити в школу. Любить ходити до неї — любить школу, а школа любить її... Любить і хвалить її учителька за чемність і пильність, люблять школярки за всміхнене, приязне личко і за щебетливість.

Дуже скоро навчилась Марічка писати й читати та полюбила друковані книжечки, дуже радо читала їх, а віршики вивчала напам'ять. Лишень не любила польської мови, якої навчали силою в школі. Не любила ні Польщі, ні польської мови.

Коли ж бачила, як поляки знущались над нашими людьми, ще більше зненавиділа їх і їх Польщу...

III

Аж прийшов кінець літа 1939 р., а з ним кара на Польщу — війна Німеччини з Польщею.

Раділи наші люди, а з ними й Марічка, коли бачили, як то горді й бутні поляки втікали, аж «патинки» губили. За кілька днів усі вивтікали до Румунії — були й нема, — як би їх із гір віником вимів... Але ж коротка була радість наших людей — ох, дуже коротка... На місце поляків прийшли москалі — місце одного ворога зайняв другий. І знову грабежі, побої, морди, нелюдські знущання... А там, кримінали, а за ними вивози людей на Сибір...

Стало жити ще гірше, як було за Польщі...

Заплакали Карпати, заголосили верховинці, а з ними й Марічка заплакала, залилась гіркими сльозами...

Здавалось прийшов кінець Карпатам і людям у них...

Аж знову всміхнулось сонечко до верховинців...

Війна Німеччини проти Росії... Сонце надії оґріло заморожені Моск-

вою серця наших людей. Але й це не тривало довго — холодні вітри зморозили надії... — Німці не прийшли в гори як приятелі — прийшли, як ще один лютий ворог...

А разом із цим ворогом прийшов із весною 1942 р. страшний голод... Багато людей в горах вигинули тоді з голоду. Як могли, так рятувались верховинці від голодової смерті — живились бурянами й меленою корою з дерев — муки й картопель не було й на лік.

Голодувала й Марічка, але Господь якось охоронив родину Моканюків від смерті...

Минув голод, а тоді почали ловити хлопців і дівчат та висилати на тяжку роботу й голод у Німеччину.

Утікала молодь, куди могла, окривалась по лісах. Більшість легінів пішли в повстанці — в Українську Повстанську Армію (УПА).

Війна тривала далше. Почали німці відступати.

Прийшло до великих боїв і у Жаб'ю.

IV

І знову запанували в Карпатах москалі.

Скінчилась велика війна — втихло на фронтах. Але в нас, на наших землях і в Карпатах не втихло — наша Повстанська Армія вела далше війну з московським наїздником...

А за це мстились москалі на старцях і дітях... Мордам не було кінця — одних грабили до нитки, других виривали з рідних гнізд і вивозили на Сибір — на муки й смерть.

Плач розпуки нісся горами, а УПА не переставала боротись — вела війну з москалями на смерть і життя!

Москалі, щоб помститись на гуцулах, занесли в гори весною 1945 р. заразки тифу. Почали люди гинути, як мухи восени. Цілі родини вимерли — опустіли хати — не було вже й кому ховати померших.

А вояки УПА не здаються, воюють далше з москалями, платять їм за кривди, морди й грабунки — платять смертю за смерть.

А в горах нелегко москалям вести війну з вояками нашої армії... — Оце одної ночі напали наші вояки на москалів, що були заквартировані в Жаб'ю. Був завзятий бій.

Ніхто з людей не спав... Молились, просили Бога, щоб дав нашим перемогу над москалями — молилась і Марічка.

І Господь допоміг нашим: ні один москаль не залишився живий. А повстанці відійшли, співаючи, в глибину гір...

V

Та, не минуло й два дні, а в Жаб'є прийшло багато московського війська. Солдатів заквартировано по людських хатах — усюди розставлено «варту» — ніхто не сміє вийти з села, ніхто зайти в село.

День і ніч тягнуть людей на переслухання — б'ють, катують, щоб сказали все про «бандитів» — про наших повстанців: скільки їх, хто їх командир, хто з жабівців пішов у «бандити», де «бандити» скриваються, яку мають зброю...

У Моканюка заквартирований полковник. Мабуть тому, що від Моканюка видно Жаб'є по цю і по ту сторону Черемошу.

Одного передполудня скликав до себе цей полковник усіх офіцерів — видно, на нараду...

Гуцульські діти

Так, так, будуть мати вороги якусь важну нараду — подумала Марічка. Добре було би підслухати, що будуть говорити — думає...

Але, як це зробити, а то, якби завважили, що підслухує їх, то вбили би...

Двері до хати зачинені... Бере Марічка в руку віник, ніби замітає хороми — сіни. А все попід двері до хати й наслухує...

Чує: бандити — ліс — Магура — за Магурою — три сотні — кулемети — гранати... Все це по-московськи, але вона розуміє ті слова.

Дослухалась найважливішого: московське військо вирушить завтра зараз після півночі за Магуру — провідники вже є — запровадять просто на гніздо «бандитів».

Ось таке підслухала Марічка...

«Боже, погинуть наші легіні», — думає і ломить руки.

«Ні, ні, це не сміє статись, до цього не допустить Бог і — Марічка».

Так, так, ніхто, лише Марічка врятує наших повстанців, а врятувати їх допоможе Господь.

Пригадує собі те, що читала не раз, а кілька разів, як то колись давно нападали на наш край татари й зловивши дівчину з братчиком, казали запровадити себе в її рідне село, а вона завела їх у лісові багна, згинула там разом із ними, але врятувала перед ними людей рідного села.

Пригадала собі теж, як то хлопчина виліз був на тоненький ясень, щоб сказати козакам, чи далеко татари й скільки їх — згинув від татарської стріли, але сказав козакам те, що їм треба було знати, щоб підготувитись до стрічі з татарами.

Чи ж не мала б вона врятувати рідних повстанців від несподіваного нападу на них москалів?

Нехай буде, що буде, а вона зробить це! Знає, чула, що вони в лісі за Магурою. А дорогу туди вона знає. Треба тільки поспішитися. Добре, але ж про це треба би сказати дедеві й нені. Не скаже, піде без їх відома, будуть журитись і побиватись за нею.

Скаже... А ну ж москалі почнуть чогось догадуватись і в них допитуватись, а може й бити, щоб сказали, де їх дочка — знаючи, можуть під побоями зрадитись, а не знаючи, не скажуть нічого, хоч би їх і вбили.

Отже, йде так, щоб ніхто її не бачив і не знав, куди пішла й де ділась.

Помолилась, взяла в дзюблину паляницю, а в руки бичик і пішла... По-через Черемош, потоком, ген туди за Магуру...

VI

Іде Марічка темним потоком, перескакує саренкою з каміня на камінь, а потім стежечкою спинається все вище й вище, а тепер треба окружити час-

тину Магури, а там за нею ліс. Це певно в тому лісі наші вояки. Боже, поможи дістатись до них...

Оце вона вже під тим лісом. А там, о, там за буком вояк — наш вояк. Підбігає до нього.

А він наставляє карабін до неї — «стій» — каже.

Пристанула Марічка — серце в неї молотком б'є...

«Куди направилась, дівче, кого шукаєш тут?», — питає грізно вояк.

«Я, я, до вашого командира хочу дістатись! Заведи мене до нього!» — каже Марічка.

Усміхається вояк: «До командира хочеш зайти, це не так легко, як думаєш, дістатись до нього. Вперед покажи, що маєш у дзьоблині, а може що в пазусі, або в постолах сховала?»

Заглянув до дзьоблини, казав роззутись, обшукав її, а тоді свиснув у свиставку. На свист прибіг другий вояк, узяв Марічку за руку й попровадив у ліс.

Запровадив до кріслатого бука, де на грубій колоді сидів певно старшина, може й командир — подумала Марічка, побачивши його...

«Слава Україні» — привітала його. Усміхаючись, відповів їй на привіт і почав розпитувати, хто вона, звідки й чого зайшла сюди?

Заки відповісти, Марічка спитала, чи він командир, бо вона хоче тільки командирові сказати, з чим сюди прийшла.

Коли ж почула, що він, це дійсно командир, розповіла йому все, що знала, а потім відповідала на всі його запити.

Марічка осмілилась, розповіла командирові все, що діється в Жаб'ю, що роблять москалі, що говорять люди — сказала, що її два брати згинули як українські повстанці, ще в боях із німцями, але про це ніхто не знає, дідя каже, що їх забрали німці на роботу в Німеччину. Марічка розглянулась по повстанським таборі — хлопці, як намальовані, а всі узброєні, веселі, бадьорі, з їх очей так і б'є відвага й завзяття.

Стало Марічці жаль, чому вона не хлопець — зараз пішла би в повстанці! Жити в московській неволі, то, чи не краще воювати й згинути в бою за волю України?

Командир порадив Марічці вертатись додому — сонце вже над заходом... Але потім, подумавши, спитав її, чи не має кого зі свояків десь під Магурою, куди могла би зайти й переночувати, це на всякий випадок, як би що до чого, могла би сказати, що була в свояків, там ночувала.

Марічка сказала, що має під Магурою тітку, до неї зайде й переночує — ніхто не довідається, де була.

На прощання зняв командир із грудей золотий медальйоник із Божою Матір'ю і завісив на шию Марічки. Сказав: Це медальйоник від моєї сест-

рички — даю тобі його в нагороду за твоє українське серце. Мені залишиться хрестик від мами...

Відпроводив Марічку на край ліса...

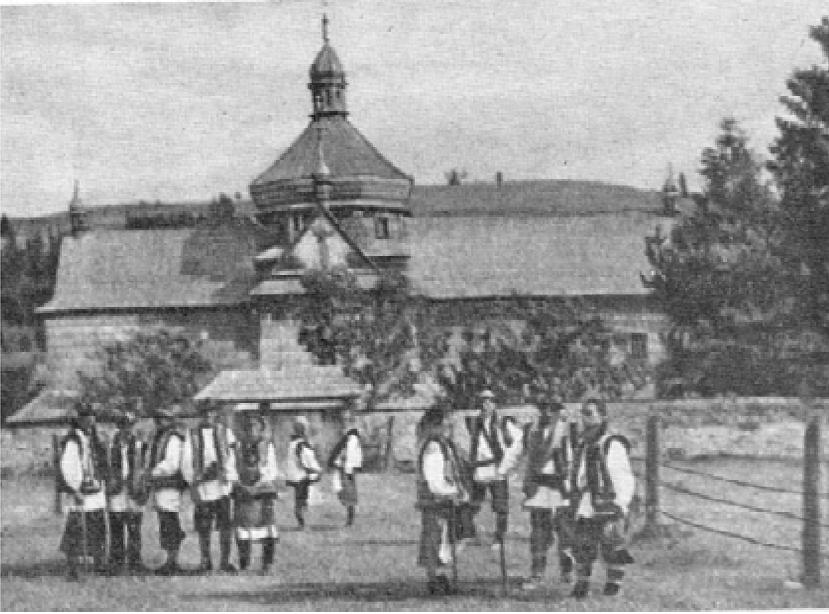
Ще тієї ночі перенеслись повстанці на Кренту. Москалі найшли за Магурою застигле місце, де був повстанський табір.

Геть пізніше заманили їх повстанці у потік Бистрець, у глухий кут і половину з «москалоти» витовкли.

А Марічка не сказала нікому, де була — про це не довідались від неї ні дедя, ні неня...

«Гуцулетка»

В Жаб'є коло церкви

В дорозі до Косова

«Гуцулта»

ДМИТРИК І АННИЧКА

Бачили гуцульські Карпати несамовиті бурі, коли то вікові ліси на землю падали, громи гори кололи, тучі-плови світ заливали — все те бачили й пережили-перебули. Але такої бурі-гровиці, такої зливи-плови, яку принесли в наші гори москалі, ніхто тут зроду-віку не бачив і не переживав.

Чого не знищила тут люта рука московська, те знищив штучно поширений на Гуцульщині тиф; як коса траву косив гуцулів і клав покотом...

Трава з жалю хилилася до землі, квіточки в'янули, на землю замість роси, падали сльози, ліси не шуміли, а заводили, Говерля смутком мряки закрила своє обличчя, заривав Піп-Іван...

А зимою, коли сніги покрили гори й потиснули сильні морози, почали москалі вивозити щочільніших і статечніших газдів-гуцулів на далекий, морозний Сибір...

Як грім із ясного неба спало нещастя на родину Микули Морощука в селі Головах на Гуцульщині. Зимового ранку зайшли в його хату скажені москалі і сказали негайно збиратися і йти з ними.

Морощук затрясся, як у пропасниці, почорнів — в очах потемніло йому, задрижали під ним ноги — от, от упаде снопом на землю... Знає, куди повезуть його люті вороги.

А його Настя заридала й заголосила, кроваві сльози полилися з її очей...

Та — «Москва сльозам не вірить» — нема сліз, які могли би зворушити москаля-ката... Забрали москалі Морощуків, як птахів вирвали з рідного гнізда...

Мали Морощуки двійко дітей — шіснадцятилітнього Дмитрика й чотирнадцятилітню Анничку. Та їх не було під ту пору вдома. Дмитрик пішов аж на Шкіндівський грунь принести від боднаря дві коновочки, а Анничку післала мати до хворої, бездітної тітки у Ферескулі.

Допитувалися москалі за дітьми, але Морощуки мовчали — перешукали всі закутинки, дітей не найшли.

«Нічево, — сказали, — ми найдемо їх, від наших очей ніщо й ніхто не сховається!» Забрали обоє Морощуків самих, без дітей... Повезли на горе, на сльози, на залибель. Заслаба людська мова, щоб нею висказати жаль, біль і розпач Морощуків.

Люта, ворожа, жорстока рука московська вирвала їх з корінням із рідної почви, як вириває буря столітні дерева, а при цьому й позбавила їх єдиного

ще скарбу, діточок. —

Повернувся Дмитрик д'хаті з коновочками. Хата привітала його пустою.

Що сталося, де дедя і неня?

Від сусіда почув жахливу вістку... Почув і загалосив на весь ґрунь...

Що ж йому тепер діяти?.. Сусід порадив утікати геть. Зловлять москалі і повезуть туди, куди повезли батьків.

Іде Дмитрик до тітки на Ферескулю, там і Анничка.

Плакала тітка, заливалася сльозами Анничка, плакав і Дмитрик.

Діти не могли залишитися у тітки — прийдуть по них москалі і сюди. А куди ж їм утікати, де скритися перед москалями?

Одинокий рятунок — Українська Повстанська Армія, про яку знають усі гори, знає про неї і Дмитрик. УПА...

Так, але ж Дмитрик замолодий ще на вояка УПА, а що робила би там Анничка?..

Та, що ж, коли єдино там можна їм найти захист, охорону й оборону. —

Ранок, вибирається на погідну днинку, нема й вітру, та й мороз послаб. Розпрацався Дмитрик і Анничка з тіткою і пішли... Пішли шукати УПА. Зачував Дмитрик, що один відділ УПА має бути десь на Лудовій у темних лісах. Підуть туди.

Реве й шаліє буря-сніговія, темно, не видно нічого. Буря валить дітей з ніг, сліпить снігом очі, а вони йдуть, пробиваються крізь сніжницю. Дмитрик попереду, Анничка за ним. Ані сліду якоїсь стежки, чи плаю. Все завіяне, заметене снігами, кучугури снігу за ними й перед ними.

Що хвилини звертається Дмитрик плечима до бурі, щоб відотхнути, Анничці каже критися за його плечима, а то буря задушить.

Їх обличчя мокрі від снігу, руки мерзнуть, костеніють, у плечах чують біль. А снігу перед ними щораз більше, щораз глибше западають у нього, щораз тяжче йти напроти бурі й борикатися з нею.

Гори перемінилися у величезну трубу — вона щораз темніша, темніша ночі; то вгору підноситься, то опадає і жене все далі і далі вперед, у безвісти, в незнане, грізне й таємне... І та велетенська труба снігова, надгірська сурма, грає зловіщо, стогне, виє, сичить, свище, гуде, гремить... У заметілі потонули ліси-гори, зникло все, нічого з них уже не видно. Одне безкрає снігове море, що гучить і філює... Нема гір, нема й неба над ними, все з'єдналося, все об'єднала сніговія. Ледяні шпильки колять дітей в очі, мороз заходить під одяг і морозить усе тіло.

Буря курить снігом то вгору, то вділ, свище, виє, завиває... Здається, кінець горам, кінець і світові.

Віддих у дітей слабне, їх обличчя заливає не лише вода зо снігу, але й

піт із утомлення, а буря виє, буря шаліє. Годі даліше вдержатись на ногах — ноги, олов'яний тягар!.. Пристають, відвертаються плечима до бурі. От-от задушить їх і повалить на землю, присипле снігом!.. Пропадуть, загинуть.

Де вони, куди йдуть — не знають. Нема вже й надії на рятунок — мусять загинути в цій сніговії.

Дмитрик не йде, сунеться, бреде в снігу, важко дише й щохвилини пристає, щоб відотхнути. Анничка шепче посинілими устами «Отче наш», Богородице, Діво»... Треба готувитися на смерть, нема рятунку.

Опинились між грубими ялицями. Нараз порожнеча під ногами Дмитрика — яма, чи пропасть... Заки впасти в неї, Дмитрик ловить відрухово Анничку за полу сердака. Обоє падають у яму. В ямі затишно, буря не сягає до неї, темно в ній. Дмитрик мацає руками довкола себе. Намацує якусь шорстку шкіру, щось живе.

Боже, це ж спячий ведмідь — «вуйко». Вони у ведмежій гаврі. А вона не дуже простора, вони зовсім близько «вуйка». Що скаже «вуйко» їм, як прокинеться зо сну? Та він не рухається, спить глибоким сном. У гаврі тихо, затишно.

Пригорнувшись до себе, сидять братчик і сестричка тихо-тихесенько, не рухаються. Анничка засипляє, Дмитрик не дається снові. Може буря втихне й вони, вилізши з гаври, підуть даліше — думає... Здогадується, що на Лудову, може, вже недалеко, тай, певне, ще нема ночі.

Вслухується у виття бурі. Її голос щораз слабший. Слабне... Щораз тихше над гаврою. Видно, буря втомилася, відпочити хоче, а може зібралось їй на сон...

Тиша над гаврою, не чути шуму лісів.

Що робити? Вилізати з гаври? А, може, там уже ніч? Якже ж у ночі найти УПА? А тиша така, що аж у вухах дзвонить... Тиша, як звичайно, після великої бурі.

Та, що це? Якби хтось там ішов. Так, хтось іде... Звір? Ні, хіба не звір... Дійся воле Божа! Що буде, те й буде. Дмитрик розбуджує Анничку, шепотом каже їй ставати йому на плечі, ловитися за звисаюче коріння і вилазити з гаври. Вилізла Анничка з гаври, за нею і Дмитрик. А там тихо й місячно. Бачать трьох людей з карабінами на плечах. Боже, а може це москалі? Люди наставили до них карабіни. Але Дмитрик не боїться, бачить, це не москалі! Напевно, це вояки УПА! «Добрий вечір!» вітає тих вояків. «Добрий вечір!» — відповідають вояки. Все з недовірям.

Починають ставити Дмитрикові запити, а той розповідає їм усе по правді, а розповівши, просить, чи не могла б їх прийняти до себе в УПА — вони ж не мають де подітися і заховатися перед москалями.

Один із вояків, це був легінь із Голов, син Козьми Стусека — він пізнав

зразу дітей Микули Морощука.

Вояки завели їх до свого старшини.

Довго говорив старшина з Дмитриком – чим довше говорили оба, тим більше подобався Дмитрик старшині, давав ясні й розумні відповіді на його запити. Дмитрик покінчив школу в своєму селі, знав, історію України, любив читати й перечитав багато книжок. Мимо шістнадцяти літ старшина радо прийняв Дмитрика в ряди відділу УПА.

Був улюбленцем сотні. Любили його всі за товариськість, послух, услужність і за відвагу. В бою з москалями рвався завжди наперед. Був кілька разів і ранений. Коли ж раз москалі викрили повстанський бункер, у якому находився Дмитрик і не було вже іншого виходу, як згинути в ньому, він вискочив із бункру й закидав москалів ручними гранатами. Останньою розірвав себе; з викриком «Слава Україні» — закінчив своє молоде, геройське життя...

Анничку взяла під свою опіку медсестра — Анничка стала потім її помічницею. Сестричкою називано її. Любили її хворі й ранені вояки, казали, що сам лагідний дотик її руки та погляд її голубих оченят усмирюють їх болі. Але ніхто й ніколи не бачив усміху на її обличчі — була завжди задумана й сумна.

Згинула геройською смертю разом із другими в бункері.

IV

Поучення бабусі Мокрини

ОПОВІДАННЯ ГУЦУЛКИ — БАБУСІ МОКРИНИ

Хто ж це та бабуся? Вона походить з гір Карпат, із великого гуцульського села Жаб'я. Жаб'є велике село — вісім тисяч мешканців, а тягнеться близько вісімдесят кілометрів — має десять присілків-селищ і п'ять великих дерев'яних церков. Почерез Жаб'є пливе бистра ріка Черемош. Мешканці Жаб'я, як і всієї Гуцульщини, люблять гарну, барвисту ношу — люблять сходитись, разом, поспівати й потанцювати — їх танці гуцулка — коломийка. Жаб'є, село, рівного якому немає в усьому світі.

Гуцули — це вітка нашого народу — вони такі ж українці, як ми всі, а назва гуцули, це тільки місцева назва людей у Східніх Карпатах, чи інакше в Beskidі Зеленому, Лісистому.

Сьогодні живе бабуся Мокрина разом із другими нашими людьми, які не могли виїхати за море, в Німеччині, у дерев'яних бараках. Є тут старі й молоді, є і не мало дітей. Ці діти люблять дуже бабуся Мокрину — люблять її за цікаві повістуння — оповідання.

Отак, сяде, бувало, бабуся на лавочці під бараком, а докола неї діти — вона повістує, діти слухають...

ПРО СВОЇХ ДІТОК

Оповідала раз бабуся Мокрина про своїх діток:

Жила я в Жаб'ю з своїм чоловіком — було в нас четверо діточок, два хлопчики й двоє дівчаток. Жилось нам не погано, хоч Польща таки добре тиснула нас. Та Господь Бог допомагав нам — ми жили з Богом, а Бог був з нами.

Пережили Польщу — розвалилась, як дімок із карт.

Але ж невелика була нам з цього потіха... Прийшла на місце Польщі страшна, люта, як змій, Москва... Про це так співав мій найстарший синок:

Наступила чорна хмара, настала ще й синя...

Була Польща, була Польща, та й стала Росія...

А потім прийшли німці... Не принесли полегші, як цього сподівались люди. Тяжке й гірке було життя під німцями. Треба було й з ними боротись... Створилася УПА — Українська Повстанська Армія — проти німців і москалів водночас.

Пішли в УПА й мої два сини... Перехрестила їх і поблагословила на

дорогу — важко було на серці прощатись з ними, але й не плакала... Йдуть другі боротись за Україну, чому ж не мали би йти і мої сини? Але прийшов час, що я таки заплакала... Заплакала, коли й моя Парасина зібралась теж до тої УПА...

Сказала:

«Ненечко, там потрібні й дівчата, мусять і вони служити Україні». Сказала це, попрощалась і пішла... Вдома залишилась тільки найменша донька Катерина.

Мій чоловік, мабуть, не міг знести й переболіти того, що діялось у нас, почав хворіти й помер.

Німці, за кару, що я не могла здати їм наложеного контингенту, заграбили всю мою худібку. Найбільше плакали ми, я і Катеринка, за Красулькою нашою.

А незадовго потім почали німці втікати перед москалями... Москалі були вже недалеко...

Подумала я: нема мені й моїй Катерині чого залишатися в Жаб'ю. Прийдуть москалі й заберуть нас на далекий Сибір, як вивезли за першим побутом багато наших людей...

Подались ми обидві з Катериною на захід сонця. Почерез Мадярщину й Словакію, звідкіля дістались у Німеччину. Тут дали нас, мене й Катерину на працю до багатого німця в одному селі. Пішли ми вже першого ранку до стайні доїти корови — корів у німця багато. Корови стоять спокійно. Лише одна, як тільки я і Катерина ввійшли в стайню, почала голосно ревіти... За нею реве й телятко — корова й телятко красі... Нараз моя Катерина, як не скрикне:

«Нене, ненечко, та це ж наша Красулька і її телятко! Красулька пізнала нас, тому й реве!»

І вже Катерина при Красульці, обіймає і цілує її і телятко... Стала і я їх обіймати й приговорювати до них...

Питаю Красульку, як їй живеться? Гляжу, а в очах Красульки сльози... О, знаю, знаю — говорю до Красульки — не добре тобі тут у чужій, темній стайні — тужно за зеленими горами нашими, за полонинськими просторами. Їх, нам, ні тобі, ні мені не забути! Плачемо обидві за ними...

Скінчилась війна...

Моя Катерина одружилась — вийшла заміж за нашого, за українця. Але, це був такий українець, ні теплий, ні холодний, Україна не дуже цікавила його. Мені він зовсім не подобався був.

Жила я якийсь час разом із ними, але пізніше розвезли нас по дерев'яних бараках — їх десь біля Ульму, мене ж сюди, під Штутгарт. З того часу минуло дев'ять років. Закортіло мене відвідати Катерину, а ще більше внука.

Поїхала я туди — й радію, що побачу своїх, поговорю з ними. Але, краще було би не бачити їх...

— Чому? — питаєте.

Оце внук мій не по-нашому говорить уже — по німецьки цвенькає. А його батьки тішаться цим...

А я залилась гіркими сльозами...

«Боженьку наш, чи ж за таких, що на волі й в добрі виховують яничарів, воював колись мій чоловік, пішли в УПА мої сини? Та, чи лише вони?»..

Не довго перебувала я в своєї доньки. Сказала їй, що мушу вертати в свої бараки. На прощання сказала їй:

«Пригадай собі, Катерино, як то телятко нашої Красуні в німецькій стайні ревіло так само, як його мама...

А твій синок, чи говорить тією самою мовою, якою говорила ти, його мама? Спам'ятайся, не віддавай свою кров чужим. Виховуй і навчай синка, щоб був українцем! Інакше виречусь вас, не будеш моєю донькою, а твій син моїм унуком!

Відвідаю вас, якщо довідаюсь, що ви такі вірні нашій Україні, як були вірні нашим горам Красулька й її телятко...»

РІДНЕ ЗОЛОТО І ЧУЖА БЛЯХА

Іншим разом оповіла бабуся Мокрина дітям таке: «Ви, діточки, певно, не знаєте ще, що повинно би в людей, а ще більше в дітей, стояти на першому місці? Це я скажу вам:

Найважливіше для людей це те, що сам Господь уклав у їх серця, а це любов! Любов передовсім до Господа Бога й до батьків, а далі любов до Рідного Краю, до нашої України й до людей нашої крові, мови й віри, любов до всього, що своє, що близьке й рідне, а не до чужого. Казали ж у нас: «чуже не гріє і не збагачує»...

І на чужині треба своє любити й своїм жити — рідну, нашу, українську мову любити й шанувати, нею завжди говорити. Кожна ж бо й пташина тільки, по своєму цвірінькає, величає Бога-Творця таким голосочком, якого дав їй Господь! Інакше співає соловей, інакше щебече жайворонок, інакше цвірінькає горобець, а ще інакше кряче ворона. Звіринка теж кожна свій голос має — коровка ричить, коник ірже, песик гавкає, котик м'явкає... А щоб песик м'яввав, а котик гаввав, такого чуда не було ще ніколи й не буде!

А з людьми буває нераз усяко...

Ото було це якось давно, не за нашої пам'яті. Мали батьки двоє діток — синка й донечку — дуже любили їх.

Підросли ті діти й забажали йти в чужий світ. Краялись серця їх батьків

із жалю за ними, але не стримували їх — думали, може, на чужині заживуть краще, як удома.

Поблагословили їх на дорогу й обдарували чим могли — що найцінніше мали, те їм дали...

Мати дала доні дорогоцінний перстень, висаджуваний самоцвітами — діамантами й бриліянтами. Дала й наказала берегти його, як зіницю в оці, бо цей перстень, це родова пам'ятка — впродовж віків переходив він із роду в рід — одне покоління передавало його другому.

Батько теж обдарував сина, дав йому чимало золота й срібла, щоб у чужому світі міг жити батьківським, не чужим добром.

Але, що ж? Донька й син не дуже цінили батьківські дари... Донька носила якийсь час материний дар — перстень, при собі. Але пізніше проміняла його... І за що проміняла дорогий, золотий перстень? За безвартісний, за мідяний!

А чому?

Бо цей був чужий, а їй здавалося, що чуже вартісніше, ніж своє. Коли ж діждалась своєї дитини й та підросла, то могла дати їй тільки чужий, мідяний перстень, свого родового, золотого перстня вже не було...

А син теж розгубив батьківський скарб, змарнував, став жебраком і не мав уже чого дати своїм синам.

«А я спитаю вас діточки, чи були ці двоє розумні і добрі, що легкодушно визбулись батьківських скарбів?» — звернулась бабуся до своїх слухачів.

«Не добрі й не розумні були!» — закричали в один голос діти.

Добре, а тепер слухайте уважно діточки, що я скажу вам далі: Наші люди з України дістали від своїх батьків теж великі й дорогі скарби, хоч і не були це ні перстені, ні золото, а було щось багато дорожче!

Це були великі, українські серця, а в них гаряча любов до України, до рідної землі й народу, з якого вийшли, до мови й віри батьків і до всього — всього, що своє, що рідне!

Ото з такими скарбами пішли в світ ваші батьки, діточки.

І що ж? Багато з них розгубили вже ті скарби, або за чуже проміняли, а тепер не мають уже нічого свого, щоб дати дітям.

Не дають їм українського серця, не дають любови до свого, до мови й віри, бо цього вже самі не мають, тому то їхні діти стають чужими для України, не можуть уже зрозуміти, що своя, рідна, українська мова, це золотий, дорогоцінний перстень, а мова чужа, це мідяний перстень, та й не розуміють, що той, хто не має свого, не любить його й не цінить, а живе чужим, той прошак, жебрак, а то й злодій, що краде чуже добро й присвоює його собі. А тепер, скажіть діти, чи нема вже й між вами таких, які люблять чуже більше, ніж своє? — спитала дітей бабуся Мокрина...

Діти, спустивши голови вниз, мовчали.

Бабуся говорила даліше:

Так, так, діточки, сумно, прикро й боляче, що є в нас уже багато таких дітей, зроду українців, які одначе не українське, а чуже люблять, утікають від українського і біжать до чужого, а виростуть, так не Україні, а чужині стануть служити.

Не знають ці наші нерозумні й нещасні діти, що відбившись від рідного берега, не так легко й скоро доб'ються до чужого, не розуміють, що, щоб як не старались і не намагались, а вони все ж таки будуть для чужих небажаними воронами між павами.

Запам'ятайте собі діточки, що чули від баби Мокрини, будьте добрими й щирими українськими дітьми, любіть усе, що українське, й будьте соловейками, що співають і щебечуть рідною, українською мовою, а не будьте воронами, що крячуть чужими мовами. Чи ж уже важко вам узяти собі до серця оці прості, щирі слова:

Мово рідна, слово рідне, хто вас забуває,

Той у грудях не серденько, лишень камінь має!..

ПРО ДОВБУША

— Бабусю, розповіжте нам про ті гори Карпати, в яких ви колись жили, — попросили раз діти в бараках.

— Ага, ага, чула я, як ви співаєте часом:

«У горах Карпатах, о там би я жив...»

А я родилась там і жила. Сьогодні ж уже не жити, а, бодай, умерти там бажала би. «О, гори, гори, Карпати, наші!» Співала колись моя неня, а тепер я співаю:

«Запрягайте коні в шори, коні воронії,

Та поїдем здоганяти літа молодії...»

Але не здогнати вже їх... Вороними кіньми ні, хіба лише думками — згадками ...

Бабуся продовжує: — Отак, вволюючи вашу, діточки, волю, розповім вам про ті гори, де колись жила, а розповідаючи — здоганятиму літа мої молодії — згадками...

Наші гори Карпати, — наша Гуцульщина, це прекрасна частина нашої великої України, може з усіх найкраща! Для мене вона сьогодні — країна згадок — споминів, молодости моєї й всього того, що було й минуло та не пропало, бо заховане на дні мого серця. Карпати — Гуцульщина, країна зелені, сонця, квітів, чарів краси і співаночок — гуляночок.

Так, так, сьогодні нехай згадки несуть мене туди «де зелені верхи гір

сягають ясних зір», туди, як писав співець Гуцульщини Ю. Федькович, який родився і жив у горах у Сторонці-Путилові над бистрою річкою Путилівкою і описав наші гуцульські гори й гуцулів — туди, «де Чорногора пишно в небо ся змагає», а «буйні вітри білими снігами закрили її главу, ніби рантухами», а де весною, куди не глянути, цвіти та цвіти, запахи та радощі, а Путилівка — річка бринить по білому камінню, ти б гадав, що срібло розсипалось і задзвеніло...» О, мій Іванко читав мені не раз вірші і оповідання Ю. Федьковича, читав дуже часто і я їх і досі напам'ять знаю, не забула й до нині. Від нього знаю добре, що немає в світі сили, яка могла би придушити, вбити, чи вирвати зі серця тугу за рідними сторонами, та ще за тими, що їм назва Карпати, а в них зелень, квіти й пісеньки, голос сопілки і трембіти.

Срібний голосок сопілки несеться там грунями й кичерами щоднини, а й шовковий, тужливий звук трембіти не тихне, горами лунає, тугою серце сповняє...

Так тільки в тих наших Карпатах видно силу й велич Бога! Видно їх у бистрині рік і в гуках шалених потоків, у шумах вікових лісів, у ревах зимових бурей, у величі гордопишної Говерлі, княгині гір наших, і в усіх чарах краси Гуцульщини.

Люблять, о, ще й як люблять гуцули ту красу й чари своїх гір, та й люблять дуже свою старовину — як кажуть, старовіччину, — люблять згадувати давне, а його згадки передають одні покоління другим. А вже, як почнуть згадувати й розповідати про Довбуша, так тим розповідям кінця немає...

Хто ж був оцей Довбуш, що то про нього так люблять гуцули розповідати?

Довбуш Олекса жив так десь перед двісті роками.

Про нього написав Федькович так:

«Гей, чи чули люди добрі, перед ким то звірі стинуть? ..

То наш Довбуш, наша слава, наш капітан на Підгір'ю,

Красний, красний, як царевич — двадцять років і чотири...

...Хлопців тисяч йому служить...

На його топір ясний клали німці много стали,

А на тії порошниці били угри злота много,

А той ремінь більше вартий, як удвоє царства твого».

Був Довбуш у гуцулів тим, чим буває у других князь, чи король — був паном Карпатських гір. Він зібрав біля себе відважних, одчайдушних молодих гуцулів, як їх називають, — легінів і боронив гори перед чужинцями, ворогами, які пхались в Карпати, щоб грабити їх багатство, а гуцулів ожебрачувати й запрягати в ярма неволі. Їх називали гуцули зайдами — зайшлими в гори чужинцями.

Довбуша любили, шанували й величали гуцули за те, що їх обороняв

від тих «зайдів»... Не пускав їх у гори, а тих, які в них лізли й хотіли кривдити наших людей, карав безмилосердно й гнав їх геть з гір і з Підгір'я...

«Зайди» називали його легінів опришками, а Довбуша ватажком опришків. Легіні Довбуша були сильні тілом і духом, нікого й нічого не лякались — у всьому слухали свого отамана — за непослух не було в Довбуша помилування, ні милосердя...

Довбуш і його легіні одягалися так, як і другі гуцули, тільки що їхній одяг був кращий і дорожчий.

На голові повстяний капелюх — кресаня, зимою бараняча шапка, на тілі зрібна сорочка, поверх неї з овечої шкіри з різними прикрасами кожушок без рукавів киптар, на ньому літом сердак зі сукна, чорний або червоний теж багато прикрашений, зимою кожух, вовняні чорні або червоні штани, на ногах легкі, шкіряні ходаки-постоли. Підперезувались широкими, мідяними гудзиками вибитими ремнями-чересами. Черес був для них «кишенями», в ньому носили все, що їм було потрібно, тютюн, люльку, гроші — за черес затикали багато позолочені й посріблені пістолі, через одне плече перевішували теж позолочені й посріблені рушниці-кріси, через друге — дорогі порошниці зі стрільним порохом. Уся зброя аж блищала від золота й срібла — в зброї дуже кохались Довбушеві легіні. В руках носили мідяною бляхою обиті топірці-бартки зі сталі.

Топір Довбуша був важчий від топорів легінів і обитий замість міддю — золотом. Він видний був і в темну ніч, тому й до сьогодні називають його «ясним» топором...

Довбуш любив перебувати найчастіше в Чорногорі. Сідав на верху гори й глядів на свої гори, ліси й полонини, любив їх цілим серцем і впивався їхньою красою, пив їхні чари.

А потім давав знак своїм легіням і спадав вірлом на ворогів гір і гуцулів. Для нього і для його легінів не було перешкод, не було стриму, ні страху. Ніщо не могло їх спинити. Не здержували їх ні непрохідні ліси, ні дебри, ні гремучі ріки, ні бистрі потоки, ні скелі стрімкі, ні нетри глибокі. Йшли в похід на ворога, як на весілля, як на забаву. О, любили дуже такі походи! Зате ненавиділи безділля! Сьогодні тут, а завтра там!

Тут покарали ляха-пана, там жида ненаситного, а там мадярського графа, що гнобив наших людей, а деінде ласого на багатство гір німця куцохвостого...

Одного тижня — по ту сторону Чорногори, на закарпатській Гуцульщині, другого — поза Коломиєю, а там вони вже збігли з гір, як казав Довбуш, щоб «Кути не поминути й до Косова повернути»...

А вороги не сиділи з заложеними руками — придумували різні способи, як би дістати Довбуша в свої руки, а потім знищити його «опришків»...

Стрункі ялиці

Та не легко було приборкати Довбуша! Він мав велику силу — казали, що її сам Бог йому дав — а до сили мав ще й розум і проворність. Вороги йшли на нього та його легінів військом, робили на них облави та вживали всяких хитрощів і підступів, щоб їх дістати в руки й знищити ...

Бувало й таке, що хтось із-за необережності попадав у ворожі руки. Тоді не було йому пощади! Закладали на шию стричок і вішали. Тому то й була складена пісенька:

«Ой, підемо, пане брате зі стричком на шиї,
Вже нам більше не задзвонять дзвони в Коломиї».

Довго обороняв Довбуш гори і гуцулів перед чужими зайдами — вірлом літав понад Чорногорою, бурею спадав на ворогів... Та смерти не вдалось йому оминати, хоч і не від ворожої руки довелось йому згинувати... Про його смерть співають ще й нині:

«Ой попід гай зелененький
ходить Довбуш молоденький...
На ніженьку налягає,
топірцем ся підпирає..
На легінів споглядає, їх питає:

«Гей ви хлопці, ви молодці,
Де підемо нині в гості?»

Про цей останній побут Довбуша з легінями в Чорногорі і його «похід» у гості написав так Федькович:

«Ясна нічка в Чорногорі, світить місяць з зіздочками...

З легінями тисяч двісті квапить Довбуш облазами.

А сова теж затужила, що аж серце в грудях мліє —

В Чорногорі нічка ясна — місяць світить, місяць мріє».

А він іде, поспішає, ще й на хлопців закликає: «Бігом, хлопці, бігом, бігом,

Замітає стежки снігом...»

І забіг Довбуш із легінями ген аж у Космач — не близька до нього дорога з Чорногори. Але смерть Довбуша близька...

Тут, у Космачі, згинув Довбуш, поцілений зрадницькою кулею в саме серце... В те, молоде ще, гаряче серце, що так дуже-дуже гори любило й для гуцулів билось.

Перед смертю просить Довбуш своїх легінів:

«Візьміть мене на топірці, та занесіть в Чорногірці».

І легіні вволили волю свого пана-отамана ...

«На трпірці тіло його взяли, в Чорногорі заховали...»

І ніхто й досі не знає, де пан гір Довбуш Олекса спочиває... Та гуцули вірять твердо, що Довбуш не вмер — кажуть, що такі як він, борці за волю свого народу, ніколи не вмирають — вони живуть. І дожидають тієї волі для свого народу, за яку боролися... Кажуть, що Довбуш ще колись встане, він лише слухного часу в Чорногорі дожидає... А тоді встане й блисне своїм топором і покличе гуцулів, а з ними весь народ український на останній бій з ворогами!

Оповідючи про Довбуша, гуцули співають ще й таку співаночку:

«Гей, ти Довбуше з Чорногір,
Гей, дай нам ясний свій топір!»

Топір — на ворогів, щоб геть їх прогнати! Щоб наші гори знову зазеленіли буйними лісами, щоб верхи, ґруні й полонини закосичились барвистими квітками-чічками, щоб усе було в нас, як давно, як колись, а гуцули щоб заспівали:

«Верховино, світку ти наш!
Гей як у тебе тут мило!
Як ігри відпливе тут час:
Свобідно, шумно, весело!» —

Один із хлопчиків, який дуже уважно слухав те, що говорила бабуся Мокрина, спитав її: «Бабусю, скажіть мені, чи ще й тепер є між гуцулами такі відважні й безстрашні люди, як був Довбуш і його легіні? »

На це бабуся усміхаючись:

— О, синку, гуцули були завжди відважні — тієї відваги набрали вони з гір і гірського життя. Гори й тверде, повне небезпек життя в них, навчило гуцулів відваги. І гуцул не лякався нічого! Ні вогню, ні води, ні кулі, ні топора, ні тучі, ні громів, ані густих мряк-негур, що так часто на гори налягають і роблять з днини темну, невидну ніч, у якій легко загубитись — не страхався гуцул і темних непрохідних лісів із їх нетрами й пропастями, ні тих диких, кровожадних звірів, що в тих лісах жили...

Бувало нераз, що дванадцятилітній гуцулик стріляв і вбивав такого сильного й грізного звіря, як ведмідь — чи, як він казав — «вуйко», не боявся стрінутись з вовком, якого гуцули звали «малим».

Про відвагу гуцулів можна багато почути від тих, хто бачив їх, як вояків Українських Січових Стрільців і наших українських армій, як вояків Української Повстанської Армії — УПА. Співав же колись гуцул:

«Єсть у мене топір-топір, ще й кована бляшка!
Научу я того німця, та й ще того ляшка!»

Прийде час, що й навчать ще й того найбільшого ворога нашого, москаля за всі знущання й неволю, якою скував наш народ, заплатять йому.

«ДЕЗЕРТИР»

Одного теплого літнього вечора оповіла бабуся Мокрина про дезертира-вояка — гуцула, який, затуживши за своїми рідними горами, втік із війська, дезертирував...

Давно це діялось, ще тоді, коли то наша Гуцульщина перейшла була від Польщі до Австрії. Австрія почала брати наших легінів до свого війська.

Та легіні не хотіли залишати своїх гір і йти до війська кудись там далеко до Відня, чи до інших далеких міст Австрії.

Утікали й крились по лісах. Австрійські жандарми мусіли вишукувати їх і ловити — добровільно ні один гуцул не хотів йти до війська — волів диким звірем у лісах жити, але все ж таки в своїх горах, ніж йти на далеку чужину й довгий час не бачити Карпат. Бо, мабуть, нема в світі других людей, щоб любили так свою рідну землю, як любили й люблять свої гори гуцули.

Війська не боялись наші легіні, любили воєнне ремесло, а за зброєю пропадали, — ні, вони лякались лише чужини й тієї неволі, яка була при війську — вони ж любили свої гори не лише за їх красу, але й за ту свободу, яку їм гори й життя на них давали — тут чулись вони вільними, як вірли в Чорногорі. Знали, що без гір вони, як риба без води, а пташина без повітря...

Жила в тих давних часах бідна вдова над бистрим Черемошем у Карпатах. Одного лишень сина мала — любила його всім серцем, а син платив їй за любов любов'ю, послухом і пошаною. І були б так у любові і в спокою дальше жили, якби.. Якби не «вербунок» до війська!

Ходять австрійські жандарми по наших горах, ловлять молодих гуцулів і висилають їх до Відня...

Попав їм у руки і син удовиці над Черемошем, Василько Кучерявий. Зловили його, як вертав із полонини — була тоді вже осінь і треба було зганяти худібку з полонин у село.

Зловили Василька, завезли у Відень, вбрали у військовий мундир, дали карабін і зробили з нього вояка, казали служити при війську. Подумати тільки Карпати – Відень... Зелені гори, великі простори, куди схочеш, туди скочеш, що задумаєш, те й зробиш...

А тут, у Відні? Голі, холодні мури, ні сопілка не грає, ні трембіта не тужить, чужина, чужі люди, чужа мова...

Там рідна неня, тут нічого рідного, нікого близького...

Пережив якось осінь... Але, як — цього не знає... Жив, як у глибокій ямі, не бачив світу, ні Божого сонця, а люди, яких бачив, не були для нього людьми.

Ходив, як запаморочений, як зачумлений, чи заворожений.

Діждався зими. Неня не сходить йому з голови. Що бідна діє, хто їй там помагає, хто журиться нею?

Жаль і біль за горло стискають — от, от, здавлять і дихнути не дадуть. Страшна, невтишна туга на душу налягає — туга за ненею, за горами, за близькими людьми, за звуками рідної мови й голосом гуцульських співанок.

Здається серце лусне, на кусні розірветься... Здається, чує і бачить, як із його серця спливає червона кров, видається, що ось ось упадуть на нього мури з тих високих касарень і задушать, ніколи вже йому не побачити гір, а в них неню...

Потиснули морози...

Що діє бідна неня? Певно, замерзає у холодній хаті. Хто врубає їй дровець?

Що, що йому робити? Одне знає добре: не витримає тут дальше! Але, що робити? Відобрати собі життя, як це зробили кілька рекрутів осенню? Так тоді не бачити йому вже матері, не поглянути на гори... Ні, цього не зробить — не позбавить себе життя. Дезертиром стане — втече з війська... Що Бог дасть, те й буде... І одного ранку втік... Вирвався з касарні, як птах із залізної клітки... Кинув карабін, скинув військовий мундир, узяв на себе одяг, у якому привезли його до Відня — і втік...

Як каже Федькович у своєму вірші:

І, полетів до матінки, як вітер, як стріл...

Дровець їй врубатоньки, щоб хатку нагрів.

Лісами, цільними, обхідними дорогами йшов, більше ночами — в днину зашивався в ліс, як дикий звір і дожидав ночі. Дорогу показували йому місяць і зірки. Ішов, біг. У очах ніс свої гори, а в них неньку свою, що десь там очі свої за ним виплакала, в холодній хатчині живе, певно ще й голодує і мерзне.

Думка й надія побачити неню і гори, додають йому сили, все вперед женуть, підганяють... До уха шепчуть йому: скоріше, скоріше поспішай, підбігай...

І він спішить, підбігає, мало й припочиває...

Ось бачить уже гори... Ще день-два й він буде над Черемошем.

Ніщо вже його не держить, ні мороз, ні сніги глибокі, ні голод, ані рани на ногах...

І добився до рідної хати, припав до ніг своєї неньки... Гріє її теплом своєї гарячої любови до неї...

Шукає сокири — на подвір'я йде, дрова рубає... Ватру в хаті розікласти, щоб неня не мерзла, щоб їй тепло було...

Рубає дрова — забув, що далека й важка дорога забрала в нього силу, що на ногах кривавляться рани, що голодний і невиспаний... Надходить сусід

— пристає — впізнав Василька. Знає, не потребує питати, що Василько дезертир, що пройшов далеку дорогу й відпочивати, не дрова рубати йому. Привітав Василька, Божим словом, питає, чи після такої далекої дороги не тяжко йому рубати дрова? Василько, усміхаючись, відповідає словами Федьковичевого дезертира: «О, ні — легко рубаються дровця для рідної неньки!»

Нарубав дровець, заніс у хату, розклав огонь у печі і ненька його вже не мерзне в холодній хаті. Її ласкавий погляд і блідий усміх радості, казали йому забути всі труди далекої дороги й рани на ногах...

Але, що ж? Не міг довго перебувати разом із матір'ю. Знав: прийдуть жандарми, зловлять, закують у кайдани і повезуть знов у Відень. Та цього їм не діждати! Не зможе вправді жити в своїй хаті при нені, але ж житиме в своїх рідних горах — на волі!

Пристарав усього, що потрібне, щоб ненька не мерзла й не голодувала й — пішов...

У опришки пішов. Вестиме життя гоненої звірини. Але ж вестиме вільне життя! Та й обороняти буде гори й гуцулів від ворогів, від чужих зайдів! А це ж не буде важко для нього, як не було тяжко рубити дрова для рідної неньки. Нехай, що треба буде вести важке опришківське життя: ні теплої хати й їжі, ні пристановища — сьогодні тут, завтра там. Голод, холод, невігода і ворог, що чигає, щоб дістати опришка в руки й повісити...

Нехай! Але ж тут рідні гори й воля! —

Скінчила бабуся Мокрина повість, призадумалась, а відтак сказала: Ох, як би так кожний українець, ідучи за прикладом дезертира Василька любив Україну, як любив той свою неньку і свої гори, о тоді не замерзла б наша ненька Україна на Сибірі, тоді з любови до неї, робили б усе, що в їх силах, щоб визволити її з лютої, московської неволі, повторюючи слова дезертира:

«Легко рубаються дровця для рідної неньки!»

Не важка боротьба за визволення неньки України з московських кайдан. якщо ту Україну всім серцем любиться!..

СТЕПАНКО З ЗАКАРПАТТЯ

Року 1938-го засвітило було сонце волі над забутою частиною нашої землі і нашого народу, над Закарпаттям, яке віками стогнало в мадярській важкій неволі, а після першої війни попало в чеські руки. Повсталала там вільна Закарпатська Україна. Велика радість обняла була тоді весь український нарід — раділи молоді, тішились старі.

Та не довго радів тоді наш нарід... Скоро на сонце волі Закарпаття насунулась чорна хмара й геть заступила його.

Мадярщина послала на Закарпатську Україну своїх диких вояків. Хто

тільки з українців міг, хватав за зброю, щоб боронити рідний край від мадярів.

Багато й наших гуцулів передирались через границю і спішили на допомогу закарпатцям. Пішов туди й мій покійний Михайло — ніяка сила не могла задержати його вдома. Пішов.

Залишилась я сама з дітьми...

Полилась кров українських вояків у нерівній боротьбі з мадярами. Боролись наші, як леви, та «встоятись не було сили»... Наші не мали зброї, не мали й жодної допомоги — мадяри були до зубів озброєні, ще й Польща допомагала їм.

О, пропало — згинulo тоді багато нашого молодого квіту. Тих же, хто попали живі в руки мадярів, чи поляків, катовано й мордовано. Не багатьом удалось передертись через границю до Румунії і до Галичини. Вдалось і моєму Михайлові вирватись з рук мадярів і щасливо вернути в Жаб'є. Одной темної ночі вернувсь. Та не сам — з ним був молодий, чорнявий хлопець.

Ось що почула я про нього від свого чоловіка:

Хлопець цей, а було йому десь так вісімнадцять-дев'ятнадцять літ, був сином Закарпаття. Звався Степанко... Колись удома батьків кликали його змадярська Істваном. Його батько, великий багатій, жив у містечку Рахові. Проти волі батька пішов Степанко до української школи — батько хотів, щоб він учився в мадярській або в чеській школі. Але Степанка потягнула якась сила до школи української, хоч нелегко було йому вчитись — майже зовсім не знав української мови — в них дома говорено тільки по-мадярськи.

Якщо б хто був спитав його, чому вибрав для себе українську мову й школу, не міг би був дати на це ясної відповіді. Якась дивна сила тягнула його до неї. Ця непереможна сила, була це, напевно, кров прадідів, що віджила й відозвалась у ньому й затягнула до своїх — до українців — це було його молоде серце, що забилося любов'ю до мови предків і повело туди, де було йому місце...

Його ж предки були колись українцями, аж геть пізніше помадярщились, стали, як там казали, — мадяронами. Таким мадяроном — і то завзятим — був і його батько — для нього тільки те, що мадярське було дороге й миле. Був справжнім яничаром — ненавидів усе українське, ненавидів і українців. А потім зненавидів і свого рідного сина, за те, що не хотів бути яничаром, як батько, — став щирим українцем. Дійшло до того, що батько відрікся сина, а син батька — стали чужкми для себе.

Коли ж прийшов 1938 рік, Степанко залишив школу й вступив до українського війська, щоб обороняти Закарпатську Україну перед дикими мадярами.

Весь час був разом із моїм чоловіком — разом із ним перейшов границю і прийшов до нас... Довший час хворів, бо був у боях із мадярами поранений.

Але я зіллям і корінням вилікувала й полюбила його, як рідного сина. Залишився в нас, бо куди ж і до кого мав іти? Не виходив із хати, хіба ніччю, небезпечно було перед поляками...

Добре, що наша хата стояла далеко за селом під верхами, порослими лісами й рідко хто заходив до нас.

Степанка примістили ми в кліті — коморі. Там він сидів і читав, мій чоловік приносив йому книжки з читальні, від священика і вчителя — казав, що це книжки для синів...

Усі ми любили Степанка, а вже найбільше любили його мої сини. Він доучував їх того, чого не могли навчитись в нашій школі. Казав, що мають читати — Історію України, вірші Тараса Шевченка й твори гуцульського поета О.Ю. Федьковича та інші повчаючі книжки.

А час не стояв на місці. Вибухла 1939 р. німецько-польська війна — розлетілась Польща, якби її ніколи й не було.

Зраділи наші люди. Та не довго тривала наша радість. Прийшла Москва й покрила наші гори й людей смутком, полила їх сльозами гуцулів. Заплакали гори, заридали гуцули... Того ж, що принесли зі собою москалі, не бачили й не переживали ні вони, ні їх предки ніколи!

Почали москалі вивозити щонайстаточніших газдів на Сибір. А було це зимою, коли гори покриті були великими снігами, а мороз був такий, що годі було вийти на двір із теплої хати...

Але якось діждались ми весни... Діждались... Але не була вона така, як бували в нас давніше весни... Ні радості, ні веселости... Не чути було голосу сопілок, ні співаночок... Лише десь так стихенька, щоб не чув лютий ворог, співали люди:

Прийшов москаль в наші гори, та й людей мордує...

Не співає соловейко, зозуля не кує...

Поселився в нашій хаті смуток — засмуткували всі ми, а вже найбільше Степанко... Змарнів, аж почорнів, мало говорить, думає, журиться, морщить молоде чоло... А одної ночі пропав... Не сказав ні слова, що задумав, куди йде — з ніким не попрощався...

Ще більше засмутились ми...

Аж якось одної темної ночі чую, хтось стукає злегенька в шибку вікна. Я ще не спала, не могла ніяк уснути, все чомусь думала про Степанка, де він і що з ним? Питаю: хто там? Чого хоче?

— Це я. Спіть спокійно. Най Бог опікується вами й хоронить від лиха й нещастя! — каже Степанко стихенька.

Я зараз же узнала, хто говорить — пізнала голос Степанка.

А рано чуємо:

Сночі напав хтось на дім, де москалі тримали арештованих людей і мали їх другої днини відставити до тюрми в Коломиї — всі в'язні звільнені — два москалі вбиті.

На цю вісточку всміхнулась я — знала добре, хто це зробив... Степанко, але певне не сам... Та про це ані слова не сказала нікому...

А там блискавицею рознеслась чутка по горах:

Під Чорногорою згорів дім, де перебували пограничники, один убитий, а другі повтікали.

А на Зеленім — присілку Жаб'я — пропало трьох москалів — шукали й сліду по них не знайшли.

Таких «несподіванок»-вісточок, милих ухам наших людей, було немало.

Аж прийшло до війни німців із москалями.

Знову зраділи наші люди — надія вступила в їх серця.

Втекли москалі — прийшли в гори мадяри, а за ними німці.

Одної днини побачили ми Степанка. Страшно було глянути на нього: обдертий, виголоджений, похуділий — лиш кости й шкіра.

Привітали ми його, як рідного сина, переоділи й нагодували...

Почали розпитувати, де був, що робив? Хоч ми самі й без нього знали це... Але він лише підсміхувався... Казав, що виконував лише обов'язок українського вояка супроти своєї батьківщини. А про це не годиться говорити.

А раз сказав:

Не вірте німцям, не вірте самі й кажіть другим, щоб їм не вірили. — Хто ж віддав нашу Закарпатську Україну мадярам, як не німці? Німці не ліпші для нас, як москалі! Вони так само, як москалі, вороги України, люблять нашу землю, її багатства й красу, не її мешканців, не український нарід! Та й ще казав — а цього ніколи не забуду — казав:

«Ех, якби ми, українці, вміли й хотіли любити ту нашу рідну, українську землю так, як її вороги наші люблять, то мали б уже давно свою державу — державу сильну, могутню і не смів би жоден ворог безкарно топтати нашу землю брудними ногами».

Ох, якби то! — сказав, а сльози заблиснули в його очах... Скорим кроком вийшов з хати й довго не вертався... Не міг усидіти довго дома... Забрав обох моїх хлопців і пішли, як казав, у Чорногору...

«Не діждуть того німці, щоб ми для них працювали! Щоб половили нас і завезли в Німеччину на роботу, як це з другими роблять», — сказав і пішов...

Обіцяв, що буде навідуватись в Жаб'є... І навідувався... Два рази відбив у німців наших хлопців і дівчат, що їх везли на Ворохту, щоб там заладувати на потяг і завезти в Німеччину. Сміливими й не надійними нападами забрав

він кілька разів контингенти, все, що здерто від гуцулів для ненажерних німців... Не знали німці, хто це робить — ніхто не міг їм цього донести, бо ми казали, що Степанко й

наші хлопці поїхали в Німеччину на роботу...

*

Степанко — це ми знали — мав доволі всякої зброї, карабіни й пістолі та амуніцію, гранати теж. Але йому забаглось револьвера такого, як його бачив раз у німецького старшини.

Розвідав, що той офіцер заходить до полячків, яких кілька родин залишилось в Жаб'ю. Одного вечора застукав Степанко офіцера в хаті поляків.

«Руки вгору!» — крикнув і націлився до офіцера з пістолі. Не стямився німчисько, як був уже без зброї, а його револьвер у руці Степанка. Офіцерові «подякував» за пістолі, а полячкам наказав до тижня забратися з Жаб'я. Та поляки не послушали наказу, вірили, що німці захоронять їх і оборонять.

Минув тиждень... Степанко під хатою поляків. Не сам, а з легінями. Хвилина і німці, що охороняли хату поляків, були розброєні. Не лише зброю, але й мундири забрав Степанко у німців, залишаючи їх голими й босими... Поляків вигнав із хати, а все їх добро — майно викинули хлопці на двір. Зробивши це, сєззли, якби їх тут ніколи не було — потонули в темноті ночі — розплилися в ній.

О, напсував Степанко не мало крови німцям, лютились, аж зубами скреготали, але нічого вдіяти не могли.

*

До нас не навідувались довго-довго, ні Степанко, ні мої сини... Аж одного вечора побачили ми Степанка, синів і ще кількох хлопців — прийшли, як казав Степанко, попрощатися з нами. Вибираються в УПА — годі вже так «одинцем» вести «війну» з німцями. Треба створити велику й сильну армію українську під командою досвідчених старшин. А така армія твориться вже й до неї йде Степанко з хлопцями...

Степанко був дуже веселий — таким я ще не бачила його. Говорив, сміявся, жартував...

Я, як то баба — спитала його, чи не боїться смерти? Вони ж усі такі молоді, лише би жити, а на війні буває усяко...

На це Степанко сміючись:

«А чи пан, чи пропав, двічі не вмирати!» «А вмерти прийдеться лиш раз!»

До того ж: чи є, чи може бути краща смерть, як смерть у боротьбі з ворогом за волю Батьківщини, за добро й щастя свого народу?

Що ж, може, гіршийдеється згинуті, але без смерті синів не було б життя матері — Україні... Погинемо — це може бути — але ж із наших могил постануть нові борці — переберуть нашу силу й завзяття у свої руки й боротись будуть аж до перемоги... Нехай, що згинемо... Але ж ми й далі жити будемо в пам'яті і серцях народу!

Переночували хлопці на сні під оборогом. Раненько, помившись, помолвившись Богу й поснідавши, почали прощатись з нами...

Попрощались. Ідуть стежкою на ґруні, а звідтам плаєм у ліс. А я стою, дивлюсь, хрещу їх, гляджу їм услід... Втираю гіркі сльози, якби знала, що вже ніколи їх не побачу... Вони йдуть, що раз даліше й даліше... Чути ще їх спів:

А, як виборемо, здобудемо Україну,

То гори все шумітимуть: ,

Тут бились наші партизани,

Що влили помсту в нашу грудь...

З другого верха лунає інша пісня — співають легіні, які теж ідуть в УПА:

Ми чуєм волі, волі зов:

Народ свободний буде знов!

Ми йдемо в бій до перемог,

Бо з нами правда, з нами Бог!

Ідїть, ідїть — щаслива вам дорога! — кричу їм наздогін. Нехай Бог буде з вами на кожному кроці — на кожному поступку вашому!

Пішли... Й тільки їх бачила...

БАЙОЧКА – НЕВЕЛИЧКА

Раз, у передвечірню годину, просили діти бабусю Мокрину оповісти їм якусь гарну гуцульську байочку.

Усміхнулася бабуся, поправила на своїй голові квітисту хустку, подумала хвилинку й почала байочку дітям казати. Говорила:

Від часу, як Господь сотворив наші гори Карпати, не було в них ніколи спокою, ані тиші. Так було там із давна, так було й пізніше аж і до наших часів.

А чому воно так у наших Карпатах?

А тому, що в нас не було й нема нічого мертвого! Все тут живе, все рухається, не стоїть на місці, все має тут свою мову й нею говорить, то шепоче, то кричить, то співає, то грає.

Давно, давно перед віками діялося це, про що повістувала мені ще моя

бабуня, а тепер я вам, діточки, оповім.

Оце сталось було таке чудо-диво, що на голову нашої Говерлі, Королеви Карпат, спала була з неба ясно-світляна звізда й наче короною прикрасила її. Цю звізду-коруна подарував Говерлі ніхто другий, а сам Господь Бог. А вона стала цим дуже гордиться і понад другі верхи

гір вивищувати себе. Сам же Господь поставив її на перше місце не лише в Черногорі, але й у всіх Besкидах.

А це дуже діткнуло й заболіло другі верхи в наших горах. Перший зворохобився і повстав проти Говерлі Піп-Іван, за ним пішов Петрос, а даліше Гутин-Томнатик, а за ними Кукол, Туркул, Смотрич, Копилаш, Стіг, Чівчин і Лустун; усе це побратими, верхи чоловічого роду — Говерля ж роду жіночого. Але по стороні Говерлі станули її посестри Крента, Скупова, Лудова, Попадя, Будийовська і другі. Настав у Besкиді великий неспокій і колотнеча, незгода, сварливість і ненависть, а все це з зависти. Чому тільки Говерля має мати на голові зорю, а другі ні! Просто розгорілася в Besкидах війна. По одній стороні Піп Іван із побратимами, по другій Говерля з посестрами...

Зачув це Цар гір і хмарою невдоволення покритлося його обличчя. Дуже не подобалася йому незгода й ненависництво верхів його гір.

Кличе розсварених і загніваних до себе на суд. Станули перед ним усі бескидські верхи-кичері, є тут і Говерля зо звіздуо на голові.

Вислухав Цар усіх, і тих, що проти Говерлі, і тих, що за нею, ба й тих, що, ні сюди, ні туди. А по надумі промовив:

«Погано, дуже погано жити в сварні, незгоді і гніві. Всі ж ви, карпатські верхи, Карпати вас породили, Besкиди зростили й у люди вивели.

Я, Цар гір, забороняю вам жити в незгоді. Жийте в згоді, любові, мирі і в спокою, бо так хоче ваш Творець Господь Бог, цього бажаю і я.

Звізду скинув і подарував Говерлі сам Господь Бог, Його воля, щоб та звізда прикрашувала її голову, а хто проти цього, той проти самого Бога!

Мій присуд і наказ вам ось який:

Всі підчиняються волі Бога, то ж треба вам знати: Звізду дав Говерлі Бог, але вона має освічувати не лише свою власну голову, ні, вона має давати світло Божої зірки всім вам! Не сміє нікому жаліти світла

Таке рішення Царя гір — вашого царя-володаря, батька всіх Besкидів. А батько, як батько — гострий і послуху вимагаючий з любови до своїх. Бо ж хто любить, той не лише пестить, голубить, але, як треба, то й за чуприну потягне й покарає».

По Божому й моєму наказу Говерля світитиме по вічні часи, але тільки нашим Besкидам і нашим, нашої крови, нашої віри й мови людям, а ніколи чужинцям-зайдам! А прийшов би, не дай Боже, час, що над нашими горами запанували б вороги-чужинці, тоді мусить Говерля повернути зорю Госпо-

дові на переховок до часу, поки Карпати не стануть, як давніше знову нашими.

Сказав це, махнув рукою і залишив свій високий трон і подався в глибину своїх лісистих гір — у своє Царство. —

Здавалося, запанує тепер на якийсь час у Бескидах мир і тишина. А воно, ні. Оце одної днини зароїлася Черногора людьми з «долів». Були ремісники й робітники з різним приладдям. Почали будувати на одній високій скелі Шпиць замок, чи там палац. Коли ж той палац був готовий, приїхали на Шпиці лицарі, закуті в залізні панцири, а всі при багатій, лискучій зброї, на конях, яких гори не бачили ще ніколи. Попереду лицарів їхала на карому коні молода красуня... Напевно, світ не бачив досі такої красуні.

Що ж це все було?

Ото жив далеко від наших гір, над рікою Дністром, могутній князь. У нього була донька, Роксана, велика красуня, дивної, незвичайної вроди була вона. Були в неї довгі, шовково-золоті коси, чорні, як вугілля брови й самоцвітні-сафірові очі.

Але була ця князівна Роксана дуже гордовита, самовільна й уперта. Чого забажала, те мусіла мати, не хотіла коритись навіть і своєму батькові-князеві.

Радів князь донею-красунею, але й журився її дивною вдачею.

Прийшов час, задумав князь видати доньку заміж. Приїжджали свати від різних женихів із далеких країв, від князенків і королевичів, ба й від царевичів. Але Роксана не хотіла й показувати себе їм, не хотіла говорити з ними. Все одно говорила: «Маю ще час виходити заміж — одружуся тоді, коли сама захочу».

Не помагали ні просьби ні грозьби батька-князя.

Князь розлютився страшно на свою вперту доню і задумав покарати її. Казав вибудувати на Шпицях великий замок і силою поселив у ньому Роксану.

Зажила Роксана в чорногірському палаці.

Пустила по світі чутку, що готова вийти заміж за того, хто дістанеться до неї на коні — вискочить на ньому в палац.

І найшлося багато відважних лицарів, які готові були зробити це. Але в печері під палацом жила здавна гадюка, про що ніхто не знав. На старість перемінилася та гадюка в грізного смока. Цей то смок не допускав нікого до палацу князівни, хто тільки наблизився до нього, того калічив, а то й убивав і пожерав.

Про це пішла чутка по всіх горах.

Зачув це і легінь над легінями, що то його звали Буревієм. Був він не лише красень на всі гори, але й славився великою силою, не раз боровся навіть із ведмедем голіруч.

Йде оцей легінь Буревій у Чорногору, виходить на Шпиці і стає під скалою, на якій палац князівни.

Викликає змія з печері. Змій кидається на нього. Відчиняє свою схрашну пащу, хоче вхопити в неї Буревія і пожерти. Думає, це піде легко легінь же стоїть голіруч, не має жодної зброї. А що робить легінь?

Відлупує зі скали каменюку й з усієї сили мече її у відверту пащу смока. Смок починає душитися, не може, хоч і як намагається, витягнути той камінь, що глибоко застряг у ньому. А легінь підходить до нього з боку і перевертає його хребтом до землі. Бити смока по хребті, чи по голові даремний труд. Хребет покритий грубою шкірою з лускою, а голова тверда, як залізо.

Не встиг смок назад перевернутися, а Буревій, вирвавши зі скали гостру плиту, б'є нею по м'якому череві смока. Бив, поки не пробив його. Застогнав смок важко й страшно, аж здригнулася Чорногора й сконав.

Усе це бачила князівна зі свого палацу. Хотіла зійти з нього до легіня і подякувати за лицарскість і силу та відвагу.

Але легінь, як несподівано з'явився, так несподівано зник.

Це не подобалося Роксані — з лютої затупотіла ніжками в золотих черевичках. Післала слуг шукати легіня.

По всіх горах шукали, не нашли. Смутком покрилося личко Роксани. Ходить по палаці, не може місця для себе найти, ні їжа, ні сон не беруться її... Аж тут одного ранку задудніло й загуділо щось під скалою. Виглянула князівна крізь вікно. А там удолі легінь у пишному, гуцульському одязі на золотогривому коні...

Заржав кінь, ударив копитами в каміння аж іскри посипалися. Розігнався і, піднявшись вгору, скочив і підлетів вірлом угору — до палацу. Зіскочив легінь з коня і приляк перед князівною. Роксана нахилилася, підняла його й пригорнула до себе.

Повідомила свого батька, що найшовся вже жених для неї. За нього готова вийти заміж хоч би й зараз.

Але князь, дізнавшись, що жених його доньки звичайний гуцул, не хотів і чути про це, що гуцул мав би стати його зятем. Аж по якомусь часі донесено йому цікаву вістку про того гуцульського легіня. Був він нащадком того давнього князя, що то привів із далеку перших

завойовників Карпат. Отже походив із княжого роду, тому й уже не забороняв донці вийти за нього заміж.

Взяли шлюб молодята в замку князя над Дністром — там теж відбулося і гучне весілля. Дальше друге, ще гарніше й величавіше весілля було потім у гірському палаці.

На тому весіллі забавлялися і танцювали гості з-над Дністра разом із бескидськими верховинцями — гуцулами.

Хотів князь, щоби новоженці зажили в теремах його палаців над Дністором, але зять сказав, що без гір не міг би жити, тож замешкали обоє з Роксаною у палаці на Шпицях.

Роксана не лише полюбила Карпати, вона зжилася з ними, ніколи вже не думала розставатися з ними. Любила Бескиди літом і зимою — літом, як загарялися огнем блискавиць і гуком громів, а ріки й потоки ревіли й клеко-тіли, гордились своєю силою і голосом. Але й не могла налюбуватись і на-тішитися солодким, притишеним журчанням тих потоків у погідні, літні дні.

Не раз видавалось їй, що ті гірські потоки йдуть у танець, при чому грають і співають, веселяться, а до них долучуються ліси зі своїми шумами. А часом то потоки й ліси ведуть з собою розмови, одні одним повістують казки минулих віків. Слухаючи їх, Роксана сама ставала гірською казкою, розпливалася, танула в морі зелені і квітів, у безкраєму морі гірських чарів.

Любила блукати горами, лісами й полонинами — заглядала в кожную щілину гірських пущ, заходила в темні печери й у закляті комори — страху не знала ніколи. А гірська зима була для неї одною, безпереривною, чарів-ною казкою. Що за краса були ті зелені ліси смерек і ялиць, покриті білими скатертями снігу. А сріблісті ночі, місячні, зоряні з шепотами гірських духів, із шумами-розговорами лісів, із ревами звірів!

А ті жахом проймаючі зимові бурі, сніжниці, метелиці-фуфелиці, їх гук і рев і сила, що їй ні стриму, ні перепон, ані перешкод немає!

Але любила й гірську самоту й ті думки, що їх вона зроджувала... Лю-била сидіти при живій ватрі й снувати при ній безконечну пряжу думок.

*

Обоє з Буревієм ходили часто на лови й мали різні пригоди.

Раз ішли лісовими дебрами, Буревій направо, Роксана наліво. Аж тут величезний ведмідь напроти Роксани! Близенько, може лапою досягнути її. Роксана, може з несподіванки й переляку не подумала й вистрілити в нього, а Буревій не зараз побачив небезпеку, ведмедя біля Роксани. Коли ж побачив, то просто остовпів, задеревів, не знав, що йому робити.

А ведмідь обійшов Роксану навколо, обнюхав її, пристанув, вдивлявся в неї. Муркоче щось, видно вдоволений... і відходить у лісові хащі...

А Роксана сміється... Подобалася не лише своєму легіневі, але й ведме-деві!...

*

Жили Буревій і Роксана в бескидському палаці, але, якщо заходила по-

треба, Буревій збирав легінів і спішив на допомогу тестеві-князеві у війнах з ворогами, з ляхами, чи з мадярами.

Не було воїнів понад нього і понад його легінів. Не спиняло їх ніщо, ні вода, ні вогонь, ані ворожі мечі, ні стріли. Та напали раз на наш край татари... Хотіли перейти Дністер і здобути замок князя.

Заступили їм перехід через Дністер лицарі князя, а з ними й Буревій із легінями...

Страшна, завзята й люта була боротьба... В ній згинув Буревій, прощитий кількома затруєними стрілами татарськими — згинули й всі його легіні, але стримали татарську навалу, не дали перейти Дністер і здобути князівський замок...

А повдовіла Роксана пішла в монастир, стала монахинєю, в монастирі й закінчила там своє життя ... А палац на Шпицях опустів...

Аж раз звіялась над горами страшна буря з блискавицями і громами — кілька громів ударили в палац і палац згорів та розсипався на кусні — залишилась з нього гора каміння...

Ніхто не сказав би, що колись був там великий палац. Але пам'ять про нього живе й досі між верховинцями — гуцулами...

Дуже подобалася дітям ця гуцульська байочка, тому й щиро дякували бабусі за неї...

Під дзвіницею

V

Про гуцульську говірку

ДЕЩО ПРО ГУЦУЛЬСЬКУ ГОВІРКУ

Двома найбільшими скарбами наділило Боже Провидіння всі народи, між ними й наш, український народ.

Один скарб — це земля, на якій осів і живе даний нарід — другий скарб, це мова, якою говорить.

Як земля, так і мова — це ті два безцінні скарби, які кожний народ любить і дорожить ними, та й береже, як зіницю в оці, а якщо зайде потреба, то й веде боротьбу за них, не дає ворогам відобрати їх собі.

Одні народи мають багатшу землю, другі біднішу, те саме і з мовою — в одного народу мова багата й гарна, в другого вона бідніша, поганіша.

Земля наша українська прекрасна й багата — найкраща й найбагатша в усьому світі — «щоб увесь світ перейти, другої України не найти!» Багата й гарна теж і мова наша — «як пава поміж воронами» — повна й милозвучна, ніжна й співуча.

Багатство мови лежить, між іншим, у кількості і якості її відмін, інакше, говірок, діалектів.

Мова народу — це щось, як дерево, напр. яблуні чи груші... Чим більше в них розгалужень, тим кращі вони й об'ємисті, та й можуть видавати більше плодів яблук і груш. Наша мова мала, та й має ще свої діалекти, з яких, як ріка помножує свої води допливами, так і наша літературна мова — мова, якою писані літературні твори, черпала й помножувала мовне багатство з діалектів.

Найстарший, найбільш архаїчний і найбагатший у нас діалект — це гуцульська говірка.

Гуцульський діалект сягає своїм походженням нашої сивої давнини, говірка гуцулів — це мова наших прапрадідів. З тієї предківської мови нашої задержали гуцули не тільки тисячі, деінде забутих слів, але й задержались в них і мовно — синтаксична структура, різні деінде неживані вже мовні звороти й граматичні відміни. Гуцульський діалект, який має кілька тисяч своєрідних, оригінальних слів і зворотів, є при цьому й дуже гарний, звучний і співучий.

Та, на жаль, якось так дивно склалось, що тим гуцульським діалектом не дуже то цікавились наші лінгвісти-мовоздавці, замало черпали багатства з нього й наші письменники, замало збагачували ним літературну мову нашу.

Велика це шкода й втрата, невіджалувана й важка сьогодні до направи...

Московія, яка здавила всю нашу Україну й безщадно нищить там усе українське, вона нищить і нашу Гуцульщину фізично й духово, б'є своїм важким обухом по всьому, що відрізняло гуцулів від сусідів — під тим обухом гине й загібає і гуцульський, багатий колись, диялект...

Зберегти з нього, що ще можна — це наш святий обов'язок...

Чи виконаємо його?..

ПОЯСНЕННЯ ДЕЯКИХ ГУЦУЛЬСКИХ СЛІВ

А

Абисте — щоб, аби, напр., абисте здорові були!

Б

Балта — важка, тупа сокира.

Бартка — топір на довгім топо-рищі.

Банувати — тужити.

Бесаги — дві торби зшиті разом — можна перевішувати їх на плечі і на сідлі коня.

Бідашина, бідашка — здрібніла дівчина.

Бійно — страшно, лячно.

Ботей — отара овець.

Буджениця — вуджене, копчене м'ясо.

Бурінник — тулук — молодий ведмедик.

В

Ватра — вогонь.

Вино — виноград.

Верем'я — погода.

Вівкати — накликувати.

Вориня — колене дерево, що з нього роблять пліт.

Всечина — всячина.

Г

Габи — філі.

Гаджуга — молода смерека.

Гачі — штани.

Гляба — важко.

Головиця — джерело потоку чи ріки.

Г

Гук — водопад.

Грунь — хребет гори.

Д

Дараба — тратка, сплав дерева (в'язане).

Дармовиси — звисаючі прикраси одягу.

Деревище — домовина.

Делінь — далеко, дальше.

Дроб'ета — вівці.

Дедя, лельо, неньо — батько.

Д'горі — вгору.

Долів — із гір у долину.

Дурішки — смішки.

Дука — багач.

Дужий — сильний, міцний.

Дужітиси — боротись, змагатись.

Ж

Живко — скоренько.

З

Завчесу — завчасу, рано.

Заснова — фундамент.

Зашкалубина — щілина.

Затемити — запам'ятати.

Згарда — дорога з монет прикраса молодої гуцулки.

Зіпнути — дихнути.

К

Кабачі — вибої в лісі.

Кичера — гірський хребет, покритий лісом. Келтунок — харч, їжа.

Ковбок — бервено, клец.

Котюга — пес, собака, також збиточник, шкідник. Кріс, пушка, фузія — стрільба, рушниця.

Л

Лая, тічня — стадо вовків, але й собак.

Легіт — вітерець.

Лісна, лісовик — лісові духи в виді дівчат і чоловіків.

Літувати — проводити літо на полонині.

Лудіне, уберія, фанте — одежа, (також посуда, знаряддя).

М

Маржина — худоба, скот.

Миром — у спокою.

Мольфар — чарівник.

Мреч — мряка, туман.

Мудрішки — вигадки (також жарти).

Н

Наладувати — наповнити.

Неукий — невчений.

О

Облаз — стежка попід скали.

Омкно — неприємно.

П

Первак — первородний.

Пізьма — помста.

Пізьмач — що носить у собі помсту.

Плюта, година — негода, дощева пора.

Побратим — брат із вибору.

Плова — зливний дощ.

Полонина — пасовисько на верхах гір.

Порекло — прізвище, назвисько.

Прошек — жebraк.

Петруг — форелі.

Пуджіти — страхати, лякати.

Провернутись — прокинутись.

Р

Рамат, раматка — тряпка, шматка.

Реваш — дощечка, патичок із знаками до розрахунку.

Ретізь — ланцюжок.

Ровта — відділ «пушкарів» міліції 18-19 років.

С

Сарака — бідачисько, бідняга.

Сокотити — берегти.

Сночі — вчора ввечером.

Т

Толока — спільна праця.

Толока — пасовисько.

Тобівка — шкіряна торба, різно прикрашена.

Тогідь, передтогідь — минулого, попереднього року.

Трембіта — дуда, звита з кори, або й верчена, 3-4 метри довга, видає тужливий голос.

Темувати — пам'ятати.

У

Уговтати — успокоїти, повздержати.

Улоги — скельні сходи.

Ф

Флоера — довга сопілка — гуцуль. флейта.

Х

Храм — відпуст.

Ц

Цес, цеса — цей, ця.

Ч

Чуркало — джерельце води.

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

Вид у Карпати	11
Довбуш (скульптура)	12
Гурток гуцулів	14
Св. Юрій — опікун Гуцульщини	31
Гуцульська «гражда»	40
Гуцульська церква	42
Орел на своєму гнізді	50
На Стовпнях	52
На полонину	54
Орел — володар Чорногори	56
Багатство Гуцульщини — Черемош	54
Гуцульські музиканти	68
Старий «газда»	69
В Жаб'є на торговиці	72
На верхах Чорногори з Говерлею	74
Гніздо ведмедів у карпатській гущі	80
Ведмедиця й ведмежата	82
Гуцулка	87
Крокоси в Чорногорі	90
Легіник	94
Кошера на полонині	97
У Зеленім над Черемошем	102
Колядники	104
Водоспад «Гук»	105
З Криворівні до Жаб'є	119
Гуцульські діти	152
Гуцулета	145
В Жаб'є коло церкви	156
В дорозі до Косова	156
Гуцулета	157
Стрункі ялиці	170
Під дзвіницею	186

ЗМІСТ

Слово до Читача	3
Спогади про рідне село Суходіл	5
I. ГУЦУЛИ — ГУЦУЛЬЩИНА	13
Про Гуцулів — Гуцульщину.....	14
а) Багатство гуцульських гір.....	22
б) Гуцульське плем'я.....	23
в) Гуцульська ноша	24
г) Гуцульські співаночки	26
II. ГУЦУЛЬЩИНА В ОПОВІДАННЯХ	30
Опікун Гуцульщини	25
Яка ж то та полонинка	31
Матір Божа на Гуцульщині	39
Гомін віків	43
Золотий хлопчийа	48
Єлько	56
«Гадерка»	65
Стара вовчиця	69
Вірлиця	74
Пригоди з ведмедями.....	77
Віддячився	88
Друзі	92
«Риболови»	95
Юрійко	98
У Зеленім над Черемошем	101
Освоєйий ведмідь	106
Воркуи	112
Куниці рятівниці	120
Гуцул і «вуйко»	122
Онуцько	127
Скупчик	131
III. ПРО МАЛИХ ГЕРОЇВ	136
Для України й за Україну	137
Бурко	141
Марічка	149
Дмитрик і Анничка	158

IV. ПОУЧЕННЯ БАБУСІ МОКРИНИ	162
Оповідання гуцулки — бабусі Мокрини	163
а) Про своїх діток	163
б) Рідне золото і чужа бляха	165
в) Про Довбуша	167
г) «Дезертир»	167
д) Степанко з Закарпаття.....	175
е) Байочка – невеличка	180
V. ПРО ГУЦУЛЬСЬКУ ГОВІРКУ.....	187
Дещо про гуцульську говірку	188
Пояснення деяких гуцульських слів	190
Список ілюстрацій	192

Михайло Ломацький. У горах Карпатах. (Видання для молоді). — Косів. Писаний Камінь. 2018. — 190 с.

(**Видруковано за виданням:** М. Ломацький. У горах Карпатах (Видання для молоді). Мюнхен. LOGOS. 1962).

Упорядник
Адріан Алиськевич

Підготовлено до друку 13.08.2018. Підписано до друку 13.09.2018.
Формат 70x100/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman Cyr.
Друк офсетний.

Редагування, комп'ютерні набір, верстка і дизайн
Михайла Городенка

Видруковано в ПП «Писаний Камінь» (директор М.Д. Павлюк),
м. Косів, вул. Незалежності, №28
Свідоцтво Державного реєстру серія ІФ №5083
Тел/факс (03478) 2-24-91
E-mail: evrira-pk@ukr.net